

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE (1980-2020)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgenur DEMİREL YILDIZ

ŞUBAT- 2023

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE (1980-2020)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgenur DEMİREL YILDIZ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Metin BERBER

ŞUBAT- 2023

TRABZON

ONAY

Özgenur DEMİREL YILDIZ tarafından hazırlanan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye (1980-2020)” adlı bu Çalışma 13.03.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Pınar HAYALOĞLU	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Metin BERBER	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. İbrahim AL	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Özgenur DEMİREL YILDIZ

07.02.2023

ÖNSÖZ

Küreselleşme ve serbestleşme hareketi ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) dünya ekonomisinde büyük önem kazanmıştır. Özellikle tasarruf yetersizliği olan gelişmekte olan ülkeler (GOÜ), sermaye ve tasarruf açıklarını finanse etmek ve DYY'lerin ülke ekonomisine sağladığı olumlu katkılardan yararlanmak için DYY'lere başvururlar. DYY'ler ülkelerin ihtiyaç duyduğu ileri teknolojiye Ar-Ge maliyetine katlanmadan ulaşılmasını sağlar. Ayrıca ev sahibi ülkeye sağlamış olduğu teknoloji transferi, işletme bilgisi, rekabet avantajı, üretim kapasitesinin iyileştirilmesi, ekonomik büyüme gibi avantajlar DYY'leri ülkeler için daha cazip hale getirmiştir. Türkiye'de DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlamasını umut ederim.

Bu tez çalışması uzun bir sürecin ve çok yoğun bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte bilgi birikimi ve tecrübesiyle çalışmalarımda yanımda olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Metin BERBER'e, ayrıca bu çalışmanın ekonometrik bölümünde tecrübelerinden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. Murat Can GENÇ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şubat, 2023

Özgenur DEMİREL YILDIZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL KAVRAMLAR VE İLİŞKİLER.....	3-33
1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	3
1.1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri	3
1.1.1.1. Mülkiyet Durumuna Göre Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	3
1.1.1.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Yatırımlar.....	3
1.1.1.1.2. Şirket Birleşmeleri ve Satın Almalar	4
1.1.1.1.3. Stratejik Birleşmeler	5
1.1.1.2. Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	5
1.1.1.2.1. Yeşil Alan Yatırımları.....	5
1.1.1.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları.....	6
1.1.1.3. Üretim Zincirine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.1.1.3.1. Yatay Yatırımlar	6
1.1.1.3.2. Dikey Yatırımlar	7
1.1.1.4. Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	7
1.1.1.4.1. Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	7
1.1.1.4.2. Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	8

1.1.1.4.3. Etkinlik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	8
1.1.1.4.4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	9
1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Açıklanmasına Yönelik Teori ve Yaklaşımlar	9
1.1.2.1. Ürün Yaşam Evreleri Teorisi	9
1.1.2.2. İçselleştirme Teorisi	10
1.1.2.3. Endüstriyel Örgütlenme Teorisi	11
1.1.2.4. Oligopolistik Tepki Teorisi	12
1.1.2.5. Eklektik Teori	12
1.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler	13
1.1.3.1. Piyasa Hacmi	14
1.1.3.2. İşgücü Maliyetleri (Ücretler)	14
1.1.3.3. Hammadde ve Doğal Kaynak	15
1.1.3.4. Ekonomik İstikrar	15
1.1.3.5. Döviz Kuru	16
1.1.3.6. Dışa Açıklık	16
1.1.3.7. Fiziki Altyapı	16
1.1.3.8. Ekonomik Büyüme	17
1.1.3.9. Vergi Politikaları	17
1.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisine Etkileri	17
1.1.4.1. Ev Sahibi Ülkeye Olumlu Etkileri	17
1.1.4.1.1. Teknoloji Transferi Üzerine Olumlu Etkileri	18
1.1.4.1.2. İstihdam ve Ücretler Üzerine Olumlu Etkileri	18
1.1.4.1.3. Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi Üzerine Olumlu Etkileri	18
1.1.4.1.4. Rekabet Üzerine Olumlu Etkileri	19
1.1.4.1.5. Sermaye Birikimi ve Üretim Kapasitesi Üzerine Olumlu Etkileri	19
1.1.4.2. Ev Sahibi Ülkeye Olumsuz Etkileri	19
1.2. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları (Portföy Yatırımları)	21
1.3. Diğer Yatırımlar	22
1.4. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	22

1.5. Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri.....	23
1.6. Ekonomik Büyüme.....	23
1.6.1. Ekonomik Büyümenin Kaynakları.....	24
1.6.2. Ekonomik Büyüme Türleri.....	25
1.6.3. Ekonomik Büyüme Modelleri.....	26
1.6.3.1. Klasik Büyüme Modeli.....	26
1.6.3.2. Keynesyen Büyüme Modeli: Harrod-Domar.....	29
1.6.3.3. Neoklasik Büyüme Modeli.....	31
1.6.3.4. İçsel Büyüme Modeli.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL SÜRECİ..... 34-46

2.1. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi.....	34
2.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi.....	36
2.2.1. Osmanlı Dönemi (1838 - 1923).....	36
2.2.2. 1923-1949 Dönemi.....	38
2.2.3. 1950-1979 Dönemi.....	40
2.2.4. 1980-2000 Dönemi.....	41
2.2.5. 2001-2021 Dönemi.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜRÜN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 47-66

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Büyüme Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Çalışmalar.....	47
3.1.1. Türkiye’nin de İçinde Bulunduğu Ülke Gruplarını Ele Alan Çalışmalar.....	47
3.1.2. Tek Ülkeyi İnceleyen Çalışmalar.....	58
3.1.2.1. Türkiye İçin Gerçekleştirilen Çalışmalar.....	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ..... 67-85

4.1. Ekonometrik Yöntem.....	67
4.1.1. Birim Kök Testi.....	67

4.1.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi	68
4.1.1.2. Fourier Genişletilmiş Dickey-Fuller (FADF) Birim Kök Testi	69
4.1.2. Banerjee vd. (2017) Fourier Eşbütünleşme Testi	70
4.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile Tespiti	71
4.1.3.1. En Küçük Kareler Yöntemi.....	71
4.1.3.2. Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi	72
4.1.3.3. Kanonik Koentegrasyon Regresyon Tahmini	73
4.1.3.4. Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi.....	74
4.1.4. Nedensellik Testi.....	74
4.1.4.1. Granger Nedensellik Testi	74
4.1.4.2. Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi	75
4.1.4.3. Enders ve Jones Nedensellik Testi.....	76
4.1.4.4. Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Testi	77
4.1.4.5. Kesirli Fourier Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi.....	78
4.2. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler	78
4.3. Ekonometrik Bulgular	79
4.3.1. FADF ve ADF Birim Kök Testi Sonuçları	79
4.3.2. Fourier ADL Eşbütünleşme Testi Sonuçları	80
4.3.3. Nedensellik Testleri Sonuçları	83
4.3.3.1. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	83
4.3.3.2. Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları.....	83
4.3.3.3. Enders ve Jones Nedensellik Testi Sonuçları.....	84
4.3.3.4. Nazlıoğlu vd. Nedensellik Testi Sonuçları.....	85
4.3.3.5. Pata ve Yılancı Nedensellik Testi Sonuçları.....	85
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	86-89
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	90-107
ÖZGEÇMİŞ.....	108

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye için DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. DYY'ler ve ekonomik büyüme ilişkisi 1980-2020 dönemi yıllık verileri kullanılarak Fourier ADL Eşbütünleşme testi, Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yöntemi, Dinamik En Küçük Kareler (DOLS), Kanonikal Koentegrasyon Regresyon Tahmini ile analiz edilmiştir. Aynı zamanda, DYY'ler, ekonomik büyüme ve ihracat değişkenleri arasında nedensellik ilişkileri Granger Nedensellik, Toda ve Yamamoto Nedensellik, Enders Jones, Nazlıoğlu, Pata ve Yılancı Nedensellik testleri ile incelenmiştir. Fourier ADL Eşbütünleşme testinden elde edilen bulgular değişkenlerin eşbütünleşik olduğunu göstermiştir. Yapılan çeşitli EKK tahminlerine göre (FMOLS, DOLS, CCR) DYY'de meydana gelecek değişikliğin ekonomik büyümeyi etkilediği tespit edilmiştir. Granger, Toda ve Yamamoto, Enders ve Jones, Nazlıoğlu, Pata ve Yılancı nedensellik testleri bulgularına göre ekonomik büyümeden DYY'lere doğru ve ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Bulgular, ekonomik büyüme ile DYY'ler arasındaki ilişkinin ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak tüm bu testler bir arada değerlendirildiğinde; Türkiye ekonomisinde DYY'lerde meydana gelen artışın ekonomik büyümeyi de artırdığı ve ekonomik büyümeden DYY'lere doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fourier Eşbütünleşme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik, Fourier Nedensellik

ABSTRACT

This study, aims to identify the relationship between the foreign direct investments and economic growth. The effect of foreign direct investments on economic growth was analyzed using the annual data of the 1980-2020 period, by means of the Fourier ADL Cointegration test, the Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) method, Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS), Canonical Cointegration Regression Estimation (CCR). At the same time, the relationships of causality among the foreign direct investments, economic growth and export variables were examined with the Granger Casualty, Toda and Yamamoto Casualty, Enders Jones, Nazlıoğlu, Pata and Yılancı Casualty tests. The findings which are gathered from the Fourier ADL Cointegration test shows that variables are cointegrated. According to the various EKK estimates (FMOLS, DOLS, CCR), it has been determined that the change in FDI affects the economic growth. It is found one-sided causality that is from the economic growth to foreign direct investments and exportation regarding to the causality test findings of Granger, Toda and Yamamoto, Enders and Jones, Nazlıoğlu, Pata and Yılancı.

The findings, are crucial owing to revealing the relationship between the economic growth and foreign direct investments. As a result, when all these tests are evaluated together; It has been detected that the increase in FDI in the Turkish economy also increases economic growth and there is one-sided causality economic growth to foreign direct investments.

Keywords: Fourier Cointegration, Foreign Direct Investment, Economic Growth, Granger Causality, Fourier Causality

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	DYY'leri Belirleyen Faktörler	13
2	Bölgesel Olarak DYY Akışı 2016-2021 (Milyon \$).....	36
3	Osmanlı Devleti'nde 1914 Yılı DYY'lerin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı (%)	37
4	1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'ye Giren Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	42
5	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Ülke Grupları Bakımından İnceleyen Çalışmaların Literatür Özeti	55
6	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmaların Literatür Özeti	64
7	Tanımlayıcı İstatistikler	79
8	Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları	79
9	FADF ve ADF Testleri Sonuçları	80
10	Fourier ADL Testi Sonuçları	81
11	FMOLS Tahmin Sonuçları	81
12	DOLS Tahmin Sonuçları	82
13	CCR Tahmin Sonuçları.....	82
14	Granger Nedensellik Testi Bulguları	83
15	Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi Bulguları.....	84
16	Enders ve Jones Nedensellik Testi Bulguları.....	84
17	Nazlıoğlu vd. Nedensellik Testi Bulguları.....	85
18	Pata ve Yılancı Nedensellik Testi Bulguları	85

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Ülkelerin Doğrudan Yabancı Yatırımlarından Aldığı Pay (%).....	35
2	Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Yüzdesel Dağılımı (1923 Yılı).....	39
3	Türkiye’de 1954-1979 Yılları Arasında Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon \$).....	40
4	1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’ye Giren Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (%).....	43
5	Küresel DYY Pazarında Türkiye’nin Payı (2000-2020, Trilyon ABD Doları, %)	44
6	Türkiye’de En Fazla DYY Çeken Sektörler (2003-2021)	45
7	Türkiye'ye En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Kaynağı Ülkeler (2003-2021)	46

KISALTMALAR LİSTESİ

3SLS:	Üç Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF:	Genişletilmiş Dickey-Fuller
AGÜ:	Az Gelişmiş Ülkeler
ARDL:	Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
AR-GE:	Araştırma Geliştirme
BRICS:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
BRICT:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Türkiye
BRICTS:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Türkiye, Güney Afrika
BRIMCH:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika, Çin, Macaristan
CADF:	CADF Panel Birim Kök Testi
CCR:	Kolonikal Eşbütünleşme Regresyon
ÇUŞ:	Çok Uluslu Şirketler
Diff-GMM:	Farklılaştırılmış Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
DOLS:	Dinamik Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSUR:	Görünüşte İlişkisiz Dinamik Regresyon
DYY:	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECM:	Hata Düzeltme Modeli
EGLS:	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi
EKK:	En Küçük Kareler Yöntemi
FADL:	Fourier Gecikmesi Dağıtılmış Eşbütünleşme Testi
FE:	Sabit Etkiler Modeli
FMOLS:	Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi

GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GLS:	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi
GMM:	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GOÜ:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF:	Uluslararası Para Fonu
LM:	Lagrange Çarpanı
MENA:	Orta Doğu Ülkeleri
MINT:	Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye Ülkeleri
NARLD:	Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
NLS:	Doğrusal Olmayan Sistem
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
PP:	Philips-Peron
PSTR:	Yumuşak Geçişli Panel Regresyon
RE:	Rasgele Etkiler Modeli
SUR:	Görünürde İlişkisiz Regresyon
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TPKK:	Türk Parasını Koruma Kanunu
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı
VAR:	Vektör Otoregresyon Model
vd., :	ve diğerleri
VECM:	Vektör Hata Düzeltme Modeli
YY:	Yüzyıl

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile birlikte öncü devletler, ihtiyaç duyduğu hammaddeyi karşılayabilmek ve sermayelerini yeni ve kârlı alanlara yönlendirebilmek için bol ve ucuz işgücü sağlayan o dönemin sömürgeleri ve bazı az gelişmiş ülkeleri yatırım alanı olarak görmüşlerdir. Bu durum DYY'lerin dünyadaki tarihi gelişimini başlatmıştır. Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra DYY'ler daha da hız kazanmış ve çeşitlenmiştir. DYY'ler tam anlamıyla dünya ülkeleri arasında gerçekleşmesi II. Dünya Savaşı sonrasına dayanır. Özellikle 1980'li yıllara gelindiğinde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile uluslararası ticari engeller kalkmış ve DYY'ler dünyada çapında yaygın hale gelmiştir.

DYY'lerin dünya ekonomisinde yaygın hale gelmesi ile özellikle sermaye ve tasarruf yetersizliği yaşayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler DYY'leri tasarruf açıklarının kapatılmasında birer finansman kaynağı olarak görmeye başlamıştır. DYY'ler finansman kaynağı olmanın yanı sıra ev sahibi ülkede ekonomik büyüme, istihdam artışı, teknoloji ve yönetim bilgisi transferi, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, sermaye birikimi sağlama, üretim kapasitesi ve rekabeti artırma gibi katkıları DYY'leri daha cazip hale getirmiştir. Bu katkılardan faydalanmak isteyen özellikle gelişmekte olan ülkeler DYY'leri ülkelerine çekebilmek için çeşitli hukuki düzenleme ve teşvik politikalarına başvurmaktadırlar.

DYY'ler genellikle ÇUŞ'lar (Çok Uluslu Sirketler) tarafından kalıcı çıkar sağlamak amacıyla gerçekleştirilir. ÇUŞ'lar başka bir ülkede yatırım kararı alırken ev sahibi ülkenin uyguladığı teşvik politikaları ve hukuki düzenlemeleri dikkate almaktadır. Bunun nedeni ÇUŞ'lar maliyetlerin düşük ve kârın yüksek olmasını amaçlamaktadır. Yüksek maliyet hem ulusal hem de uluslararası rekabet gücünü azaltmaktadır. Bundan dolayı yatırımların gerçekleşeceği ülkenin belirlenmesi noktasında maliyetler önemli bir etkidir. ÇUŞ'ların yatırım kararı almasını etkileyen birden fazla etken bulunmaktadır. Yapılacak yatırımın niteliğine göre bu etkenler; ülkenin geniş piyasa hacmi, gelişmişlik düzeyi, düşük işgücü maliyeti, hammadde ve doğal kaynağa yakınlık, ekonomik istikrar, siyasi istikrar, döviz kuru, dışa açıklık, fiziki altyapı, ekonomik büyüme ve vergi politikaları olarak sıralanır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, DYY'lerin tanımlaması ve literatürde kabul görmüş sınıflandırılmaları ele alınmıştır. Buna bağlı olarak DYY'lerin belirleyicileri, ekonomi üzerine etkilerine ve DYY'leri açıklayan teorilere yer verilmiştir. Ekonomik büyümenin tanımı yapıldıktan sonra büyümenin kaynakları ve ekonomik büyüme modellerine değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle dünyada DYY'lerin tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye'deki DYY'lerin tarihsel gelişimi beş ayrı dönem şeklinde ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen uygulamalı literatürlere yer verilmiştir. İlk kısımda Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülke gruplarını ele alan çalışmalara yer verilmiş olup ikinci ve üçüncü kısımda ise sırasıyla tek ülkeyi inceleyen çalışmalar, Türkiye için gerçekleşen çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde veri seti ve kullanılan ekonometrik yöntem tanıtıldıktan sonra Türkiye için 1980-2020 dönemi DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizi ile test edilmiştir. Çalışmada değişkenlerin durağanlığı ADF ve FADF birim kök testi ile sınanmış ve çeşitli EKK yöntemleri (FMOLS, DOLS, CCR) uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Fourier ADL Eşbütünleşme testi ile nedensellik ilişkisi ise Granger Nedensellik, Toda Yamamoto Nedensellik, Ender ve Jones Nedensellik, Nazlıoğlu vd. Nedensellik ve Pata ve Yılcı Nedensellik testleri uygulanarak ampirik olarak test edilmiştir. Son olarak testlere ilişkin ampirik sonuçlar sunulmuştur.

Literatür incelendiğinde, DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen sert kırılmaları dikkate alan çalışmalara sıkça rastlanmaktadır. Ancak, yumuşak formda kırılmaları dikkate alan Fourier yaklaşımı ile inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Sert kırılmalar, bir ülkede yaşanan ani krizler, piyasa çöküşleri, savaşlar, doğal afetler gibi ekonomide yaşanan beklenmedik ve ani değişimleri ifade ederken, yumuşak formda kırılmalar ekonomik değişkenlerdeki yavaş ve sürekli olarak değiştiği noktaları ifade eder. Bu çalışma, literatürdeki bu açığı kapatmayı hedeflemektedir. Yapılacak çalışmada, ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki yumuşak kırılmaları da dikkate alınarak incelenecektir.

Bu çalışma, ekonomi politikaların uzun vadeli etkileri daha doğru bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlanacak ve politika yapıcılarının geleceğe yönelik tahminde bulunmasına yardımcı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL KAVRAMLAR VE İLİŞKİLER

1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

DYY'ler uluslararası sermaye yatırımların bir türüdür (Ağır ve Rutbil, 2019: 2). DYY'ler, bir işletmenin farklı bir ülke ekonomisinde yerleşik olan başka bir işletme yönetimi üzerinde kontrol sağladığı ve büyük ölçüde etkisinin olduğu sınır ötesi yatırımlardır (Paez, 2011: 8-9). Başka bir ifadeyle DYY'ler bir işletmenin başka bir ülkedeki işletmenin üretim, dağıtım ve diğer her türlü faaliyetlerini kontrol etmeyi hedefleyen bir süreci ifade eder (Moosa, 2002: 1). DYY'ler, ev sahibi ülkede bir üretim tesisini satın alarak, yeni kurulacak bir işletmeye sermaye sağlayarak ya da var olan bir işletmenin sermaye artırımına katılarak gerçekleştirilebilir (Baldwin ve Winters, 2004: 297).

DYY'ler genellikle daha uzun bir zaman dilimi içerdikleri için hızlı bir şekilde tasfiye edilmeleri zordur. Bu nedenle ev sahibi ülkede uzun vadeli bir pozisyonu temsil eder (Gerber, 2014: 189). Bu yatırımlar, gelişmiş ülke teknolojilerinin, gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) aktarılmasında önemli rol oynar. Yurtiçi sermayeyi teşvik ederek beşerî sermayeyi artırır ve ev sahibi ülkenin yerel yatırımlarını daha verimli hale getirir. Diğer yatırımlara kıyasla DYY'lerin girdiği ülkede daha istikrarlı fon girişi sağlama, üretim kapasitesini, istihdamı ve ticareti artırmasıyla ev sahibi ülkeye büyük avantajlar sağlar (Karış ve Tandoğan, 2020: 7). Ayrıca DYY kendisiyle birlikte teknoloji ve işletmeye yönelik tecrübelerini de beraberinde götürebilir (Kaygusuz, 2014: 24).

1.1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri

DYY'lerin göreceli önemine, özelliklerine göre, birçok sınıflandırılma yapılabilir. Genel kabul görmüş sınıflandırma, mülkiyet durumuna, yeni işletme kurma, üretim zincirindeki yeri ve amaçlarına göre dört emel başlıktan oluşur.

1.1.1.1. Mülkiyet Durumuna Göre Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

1.1.1.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Yatırımlar

Ortak girişim firmanın sınır ötesi pazara girmenin bir yoludur. Bu girişim, işletmenin mülkiyetini ve kontrolünü paylaşan yatırımcıların ortak bir iş amacıyla bir araya gelmesi ile oluşur.

Ayrıca bu girişim kurumsal bir ortaklık olmakla birlikte bu ortaklık ulusal veya uluslararası şeklinde de olabilir (Onkvisit ve Shaw, 2009: 252).

Ortak girişim beşerî kaynak, finansal kaynak, teknoloji ve hammadde gibi tamamlayıcı kaynakları bir araya getirerek firmaya özel kaynak sağlar. Bu kaynaklar firmalar için özel kurum bilgisi içerir. Firmalar genelde tüm kurum bilgisini ortak girişim aracılığıyla paylaşmaz. Paylaşılan bilgi bu bilgilerin yalnızca alt kümesidir (Buckley ve Casson, 1998: 106).

Ortak girişimlerin yatırımcıları teşvik edici en önemli özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir; (Başarır, 2013: 8; Onkvisit ve Shaw, 2009: 252).

- Yabancı pazardaki belirsizlikten kaynaklanan riskleri en aza indirmek
- Sermaye, kaliteli hammadde ve gelişmiş teknolojiye ulaşabilmek,
- Know-how işletme bilgisi, yönetim ve pazarlama bilgisi edinerek kullanmak,
- Yabancı pazara girişteki ulusal sınırlamaları aşarak yeni pazara hızla girebilmek,
- Ulusal ve uluslararası piyasalarda faaliyette bulunarak o piyasada yer edinmek,
- İşletmenin sabit maliyetini ve araştırma geliştirme (Ar-Ge) harcamalarını azaltmak,
- Tek başına yapması mümkün olmayan işleri ortak girişim sayesinde yapabilmek,
- İş birliği sayesinde rakip işletmelerle başa çıkma imkânı kazanmak.

Tam mülkiyete dayalı yatırımlar, bir ya da daha fazla yabancı yatırımcının ev sahibi ülkede yeni bir tesisin kurması şeklinde ortaya çıkar. Yatırımcılar gelecekte ani karar almaları durumunda oluşabilecek karar gecikmesini ve özel bilgilerinin ev sahibi ülkede bulunan ortağın eline geçmesini önlemek için genellikle tam mülkiyete dayalı yatırımları tercih eder (Kazaz, 2020: 24). Ayrıca ÇUŞ'lar transfer fiyatlandırması konusundaki anlaşmazlıkları önlemek ve uluslararası üretimin bütünleşmesini sağlamak için tam mülkiyete dayalı yatırımları tercih ederler. (Desai vd., 2002: 6).

1.1.1.1.2. Şirket Birleşmeleri ve Satın Almalar

Şirket birleşmeleri, farklı iki işletmenin eşit şartlarda birleşerek tek bir şirkete dönüşmesidir (Durgan, 2016: 8). Şirket birleşmeleri iki şekilde ortaya çıkar. Birincisi, iki firmanın başka pazarlara benzer ürünler pazarlaması şeklinde gerçekleşir. Buna “pazar genişletme birleşmesi” denir. İkincisi ise iki firmanın benzer pazarlarda ayrı fakat bağıntılı mallar pazarlaması şeklinde gerçekleşir. Buna da “ürün genişletme birleşmesi” denir. Şirket birleşmeleri genellikle firmanın verimliliğini ve etkinliği olumlu etkiler. Ayrıca yabancı yatırımcıların yönetim ve pazarlama tekniklerini artırma, teknolojiiden yararlanma ve firmanın pazar gücünü artırma gibi faydaları da vardır (Abubakar, 2014: 15).

Şirket satın alımı ise, bir işletmenin başka bir ülkedeki bir şirkete ait hisse senetlerinin hepsini ya da çoğunu alması şeklinde gerçekleşir. Böylelikle ev sahibi ülkede herhangi bir sermaye

artışı olmazken, ÇUŞ'lar ev sahibi ülkeye teknoloji ve yönetim bilgileri edinme, ülke pazarından yararlanma gibi avantajlar sağlar (Durgan, 2016: 8).

Şirket birleşmeleri ve satın almaları çeşitli maliyet ve riskler de içerir. Bunlar; uygun bir işletme bulmak, uygun fiyatlandırma, iki farklı yönetimi birleştirme, dil farklılıkları, gelenek ve kültürdeki farklılıklar, coğrafi konum vb. gibi risklerdir (Onkvisit, 2009: 261). Çoğunlukla, yabancı yatırımcılarla çalışmanın işletmede oluşturabileceği olumsuz sinerjiden dolayı yatırımların azalma riski de mevcuttur (Güleç, 2019: 15).

1.1.1.1.3. Stratejik Birleşmeler

Stratejik birleşmeler, pazarlara giriş ve rekabetçi iş birliğinin yeni örgütsel bir şeklidir (Onkvisit, 2009: 262). Stratejik birleşmeler genellikle üç şekilde ortaya çıkar. Birincisinde, farklı firmaların kendi hisse senetlerini karşılıklı olarak değiştirmeleri şeklinde gerçekleşir. İkincisinde firmalar hisse senetlerini değiştirmenin yanı sıra ortak üretim amacı ile yeni bir işletme kurar. Sonucunda ise firmalar aralarında pazarlama anlaşmaları yaparak farklı pazarlarda birbirlerini temsil etmesi şeklinde gerçekleşir (Ceyhan, 2015: 10).

Stratejik birleşmeler, şirket birleşmesi, satın alınması ya da ortak girişimlerde olduğu gibi lisans anlaşmaları yoluyla gerçekleşir. Ortak girişimler bir stratejik birleşme olsalar da tüm stratejik birleşmeler ortak girişim değildir. Ortak girişimler iki veya ikiden fazla ortağın tek bir varlık oluşturması ile ortaya çıkarken, stratejik birleşmeler yeni bir tüzel kişilik gerektirir (Onkvisit, 2009: 262). Stratejik birleşmelerde şirketler yalnızca kendi faaliyetlerini sürdürür (Başarır, 2013: 12).

Stratejik birleşmeler iş birliği yapan firmalar için pozitif sonuçların yanı sıra negatif sonuçlar da doğurabilir. Firmaların etkileşimleri sonucunda birbirleri ile işletme bilgisi alışverişi yaparlar. Gerekli kontrol sağlanmadan yapılan bilgi paylaşımlarında, diğer ortağın bu bilgileri kendi çıkarı için kullanarak güçlü rakip haline dönüşebilme riski vardır (Kotabe vd., 2000: 123).

1.1.1.2. Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yeni işletme yaratmasına göre DYY'ler yeşil alan yatırımları ve kahverengi alan yatırımlarından oluşur.

1.1.1.2.1. Yeşil Alan Yatırımları

Yeşil alan yatırımları (greenfield investments), yabancı bir yatırımcının sıfırdan yeni bir kuruluş kurması anlamına gelir (Ashraf vd., 2016: 3). Yeşil alan yatırımları ev sahibi ülkede sıfırdan yeni bir iş kuran ya da ülkede var olan iş alanını genişleten, ülke için yeni bir sermaye yaratan, üretim ve istihdamı artıran bir yatırım türüdür (Durgan, 2016: 7). Ülkeler genellikle

istihdamı artırdığı ve vergi tabanını genişlettiği için yeşil alan yatırımlarına daha sıcak bakar (Onkvisit, 2009: 261). Yeşil alan yatırımı, firmanın yönetimi, marka ismi kullanımı, son teknolojiler, sermaye piyasalarına çeşitli erişim vb. avantajları da sağlar. Ayrıca bu yatırımlar, tedarik, dağıtım ve işgücü rekabet gücü gibi önemli faktörleri dikkate alarak, yeni kurulacak tesis için neredeyse tamamen özgür biçimde bir yer belirleyebilir. Yeni kurulacak olan işletmenin işletme geçmişinin olmaması, geleceğe daha iyimser bakma beklentileri ile pozitif bir başlangıç yapma avantajı da sunar (Mockevicius, 2014: 20-21).

Yeşil alan yatırımları işi yürütmek için gerekli olan tüm altyapıların kurulmasını gerektiren dış pazara giriş yöntemlerinden biridir. Fakat bu piyasalardaki belirsizlikler, kredi notları, politik ve ekonomik istikrarsızlık vb. nedenlerden dolayı riskli bir yatırım şekli olarak da görülür. Ayrıca, şirketin ana firmasının finansal bir yük ile karşılaştığında bu yük yeni kurulan işletme için de risk doğurabilir (Mockevicius, 2014: 20).

1.1.1.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları

Kahverengi alan yatırımları (brownfield investments) bir işletmenin tamamen yeni işletme kurması ile satın alma yatırımlarının karmasıdır. Kahverengi alan yatırımları pazar kapasitesini artırmayan özel bir yatırım şeklidir (Cheng, 2006: 203). Bu yatırımların satın almalarından farkı, kahverengi alan yatırımlarında yatırımcı satın aldığı işletmenin kaynaklarını kısa süreli ve sınırlı miktarda kullanım sağlarken, satın almalarda yatırımcı firmanın kaynaklarının tamamını kullanabilir. Ayrıca bu yatırımların oluşumu yeşil alan yatırımları gibi uzun bir süreci kapsamadığı için pazara daha rahat ulaşılabilir (Meyer ve Estrin, 2011: 485).

Kahverengi alan yatırımları, işletme için sermaye tasarrufu sağlar. Yeni bir tesis kurulması için gerekli olan maliyetleri ve işletmenin kurulma süresini azaltır. Fakat bu yatırımların bazı riskleri de mevcuttur. İkinci el bir işletme için yatırımcının getirdiği makine ve teçhizat, mevcut teknoloji gibi sermaye yeni işletmenin faaliyetleri ile uyumsuz olma riski vardır (İbrahim, 2021: 68). Ayrıca kahverengi alan yatırımlarında, yatırımcının iki firmanın uyumunu sağlamak için işletmeyi ürün yelpazesi, işgücü, ekipman gibi konularda detaylı şekilde yeniden yapılandırması gerekir (Onkvisit, 2009: 261).

1.1.1.3. Üretim Zincirine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

1.1.1.3.1. Yatay Yatırımlar

Yatay yatırımlar (horizontal investments) yatırımcının kaynak ülkede ürettiği ürünlerin aynısını veya benzerini ev sahibi ülkede de üretmesidir (Moosa, 2002: 4). Genellikle DYY'ler çoğunluğu yatay yatırımlardır. Bunun nedeni, pazara erişim kolaylığının yurtdışında bir yan işletme kurmanın en önemli belirleyicisi olmasıdır (Mockevici, 2014: 12). Yatay yatırımlar çoğunlukla

farklılaştırdığı ürünlerden patent, monopol ve oligopol avantajlardan faydalanmak amacıyla gerçekleşir (Moosa, 2002: 4). Yatay yatırımları teşvik eden temel unsurlar; nakliye masraflarından kaçınmak, dış ticarete açılmak ve dış ticaret engellerini aşmaktır (Protsenko, 2004: 16; Haddad, 2016: 33). Bir firmanın taşıma masraflarından dolayı ihracat yerine başka bir ülkede şirket kurarak pazarını genişletmesi yatay yatırımlara örnektir (Durgan, 2016: 9).

1.1.1.3.2. Dikey Yatırımlar

Dikey yatırımlar (vertical investments) bir firmanın yurtdışında üretim yaptığı yatırımlardır (Mockevici, 2014: 12). Firmalar üretim sürecinin aşamalarını bölerek, ana firmanın üretmediği ürünleri üretmek için bu yatırımı tercih eder (Haddad, 2016: 33). Üretim fiyatlarının farklı bir ülkede ana ülkeye kıyasla daha ucuz olduğunda firma üretimini dikey olarak ülke sınırların ötesinde gerçekleştirmek isteyebilir. Bir pazar küçük ama üretim maliyeti düşük ise, firma böyle durumlarda da dikey yatırımları tercih edebilir. Girdi fiyatları ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Örneğin; işgücü maliyeti düşük ülkelerde emek yoğun üretim yaparak, üretimi aşamalara ayırmak daha kârlı olur. Üretim aşamaların faktör fiyatlarında farklılık söz konusu olduğunda faktör fiyatının nispeten daha ucuz olduğu başka bir ülkeye kaydırarak kârı artırmak mümkündür (Protsenko, 2004: 19-20).

Dikey yatırımların ileriye bağıntılı ve geriye bağıntılı dikey yatırımlar olmak üzere iki çeşidi vardır. Yabancı firma üretim için gerekli olan girdileri kendi tedarikçisini kurarak üretim girdisini kendisi temin etmesi şeklindeki yatırımlar geriye bağıntılı dikey yatırımlardır. Böylelikle firma, ihtiyaç duyduğu girdiyi imalatçıdan aldığı girdideki fiyat dalgalanmalarına maruz kalmaktan kurtulabilir. İleriye bağıntılı dikey yatırımlarda ise üretim için gerekli olan girdiyi ana firma tarafından üretilerek, yabancı ortağa bu girdiler aktarılır. Bir otomobil firması herhangi bir ülkenin pazarına dağıtım konusunda sorun yaşıyorsa, bu firmanın kendi dağıtım ağını kurması ileriye bağıntılı dikey yatırımlara örnek verilebilir (Durgan, 2016: 9).

1.1.1.4. Amaçlarına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatırımların amaçlarına göre DYY'ler, kaynak arayan, pazar arayan, etkinlik arayan ve stratejik varlık arayan doğrudan yabancı yatırımlar olarak sınıflandırılabilir.

1.1.1.4.1. Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğal kaynaklar dünyanın her tarafında eşit miktarda dağılmamıştır. Doğal kaynaklara sahip olan ama kaynaklarını çıkarma ve işleme için gerekli temel teknik bilgi ve beceriden yoksun ülkeler, genellikle bu işlemleri yapabilen firmaları ülkelerine çekmek isterler. Bundan dolayı gelişmiş ülkelerdeki firmalar, az gelişmiş ve gelişmekte olan hammadde zengini ülkelerin

kaynaklarından faydalanmak amacıyla bu ülkelere sermaye, ileri teknoloji, işletme becerilerini bu ülkelere aktarır (Aslan, 2019: 37).

Doğal kaynaklar, ülkelerin gelişiminde ve kalkınmasında önemli rol üstlenir. Fakat kaynakların miktarı kadar, kaynağın kalitesi ve değeri de önemlidir. Böylelikle, bir bölge veya ülkenin kıt ve değerli kaynakların üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olması ve bu kaynakların doğru bir şekilde kullanılması durumunda güçlü bir pazarlık avantajı yakalayabilir. Kıt kaynağın doğal olarak bulunduğu ortamdan çıkarılması genellikle düşük marjinal maliyetlerle gerçekleşir. Böylelikle yatırımcı firmalar kaynağa ve diğer konumlara kolayca erişebilir ve ekonomik rant elde edebilir. Ancak, kaynakların doğru şekilde kullanımı, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği ve kaynakların gelecek nesillere aktarılması açısından da oldukça önemlidir. Kısaca kaynakların miktarı kadar kullanımı, işlenmesi ve korunması da büyük önem arz eder (Narula ve Dunning, 2000: 150).

1.1.1.4.2. Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Pazar arayan DYY'ler, küreselleşme sürecinde, GOÜ'lerde ÇUŞ'ların kullandığı en yaygın yatırım stratejisidir (World Investment Report, 2006: 158). Pazar arayan DYY, ana ülkede ihracatın önünde ciddi derecede engellerin olduğunda ve ulusal pazarların ya da komşu ülke pazarlarının yatırımcılara ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânı sunduğu zaman önemli hale gelir (Narula ve Dunning, 2000: 151). Böyle durumlarda yatırımcı firma uygun pazarların bulunduğu başka ekonomilerde yatırım gerçekleştirir. Pazar arayan DYY'lerin ev sahibi ülkede aradığı temel özellikler; pazar büyüklüğü, bölgesel ve uluslararası pazarlara erişim, ülkenin spesifik tüketici tercihleri, pazar yapısı ve yerel iş gücü şeklinde sıralanabilir (Loewendahl ve Loewendahl, 2000: 17).

1.1.1.4.3. Etkinlik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Etkinlik arayan DYY'ler genellikle firma kârını ve verimliliğini artırmak, maliyetlerini düşürmek, pazar büyüklüğünden ve ölçek ekonomilerinden yararlanmak amacıyla gerçekleştirirler (Paez, 2011: 26). Bu yatırımlar iki şekilde karşımıza çıkar. İlk olarak, firma üretiminin tamamını ya da bir bölümünü işçi ücretlerinin nispeten düşük olduğu ülkelere kaydırılmasıyla üretim maliyetini düşürerek etkinliği artırmaya çalışır. Diğerinde ise, firma ekonomik yapı bakımından benzer olan ülkeler arasında ölçek ekonomileri, kapsam ekonomileri ve tüketici tercihlerindeki farklılıklarından yararlanmayı hedefler (Göz, 2009: 31-32).

1.1.1.4.4. Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Stratejik varlık arayan DYY'ler, genellikle firmanın rakiplerini geçmek ve uluslararası portföyünü genişletmek amacıyla yaptığı yatırımlardır (Paez, 2011: 55). Stratejik varlık arayan DYY'leri, ülkelere çekebilmek için geliştirmekte olan ülkeler nitelikli işgücünü artırmaya ve iletişim altyapısını güçlendirmeye çalışır (Kaplan, 2021: 28). Genellikle sanayileşmiş ülkelerde yaygın olan bu yatırımlar, bir firma, yabancı firma ile ortak fayda sağlamak amacıyla bir Ar-Ge girişimini üstlenerek stratejik bir anlaşma ile gerçekleştirirler (Durgan, 2016: 11). Stratejik varlık arayan DYY için ev sahibi ülkede bazı temel unsurlar aranır. Bu unsurlar; nitelikli işgücü, kaliteli üniversite eğitimi ve araştırma merkezleri, mezun işgücü arzının fazla olması, yenilikçi kapasite, teknolojik benimseme, teknik yetenekler, Ar-Ge çalışmaları, pazar ağlarıdır (Loewendahl ve Loewendahl, 2000: 17).

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Açıklanmasına Yönelik Teori ve Yaklaşımlar

Serbestleşme hareketiyle birlikte DYY'ler özellikle GOÜ'ler arasında önem kazanmıştır. Bu tür yatırımların ne amaçla ve nasıl yapıldığına dair birçok teori bulunur. Bu teoriler içerisinde en çok tartışılan ve açıklayıcılık gücü en yüksek olan teoriler bu başlık altında açıklanacaktır.

1.1.2.1. Ürün Yaşam Evreleri Teorisi

Ürün yaşam evreleri teorisini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan ÇUŞ'ların genişlemesini açıklamak için 1966 yılında Raymond Vernon geliştirdi (Moosa, 2002: 38). Bu teori, gelişmiş yenilikçi bir firmanın yeni ürün üretmesinin içselleştirme sürecini açıklar. İleri düzey teknoloji ile üretilmiş yeni ürün iç piyasa talebini karşılarken, yabancı ülkelerin ürüne olan talebinin artmasıyla üretim hızlanır ve firma dış piyasa talebini de karşılamaya başlar. Ayrıca ürünün üretici firmaları da artar. Ürünün net ihracatçısı olan yenilikçi ülke o ürünün net ithalatçısı konumuna gelir (Özcan, 2014: 55).

Ürün yaşam evreleri teorisinde Vernon, ülkelerin ürün üretmekte karşılaştırmalı üstünlükleri farklı oldukları için bazıları ürün üretmekte bazıları ise yeni ürünler piyasaya sürmekte uzmanlaşması gerektiğini savunur. Yeni üretilip piyasaya sürülen ürünlerin zamanla yeni olma özelliğini kaybetmesiyle ürünün üretildiği ülkeler değişiklik gösterir. Vernon, bir ürünün ihracatçısı konumunda olan bir ülkenin nasıl daha sonra aynı malın ithalatçısı durumuna düştüğünü araştırır (Akıncı, 2010: 56-57). Bu teoriye göre ürünler üç aşamadan oluşur. Bu aşamalar; ürünün piyasaya sürüldüğü yenilik aşaması, ürünün olgunlaşma aşaması ve son aşama ürünün standartlaşma aşamasıdır (Moosa, 2002: 38).

Yenilik aşamasında, ürünler genellikle iç piyasaya yönelik üretim yapar ve talep fiyatı esnek değildir. Bundan dolayı yenilikçi firmalar nispeten yüksek fiyat talep edebilirler. Böylelikle de tekelleri bir güce sahip olabilirler. Özellikle Ar-Ge çalışmalarına önem veren ülkeler bu sürecin

başında bulunur (Moosa, 2002: 38). Bu aşamada ürünler ilk kez üretildiği için, üretim ve Ar-Ge maliyetleri de yüksektir (İbrahim, 2021: 27). Bu aşamanın sonunda ise ürünler daha çok sanayileşmiş ülkelere ihraç edilmeye başlanır (Özcan, 2014: 55).

Olgunlaşma aşamasında, gelişmiş ülkelerde ürüne talep artmaya başlaması ile ürünün dış piyasaya ihracatı artar. Bu aşamada taleplerin artması ve rekabetin ortaya çıkması ile yenilikçi firma iç talebi karşılamak için DYY'ye başvurur. Bu aşamada ana ülke ürünün net ihracatçısı iken diğer ülkeler net ithalatçısı konumunu alır (Moosa, 2002: 38). Olgunluk aşamasında üretim süreci standartlaşmaya başlar. Ayrıca bu aşamada yenilik aşamasındaki maliyetler düşmeye başlar (Özcan, 2004: 55). Üretimin olgunlaşma aşamasında teknolojinin korunması zorlaşır. Fiyat esnekliği arttıkça, firmalar üretimleri için daha düşük maliyetli yerler aramaya başlar (Hansen, 1998:7). Üretilen bu ürünü diğer firmaların da üretmeye başlaması ile üretim diğer gelişmekte olan ülkelere kayar. Bu ürün artık yenilikçi firma tarafından değil, düşük maliyetli diğer ülkelerde üretilir (Dorbonova, 2011: 29).

Son aşama olan standartlaşma aşamasında hem ürün hem de üretim sürecinde tam standartlaşmaya gidilir. Bu aşamada ürünün başka üreticiler tarafından daha uygunu üretilmesi ile ürünler genellikle gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşir. Ana ülke ürünün ihracatçısı konumunda iken ithalatçısı konumuna düşer (Moosa, 2002: 39). Bu aşamada ürünü üreten ana firmanın teknolojik üstünlüğü kalmaz. Bu yüzden firmalar ürüne yeni bir özellik eklemeyi denemek yerine maliyeti düşürmeye odaklanır (Özcan, 2014: 55).

DYY'ler genellikle üretim maliyetinin nispeten düşük olduğu olgunlaşma ve standartlaşma aşamasında gerçekleşir. Bu durum DYY'lerin, yerel ve yabancı rakip firmalara karşı rekabeti korumayı sürdürmeye yönelik bir harekettir (Moosa, 2002: 39).

1.1.2.2. İçselleştirme Teorisi

P. J. Buckley, Casson'un ön sürdüğü ve J. H. Dunning ile A. M. Rugman'ın da katkılarının olduğu içselleştirme teorisi, eksik rekabet piyasalarına dayanır. Dış piyasalarda bulunan birçok düzensizlik ve risklerden dolayı firmaların bu piyasalara DYY çekmeye teşvik ettiklerini açıklar (Akıncı, 2010: 59). Girdilerin, bileşenlerin, ürün ve hizmetlerin üretim, tüketim ve dağıtımının tamamen firmanın birimleri içerisinde gerçekleştirilmesini ifade eder (Grosse ve Berhman, 1992: 115). Ayrıca içselleştirme teorisi, firmaların yabancı ülkelerle dış ticaret yapmak yerine DYY'leri tercih etmelerinin nedenlerini de açıklar (Moosa, 2002: 33).

İçselleştirme teorisi, kararlara dahil olmanın sektörden ziyade bireysel firmalara sağladığı avantajlar üzerinde durarak dikey ve yatay bütünleşmeye odaklanır (Grosse ve Berhman, 1992: 115). ÇUŞ'lar üretim için kullandıkları hammaddeyi temin etmek için, bu kaynakların olduğu ülkeye DYY yapmalarına geriye dönük dikey bütünleşme denir. Bu tür bütünleşme genellikle petrol ve madencilğe yönelik hammaddeler içindir (Myftio, 2015: 30). Örneğin; dünyanın farklı

yerlerindeki firmalar, demir maden piyasasında arz belirsizlikleri ve taşıma maliyetleriyle karşılaşabilirler. Firmalar, yabancı madencilik firmalarına sahip olurlarsa bu madene ulaşım ve dağıtım belirsizliği içselleştirme yolu ile ortadan kalkar (Moosa, 2002: 33). İleriye yönelik dikey bütünleşmeye dayanan DYY'ler de ana ülkenin başka ülkelerde kurduğu satış şubeleri şeklinde gerçekleşir. Ana ülkeden ihraç edilen ürün, ev sahibi ülkeye bağlı şube aracılığıyla pazarlanır (Myftio, 2015: 30).

Firmalar, üretim tecrübeleri sayesinde ürünün kalitesi, üretim teknolojisi, yönetim ve pazarlama gibi birtakım işletme için özel bilgiye sahiptir. Bu bilgiler sayesinde firmalar rakipleri karşısında rekabet gücü elde edebilirler. Firmaya avantaj kazandıran bu bilgilerin korunması oldukça güçtür. Firmanın başka bir firmaya lisans anlaşması satması ile bu bilgiler taklit edilebilme riski vardır. Ayrıca fikri mülkiyet haklarının fiyatlarının belirlenmesi de zor olduğu için firmalar lisans anlaşmalarından ziyade yatay bütünleşme yolunu tercih ederler (Myftio, 2015: 30).

1.1.2.3. Endüstriyel Örgütlenme Teorisi

1976 yılında S. Hymer'in geliştirdiği endüstriyel örgütlenme teorisi; C.P. Kindleberger, R. E. Caves ve J.H. Dunning'in katkıları ile genişlemiştir. Bu teoriye göre, bir firmanın başka bir ülkede yan kuruluş kurduğunda bu firma, yerli firmalarla rekabet etmekte bazı dezavantajlarla karşılaşır. Bu dezavantajlar, dil ve kültür farklılıklarından, yasal sistem farklılıklarından ve diğer ülkeler arası farklılıklardan kaynaklanır. Örneğin, ÇUŞ'lar işçilere ev sahibi ülkede ödenen ücretten daha fazla ödemek zorunda kalabilirler. Bu durum, işgücünün yabancı bir firmada çalışmanın daha riskli olacağını düşünmesinden kaynaklanır. Firma yatırıma girişmeye karar vermişse tanınmış marka ismi, patent ile korumalı teknoloji, yönetim bilgisi, diğer firmaya özgü faktörler gibi soyut varlıklara (maddi olmayan aktifler) sahip olmalıdır. Kindleberger'e göre firmanın karşılaştırmalı üstünlükleri firmaya özgü olmalı, diğer ülkelerdeki yan kuruluşlara taşınabilmeli ve firmanın karşılaştırmalı dezavantajların üstesinden gelebilecek yeterli büyüklükte maddi getiri sağlayabilmelidir (Moosa, 2002: 30).

Endüstriyel örgütlenme teorisine göre, başka bir ülkede yatırım yapan firma o ülkede çeşitli risklere ve masraflara katlanmak zorunda olması ve karar merkezinden uzak olmasından dolayı firmanın kendi ülkesinde kazandığı kazançtan daha fazla kazanması gerekir. Aksi halde firma başka bir ülkede yatırım gerçekleştirmez. Buna ilaveten, firmanın yatırım yaptığı ülkedeki yerel rakip firmalardan da fazla kazanması gerekir (Akıncı, 2010: 30). Firmaların yerel rakiplerine göre daha fazla sermayeye, özel yönetim becerisine, ileri teknolojiye, yüksek girişimciliklerde risk alabilme ve doğru kârlı girişimleri tercih edebilme yeteneğine sahip olmaları gerekir (Moosa, 2002: 31). Bu şartların tamamının sağlanmasa da firmalar ürünlerinin kalitesi standardını koruma, firmanın özel bilgilerin saklama, maddi olmayan aktiflerin satın alınması ya da kiralanmasının zor olduğu için DYY'leri tercih edebilirler (Yapraklı, 2010: 13).

Endüstriyel örgütlenme hipotezi yatırımcı firmaların başka ülkede yatırım yapmalarının sebebini açıklar. Firmanın neden A ülkesini değil de B ülkesini tercih etmelerinin sebebini açıklamaz (Moosa, 2002: 32).

1.1.2.4. Oligopolistik Tepki Teorisi

F. T. Knickerbocker (1973), oligopolistik piyasada az sayıda firmaların bulunduğundan firmalar diğer firmaların hareketlerinden etkilenecek benzer yatırımlar yaptığını ileri sürmüştür (Moosa, 2002: 32). Oligopolistik tepki teorisi, literatürde “lideri izle teorisi” olarak da bilinir. Bu teoriye göre, oligopolistik ortamda bir firma DYY gerçekleştirirse, rakip firmalar da çok hızlı tepki vererek aynı piyasada savunma yatırımı gerçekleştirir. Bunun nedeni, oligopolistik piyasada rakip firmaların sahip olduğu dış pazarları korumak istemeleri ve pazar paylarını artırmak istemeleridir. Ayrıca, firmaların ölçek ekonomisinden kaynaklı rekabetçi avantajlarını da sürdürmek istemeleridir (Uzun, 2010: 104). Bu durum, oligopolistik endüstride etkin olan firmaların lider firmanın yatırımına tepkisi olarak açıklanır (Süleymanlı, 2015: 17).

1.1.2.5. Eklektik Teori

Eklektik teori diğer adıyla OLI teorisi, endüstriyel örgütlenme teorisi, içselleştirme teorisi ve konum teorisinin birbirleriyle etkileşimlerinden yola çıkarak J. H. Dunning tarafından oluşturulan bir teoridir (Moosa, 2002: 36). Teori bir firmanın DYY gerçekleştirmesi için üç koşulun sağlanması gerektiğini savunur. Bu koşullar OLI teorisin oluşturan mülkiyet, konum ve içselleştirme avantajları olarak ifade edilir (Markusen, 1995: 173).

Yabancı firma başka bir ülkenin yerel firmaları ile tamamen aynı üretimi gerçekleştiriyorsa, o ülkenin iç pazarına girmek kârlı olmaz. Çünkü başka bir ülkede yatırım yapmanın, iletişim, taşıma maliyeti, dil ve kültür farklılıkları, gümrük engelleri vb. ek maliyetleri vardır. Bundan dolayı ÇUŞ’ların doğrudan yatırım yapması için ölçek ekonomileri sayesinde ileri teknoloji ve düşük maliyetler gibi avantajlara sahip olmalıdır (Markusen, 1995: 173).

Mülkiyet Avantajı: Yabancı firmanın ev sahibi ülkedeki firmalara kıyasla bazı karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olmalıdır (Agarwall, 1980 :763). Mülkiyet avantajı patent, tasarım, firmanın üretim sırları gibi diğer firmaların erişemediği ürün ve süreci kapsamanın yanı sıra soyut varlık olmayan ticari marka ve üretim kalitesini de içerir. Mülkiyet avantajı firmanın maliyetlerini azaltmasını ve pazar gücüne sahip olmasını sağlar (Markusen, 1995: 173).

Konum Avantajı: Dış pazar, firmanın ürününü yalnızca iç piyasada üretip dış piyasaya ihraç etmekten ziyade ürünü başka ülkede üretmeyi kârlı hale getiren konum avantajı da sunmalıdır (Markusen, 1995: 173). Bu avantajlara, düşük işçi ücretleri, daha ucuz enerji, hammaddeye ulaşım ve yatırım teşvikleri vb. örnek gösterilebilir (Agarwall, 1980: 763). Ayrıca, uygulanan tarifeler,

kotalar, nakliye ve ulaşım maliyetleri, ucuz hammadde fiyatları ve müşteriye yakınlık gibi etkenler de önemlidir (Markunsen, 1995: 173).

İçselleştirme Avantajı: Firmaların tescilli ürünlerini lisans verme ve kiralama anlaşmaları gibi yöntemlerle ev sahibi ülke firmalarına kullandırmak yerine yurtdışında kuracağı firma ile iç pazarda faaliyet göstermeyi seçmesidir (Markunsen, 1995: 173). Firmalar lisans ve kiralama anlaşmaları ile farklı hukuki ve idari yapıya daha kolay şekilde uyum sağlarlar. Böylece pazara giriş maliyetleri düşük olur. ÇUŞ'lar, tarafından kullanılan teknolojinin iki taraf arasında uyumsuzluk durumunda, lisans alan işletme tarafından teknolojinin taklit edebilme riski olduğu için DYY'ler bu anlaşmalara tercih edilir (Akıncı, 2010: 62).

1.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler

Küreselleşmeyle birlikte serbestleşme hareketlerinin hız kazanması ülkelerin DYY'lere olan ilgisini artırmıştır. Sermaye hareketlerinin ileri düzeyde teknoloji, işletme becerisi ve piyasa bilgisinden kazanç sağlama gibi beklenen pozitif etkilerinden dolayı, neredeyse tüm ülkeler kendi ülkelerine DYY'leri çekmek için uğraşır (Cho, 2003: 101).

UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda DYY'leri belirleyen etkenleri politik, ekonomik ve yatırım ortamıyla ilişkili faktörler olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır. Tablo 1'de DYY'leri belirleyen faktörler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (UNCTAD, 1998: 91).

Tablo 1: DYY'leri Belirleyen Faktörler

FAKTÖR GRUPLARI	FAKTÖRLER	
Politik Faktörler	• Ekonomik, politik ve sosyal istikrar • Yabancı yatırımların giriş işlemleriyle ilgili kural ve düzenlemeler • Yabancı iştiraklere ilişkin anlaşma standartlar • Piyasaların işleyişi ve yapısına yönelik politikalar (özellikle rekabet, şirket birleşmeleri ve satın almalarına yönelik politikalar) • DYY üzerine uluslararası anlaşmalar • Özelleştirme politikası • Ticaret politikaları ve DYY ile uyumu • Vergi politikaları	
Yatırım Ortamıyla İlişkili Faktörler	• Yatırım promosyonları (imaj yaratma, yatırım kolaylaştırma servisi vb.) • Yatırım Teşvikleri • Maliyetler (rüşvet, yolsuzluk, bürokratik etkinlik) • Sosyal imkanlar (yaşam kalitesi vb.) • Yatırım sonrası hizmetler	
Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler

Tablo 1: Devamı

	Pazar Arayan DYY	• Piyasa büyüklüğü ve kişi başına düşen milli gelir • Piyasaların gelişimi • Ulusal ve uluslararası pazarlara giriş imkânı • Ülke (spesifik) tüketicilerinin tercihleri • Piyasa yapısı
	Kaynak/Stratejik Varlık Arayan DYY	• Hammadde • Düşük maliyetli vasıfsız işgücü • Vasıflı işgücü • Araştırma-Geliştirme • Teknolojik varlıklar • Fiziki altyapı (yol, enerji, iletişim vb.)
	Etkinlik Arayan DYY	• Hammadde • İşgücü verimliliği • Diğer maliyetler (taşıma, iletişim, ara malları maliyetleri) • Ölçek ekonomileri • Bölgesel iş birliği ağlarının kurulmasına yardımcı olan bölgesel birleşme anlaşmalarına üyelik

Kaynak: UNCTAD, “Word Investment Report 1998: Trends and Determinants”, New York and Genava, United Nations, 1998, 91.

Tablo 1’de DYY’lerin belirleyicileri üç ana başlıkta detaylı olarak sınıflandırılmıştır. Tüm alt başlıkların incelenmesinin zor olacağından, DYY’lerin belirlenmesinde rol oynayan temel faktörler ele alınarak açıklanacaktır.

1.1.3.1. Piyasa Hacmi

Piyasa hacmi ya da piyasa büyüklüğü, kişi başına düşen GSYH ile ölçülür ve yerleşik vatandaşın mal ve hizmetlere olan talebini de gösterir. Ayrıca bu faktör, yabancı yatırımcının yatırım kararı almasındaki en önemli faktörlerden biridir (Cheong vd., 2017: 60). Piyasa hacmi, kişilerin satın alma gücünü, kamu harcama düzeyini, enflasyonu, ekonomik durum ve potansiyel büyüme gibi ekonomik göstergeleri etkiler (İbrahim, 2021: 187). DYY ile piyasa hacmi arasında güçlü bir ilişki vardır. Piyasaların yeteri kadar büyük olması işletmelerin tatmin edici satış seviyesine ulaşmasını sağlar. Bunun sonucunda, işletme yatırım yaptığı o bölgeye yatırımlarını artırır. İşletmeler, varlıklarından maksimum düzeyde faydalanmak için piyasa hacminin büyük olan yerlere yatırımlarını yönlendirmeyi tercih ederler (Kurtaran, 2007: 374).

1.1.3.2. İşgücü Maliyetleri (Ücretler)

İşgücü maliyetlerinin yüksek olduğu ülkede üretimin maliyeti de yüksek olur. Bu durum, ev sahibi ülkenin ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünü azaltır ve ülkeyi daha az rekabetçi bir ülke konuma getirir (Chakrabarti, 2003: 161). Özellikle emek yoğun çalışan endüstrilerdeki yabancı yatırımlar ve ihracat yapmak amacıyla kurulan işletmeler için ucuz işgücü maliyetleri

büyük önem taşır (Loree ve Guisinger, 1995: 290). Emek yoğun firmalar, kârlarını artırmak amacıyla işgücü ücretlerinin düşük olduğu yerlerde yatırım yapmayı tercih eder. Ayrıca işgücü maliyetlerinin nispeten yakın olduğunda ise işgücü maliyetine ilaveten, işgücü yeteneği ve verimliliği de DYY kararlarında etkin rol oynar (Kurtaran, 2007: 375).

1.1.3.3. Hammadde ve Doğal Kaynak

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler hammadde ve doğal kaynak bakımından zengin oldukları için DYY için avantajlı konumdadır. ÇUŞ'lar üretimlerini daha az maliyetle gerçekleştirmek istediklerinden ithalat ve taşıma masraflarını en aza indirmek için hammadde ve doğal kaynakların bol olduğu ülkelere DYY'leri yönlendirebilir. Ayrıca, yeterli finansal ve teknolojik donanımına sahip olmayan ülkeler kaynakların çıkarılma ve işleme işlemlerini gerçekleştirememeleri ÇUŞ'lara yatırım imkânı sunar (Süleymanlı, 2015: 70). Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler böylelikle üretim faktörlerine daha az maliyetle sahip olma, toplam üretim maliyetini azaltma, fiyatlandırma konusunda rakiplerine karşı avantajlı olma gibi fırsatlardan yararlanırlar (Ertürk, 2021: 57).

1.1.3.4. Ekonomik İstikrar

Ekonomik istikrar öncelikle sürdürülebilir büyümeyi, düşük enflasyon oranı, düşük kur riski, düşük işsizlik oranı, mali disiplin ve yeterli rezervleri kapsar. Düşük enflasyon oranı ve mali denge, ülkenin uzun vadeli ekonomi politikasına duyulan güveni de artırır. Ekonomik istikrarlı ülkeler pazar potansiyelini de genişleterek sağlam bir büyüme sağlarlar (Neuhaus, 2006: 155). DYY'lerin başlıca amacı kârlarını ve firma gelirlerini artırmak olduğu için yatırıma ev sahibi ülkenin ekonomik istikrarının devamlı olmasını beklenir. Çünkü bu yatırımlar uzun vadeli olduklarından ekonomik istikrarsızlık olan bir ülkede geleceği öngörmek ve bu doğrultuda ilerlemek ve amaç belirlemek oldukça zordur. Bundan dolayı bu yatırımlar, ekonomik büyüme oranı yüksek, eşit bölüşüm yaratabilen ve talebi geniş alana yayabilen ekonomik istikrarlı ülkeleri tercih ederler (Süleymanlı, 2015: 73).

Bir ülkede makroekonomik istikrarsızlık varsa, bu durum ulusal ya da uluslararası yatırım projeleri için büyük oranda belirsizlik yaratır ve gelecekte muhtemel yatırım projelerinin potansiyelini de etkiler (Neuhaus, 2006: 155). Bu durumda DYY'ler daha çekingen tutum sergiler. Bunun nedeni, krizlere açık ve belirsizliklerle dolu bir ülkede yatırım yapmanın kârları negatif yönde etkileyecek olmasıdır (Süleymanlı, 2015: 73). Ayrıca yatırım yapılan ülkenin para biriminde olası değer kaybı da yatırımlar için bir risktir. Çünkü bu değer kaybı, ev sahibi ülkenin para biriminden olan kârları da düşürür (Neuhaus, 2006: 155).

1.1.3.5. Döviz Kuru

Döviz kuru, bir para biriminin başka bir para birimine karşı değer ölçüsüdür. Bir yatırımcının yatırım yapma kararında döviz kurunun göz önünde bulundurulması gerekir (Cheong vd., 2017: 17). Ev sahibi ülkede gerçekleştirilen üretim iç pazara yönelikse döviz kuru yalnız yatırım ve kâr transferinde önem arz eder. Şayet dış pazara yönelik üretim yapılıyorsa kur satış esnasında önem arz eder (Özkara, 2019: 15).

Ev sahibi ülkenin para birimi döviz karşısında değer kazandığında yatırımcılar mal ve hizmetlerin satımından kârının ve getirisinin artacağı beklentisine girerler (Cheong vd., 2017: 17). Ev sahibi ülke parasının değerlendirilmesi, üretim için gerekli girdilerin ithalatında işletmelerin maliyetlerini düşürür (Akıncı, 2010: 39). Ülke parası değer kaybetmesi durumunda yabancı yatırımcı kendi ülkesine yatırım yapmayı tercih edeceğinden dolayı DYY azalır (Cheong vd., 2017: 17). Fakat ev sahibi ülkede gerçekleştirilen üretim, yurtdışına ihracat yapmaya yönelik gerçekleşiyorsa yüksek kur bu sefer DYY'leri azaltır (Özcan, 2014: 34).

1.1.3.6. Dışa Açıklık

Dışa açıklık, bir ülkenin başka ülkelerle ticaret yapmasının önündeki engellerin kaldırılmasını ifade eder (Cheong vd., 2017: 91). Bir ülkenin dış ticaretinin (ihracat+ithalat) GSYH'ye oranı dışa açıklığın ölçütü olarak kullanılır. Başka bir deyişle dışa açıklık, ticaret engellerinin ölçütünü olarak da değerlendirilir (Asiedu, 2002: 111). Dışa açılma ile genellikle firmalar üretimleri için gereksinim duydukları ara ve yatırım mallarının dış ülkeden alım-satımını (ithalat-ihracat) ve firmaların sağladığı kârların ülke dışına transferlerini kolaylaştırır (Batmaz ve Tunca, 2007: 208). ÇUŞ'lar ihracata dayalı yatırımı benimsemişlerse daha açık ekonomileri tercih ederler. Bu durum daha az açıklığın olduğu ülkelerde ticareti koruma anlaşmaları genellikle ihracata yüksek işlem maliyeti yüklemelerinden kaynaklanır (Asiedu, 2002: 111).

1.1.3.7. Fiziki Altyapı

Ev sahibi ülkenin iyi, güçlü ve kaliteli altyapıya sahip olması, bu ülkeye DYY akışlarını teşvik eder (Asiedu, 2002: 111). İyi bir altyapıya sahip olunması, ulaşım, dağıtım, iletişim ve enerji gibi ihtiyaçların karşılanmasında işletme için düşük maliyet avantajı ve kolaylık sağlar (Ballı, 2019: 12). Gerçekleştiği yere bağlı olarak altyapı faktörünün önemi de değişir. Dış piyasaya yönelik yatırımlara kıyasla iç piyasaya yönelik yatırımlarda altyapı faktörü daha fazla önem taşır (Loree ve Guisinger, 1995: 290).

1.1.3.8. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme yabancı yatırımcılar için temel faktörlerden biridir. DYY'ler daha hızlı büyüyen ekonomileri tercih ederler. Bunun sebebi, hızlı büyüyen ekonomilerin üretim maliyetinin düşük olması, ölçek ve kapsam ekonomileri fırsatı, piyasa büyüklüğü ve piyasalara yakınlık gibi avantajlar sıralanabilir. Büyüyen bir pazarın bulunması yatırımcıların ölçek ekonomilerinden faydalanmasını ve verimli üretim seviyesine ulaşmasını sağlar ve DYY'leri teşvik eder (Iamsiraroj ve Doucouliagos, 2015: 5).

Ayrıca, ekonomik büyümenin DYY'leri cezbetmesinin başka bir nedeni de potansiyel yatırım ve kârlılık beklentisidir. Yatırımcı ev sahibi ülkede pazarın büyüyeceği beklentisi içindeyse yatırımın uzun vadeli olması için gerekli ortamın sağlanacağı beklentisi içine de girer. Ekonomik büyüme hızı yüksek olan ekonomilerde daha fazla toplam talep oluşacağı için yatırımcıya kâr etme imkânı sağlar (Iamsiraroj ve Doucouliagos, 2015: 5).

1.1.3.9. Vergi Politikaları

Vergi politikalarının temel amacı kamu giderlerini karşılamak olsa da verginin başka amaçları mevcuttur. Bu amaçlar, yatırım ve üretimi teşvik etmek, harcamaları kısıtlamak, ödemeler bilançosu dengesini sağlamak, tasarrufları artırmak, ekonomik istikrarı sağlamak ve gelir ve servet dağılımı iyileştirmek şeklinde sıralanabilir. Vergi politikaları aracılığıyla ülkeler DYY'leri çekmek için yatırımların maliyetini düşürmeye çalışır (Süleymanlı, 2015: 74).

Yüksek vergi oranları DYY'leri negatif yönde etkiler. Çünkü vergiler yatırımların kârını azaltan bir faktördür. Yatırımcıların asıl amacı kârlarını maksimize etmektir. Ev sahibi ülke yatırımcıları ülkeye teşvik etmek için vergi muafiyeti, vergi indirimi, düşük tarife ve vergi erteleme gibi fırsatlar sunabilir (İbrahim, 2021: 181).

1.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisine Etkileri

DYY'ler ÇUŞ'lar aracılığıyla girdikleri ülkelerin makroekonomik faktörlerini etkiler. Bu etkilerin ülke ekonomisine katkısı olacağı gibi bazı maliyetler de söz konusu olabilmektedir (World Investment Report, 2006: 184). Bu etkiler olumlu ve olumsuz olmak üzere ele alınarak incelenecektir.

1.1.4.1. Ev Sahibi Ülkeye Olumlu Etkileri

DYY'ler özellikle GOÜ'lerin ihtiyaç duyduğu sermayeyi karşılamakta önemli araçlardır. DYY'ler ev sahibi ülkeye teknoloji transferi, işletme bilgisi, istihdam ve ücret artışı, dış ticaret ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, rekabet avantajı, sermaye birikimi ve üretim kapasitesinin artırılması gibi avantajlar sağlayarak ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlar.

1.1.4.1.1. Teknoloji Transferi Üzerine Olumlu Etkileri

DYY aracılığıyla aktarılan teknoloji katı ve soft teknolojiden oluşur. Katı teknoloji, tesis, ekipman ve makinelerden oluşan fiziksel yatırımlardan oluşurken; soft teknoloji ise bilgi, yönetim, organizasyon ve üretim süreçleri gibi operasyonel becerilerden oluşur (Skenderi, 2012: 33).

İleri düzey teknolojinin aktarılmasında en önemli ve etkili araç ÇUŞ'lardır (Skenderi, 2012: 33). Özellikle GOÜ'ler ÇUŞ'lar sayesinde kendi ülkelerinde olmayan teknolojiyi ülkelere çekebilir (Blomstrom, 1991: 3). Özellikle az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere çoğu ülke yerli ürün teknolojilerini geliştirmek için gerekli olan Ar-Ge kaynakları ve becerilerine sahip değildir. DYY'ler ileri düzeyde teknolojiye erişmenin önemli bir yoludur (Skenderi, 2012: 33). Ülkeler, DYY sayesinde ihtiyaç duydukları ileri teknolojiye Ar-Ge harcamaları yapmadan ulaşabilirler. Bu sayede DYY'ler ev sahibi ülkelerin tasarruf açığını giderir ve ekstra maliyet yüküne de katlanmadan ileri teknolojiye de erişebilir (Kurtishi-Kastrati, 2013: 28).

1.1.4.1.2. İstihdam ve Ücretler Üzerine Olumlu Etkileri

DYY'ler ve istihdam birbiriyle yakından ilişkilidir (Moosa, 2002: 77). Gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden biri yüksek işsizliktir. Bu problemin en iyi çözücüsü DYY'lerdir (Ercan, 2001: 89). DYY'lerin istihdam üzerine etkisinin büyüklüğü ülkelere göre değişiklik gösterir. Gelişmekte olan ülkelere DYY'lerin istihdam üzerine etkisi gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazladır (Kurtishi-Kastrati, 2013: 29).

DYY'ler ev sahibi ülkede yeni iş fırsatları ile ülkenin işsizlik problemini çözer. Bunun yanı sıra DYY'ler, yabancı işgücü niteliği sayesinde ülkedeki işçilerin iş becerilerini artırır. Böylelikle becerilerin aktarılması ve yoğunlaşmasıyla nitelikli işgücü ortaya çıkar ve bu işgücünün karşılığı ödenecek olan ücretler de yükselir (Yaşar, 2005: 76). GOÜ'lerde ev sahibi ülke için istihdamın niceliksel etkilerinin yanı sıra niteliksel yönleri, ücretler, çalışma şartları, endüstriyel ilişkiler de önemlidir. DYY'lere bağlı kuruluşlar tarafından işgücüne dahil edilen işçiler, yerel firmalar tarafından çalıştırılan işçilerden daha iyi ücret, çalışma şartları ve sosyal güvenlik avantajları sağlar (World Investment Report, 2006: 193).

1.1.4.1.3. Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi Üzerine Olumlu Etkileri

DYY'lerin ödemeler bilançosu dengesine üzerine etkisi büyük önem taşır. Ödemeler dengesi, ev sahibi ülke ekonomisi için çok hayati bir politika konusudur. ÇUŞ'lar önemli sermaye kaynağı oldukları için, ev sahibi ülkeye sermaye girişi sağlar. Bu sermaye ülkenin dış borcunu ve sermaye hesabı açıklarını kapatmak için kullanabilir (Skenderi, 2012: 42). DYY'ler ev sahibi ülkede mal ve hizmet ithalatının yerini alıyorsa, ülkenin ödemeler bilançosunun cari hesabını da iyileştirecektir (Kurtishi-Kastrati, 2013: 29).

DYY'ler, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracat artışını destekleyerek ekonomik büyümeye katkı sağlar. DYY'ler genellikle ihracata yönelik olduğundan DYY'nin etkisi ev sahibi ülkenin ihracatında artış olması şeklindedir. İhracat gelirinin ev sahibi ülkenin dış ticaret dengesine net bir katkısı olabilmesi için, teknoloji bakımından dışa bağımlılığın da yüksek olmaması gerekir (Akıncı, 2010: 85).

1.1.4.1.4. Rekabet Üzerine Olumlu Etkileri

Rekabet, piyasaların etkin işleyişini destekleyen faktörlerden biridir. Ev sahibi ülkede ÇUŞ'ların varlığı, rekabet düzeyleri üzerine büyük bir etkiye sahiptir (Skenderi, 2012: 44). DYY'ler ulusal rekabeti teşvik ederek, yüksek üretkenliğe, düşük fiyatlara ve verimli kaynak tahsisini sağlayarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlarlar (Kurtishi-Kastrati, 2013: 31). DYY'ler ev sahibi ülke ekonomisine canlılık kazandırarak, rekabeti artırır (Aydın, 2015: 14).

1.1.4.1.5. Sermaye Birikimi ve Üretim Kapasitesi Üzerine Olumlu Etkileri

GOÜ'lerin en büyük yapısal problemi sermaye yetersizliğidir. Ülkelerin bu problemi kendi iç dinamikleri ile kısa sürede çözebilmesi mümkün değildir (Yaşar, 2005: 70). Bu problemin çözülmesinde en önemli araç DYY'lerdir. DYY'lerin katkılarında biri de ev sahibi ülkenin sermaye birikimi sağlaması ve üretimin kapasitesi artırmasıdır. Bu yatırımlar başlangıç sermayesiyle ve elde edilen kârların yatırıma dönüşmesiyle ülkenin üretim kapasitesini artırır. Ayrıca üretim kapasitesinin artırılması, ülkenin ekonomik büyümesine ve işgücüne katkı sağlayarak ev sahibi ülkenin işsizlik probleminin çözülmesine de katkı sağlar (Aydın, 2015: 14). DYY'lerin ülkeye sağladığı sermaye birikimi, dış borçların ödenmesine, ileri teknoloji ve yeni ürün üretimini teşvik ederek ekonomik büyümeyi artırabilir (Ayaydın, 2010: 2).

1.1.4.2. Ev Sahibi Ülkeye Olumsuz Etkileri

DYY'lerin ev sahibi ülke ekonomisine katkılarının yanı sıra birtakım maliyetleri de vardır. Bu maliyetlerin bazıları yatırımın gerçekleştiğinde meydana gelirken, bazıları zamanla kendini gösterir.

- ÇUŞ'lar özellikle gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde oligopol gücünü artırır. ÇUŞ'lar ileri düzey teknoloji ve işletme bilgileriyle rakip firmaların rekabet gücünü azaltarak ve bu firmaların pazara girmesini engelleyen politikalar yürüterek tekel gücünü elde edebilir.
- Tekelleşme güdüsünde olan yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkenin rekabetle ilgili yasalarında bulunan boşluklardan faydalananarak ülkede tekelleşmeyi gerçekleştirebilir.

Ayrıca ev sahibi ülkenin ÇUŞ'lara kontrolsüzce sağladığı teşvikler yardımıyla da tekelleşme gerçekleşebilir.

- Yabancı firmaların rekabet üstünlüğü elde etmeleri yurtiçi bebek endüstrilerin zayıflamasına ve eksik rekabet şartlarına sebep olabilir. Yatırımcı firmaların, yerli firmaları pazardan dışlamada güçlü olması, ülkede fiyatların artmasına ve yerleşiklerin satın alma güçlerinin düşmesine sebep olabilir (Kurtishi-Kastrati, 2013: 32-33).
- Yabancı firmaların ileri düzey teknoloji kullanırken yerli firmaların daha çok geleneksel üretim yöntemlerini kullanması da yabancı firmalar için rekabet üstünlüğü sağlar (Güleç, 2019: 26). Yabancı firmaların olduğu sektörlerde işgücü ücretlerinin yüksek olması yabancı firmaların olmadığı sektörlerde de yansır. Bu durum, işsizlik oranının artmasına ve yerli firmaların rekabet gücünün düşmesine sebep olabilir (Skenderi, 2012: 49).
- DYY'lerin ev sahibi ülkeye olumsuz etkilerinden biri de ülke ekonomisinde yabancı denetiminin artmasıdır. Bir plan ve programa bağlı olmadan kabul edilen yatırımlar, ana sektörleri ele geçirerek ülke ekonomisini denetimi altına alma riski vardır. Böyle bir durumda ev sahibi ülkenin hem ekonomik hem de politik bağımsızlığı riske girebilir (Güleç, 2019: 26).
- Yabancı ortaklıktan elde ettikleri kâr uzun vadede kendi ülkelerine geri dönecektir (Skenderi, 2012: 42). Bu durum, ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosu dengesizi olumsuz yönde etkileyebilir (Kurtishi-Kastrati, 2013: 33). Bu nedenle ev sahibi ülkeler, bu döviz çıkışını finanse etmenin bir yolunu bulması gerekir (Skenderi, 2012: 42).
- DYY'ler, özelleştirme yolu ile ülke sermayesi üzerine bazı hakların yabancılara devredilmesine neden olabilir. Bu durum, ülke içinde alınması gereken acil kararlarda yabancı firmaların söz hakkını artırır ve ev sahibi ülkenin güvenlik politikalarını olumsuz etkiler (Güleç, 2019: 26).
- DYY'ler girdiği ev sahibi ülkenin çevresini olumsuz yönde etkileyebilir. ÇUŞ'ların üretim ve tüketimi artırması ve endüstriyel aktivelerini genişletmesi ülkenin çevre kirliliğinin artmasına sebep olabilir (Skenderi, 2012: 51).
- Yatırımlarda montaj sanayi üretimin en son basamağı olup, ihtiyaç duyulan hammadde ve ara malların ithalat ile yabancı firmaların asıl merkezlerinden karşılanır. Bu malların dış ülkelere karşılanması, ev sahibi ülkenin yerel dışa bağımlılığı artırır ve ülkenin döviz rezervleri üzerine baskı yaratmasına neden olabilir (Aydın, 2015: 16).

1.2. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları (Portföy Yatırımları)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, piyasalarında fon arz ve talep edenlerin bir araya gelmesiyle meydana gelen yatırımlardır (Shukur, 2020: 37-38). Bu yatırımlar şahıslar, kuruluşlar ya da kamunun uluslararası piyasalarda yatırım yaptığı ülkenin taşıdığı siyasi risk, kambiyo kuru riski ve iç piyasanın yeteri kadar şeffaf olmamasından kaynaklı bilgi edinmede yaşanan riskleri göz önünde bulundurarak kâr ve faiz elde etmek amacıyla tahvil, bono, hisse senedi vb. borçlanma senetleri şeklinde sermaye piyasası araçlarına yapılan yatırımlardır (Abubakar, 2014: 7-8). Diğer bir tanıma göre, yönetimi ve mülkiyeti bakımından doğrudan temas bulunmayan, ani değişiklere hemen uyum sağlayan, kısa vadeli kâr elde etmek amacıyla gerçekleştirilen yabancı yatırım çeşididir (İbrahim, 2021: 20).

Portföy yatırımlarının ciro edilebilme olanağının olması menkul kıymetlerin alım-satımını da kolaylaştırır. Ayrıca yatırımcıların portföylerini çeşitlendirerek tüm fonları tek bir menkul kıymete yatırmanın sebep olacağı tehlikeden kaçınmasını sağlar. Bu yatırımların riski dağıtmasına olanak sağlamasının yanı sıra yatırımcıların istedikleri anda portföylerini ellerinden çıkarma olanağı da sunar (IMF, 2009: 110).

Portföy yatırımları, ödemeler dengesinin sermaye hareketleri içerisinde varlık ve yükümlülükler olarak iki başlık altında yer alır. Varlık kalemi, yurtiçi yerleşiklerin dış piyasalardan edindikleri menkul alımlarını gösterir. Satımların alımlardan büyük olması durumunda varlıklar negatif; tersi durumda ise pozitif değer alır. Yükümlülükler ise iki ayrı şekilde ele alınır. İlk durum, kamu ve özel sektörün tahvil ihracı vasıtasıyla borçlanmış olduğu miktarlarını, ikinci durum ise yabancıların yurt içi piyasalardan menkul kıymet alım-satımlarını ifade eder (Açıkgöz, 2008: 7).

Portföy yatırımları ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki farklılıklardan öne çıkanlar şu şekilde sıralanabilir:

- Doğrudan yatırımlarda yatırımcı işletmenin hem yönetiminde hem de denetiminde bulunabilirken, portföy yatırımlarında bu türde bir uygulama yoktur (Şeren, 2011: 14). DYY’lerde kendi yatırım projelerinin yönetimine dahil olabilmesi bu yatırımların daha etkili yönetilmesine ve yatırım hakkında bilgi edinmesine imkân tanınması açısından portföy yatırımlarından daha verimli yönetilir (Goldstein ve Raziv, 2006: 272).
- Doğrudan yatırımlarda, yatırımcı sermayenin yanı sıra iş bilgisi, iş tecrübesi ve teknolojiyi de beraberinde getirirken, portföy yatırımlarında, yatırımcı sadece sermaye olarak katkıda bulunabilir.
- Doğrudan yatırımlar vadeli hedeflere göre hareket eder. Portföy yatırımları ise, ekonomide meydana gelen olumsuz bir durum karşısında çok hızlı şekilde ülkeyi terk edebilir. Doğrudan yatırımların, üretim tesislerinin likiditeye çevrilmesi ve ülkeyi terk etmesi basit olmadığından, bu yatırıma yönelik çıkışlar hızlı olmaz.

- Ekonomideki gidişat düzeldiğinde portföy yatırımları ekonomiye geri dönerken, doğrudan yatırımlarda bu durum söz konusu değildir.
- Portföy yatırımları finansal işletmeler, kurumsal yatırımcılar ve bireysel olarak yapılabilirken, doğrudan yatırımlar genel olarak ÇUŞ'lar tarafından yapılır (Şeren, 2011: 14).

1.3. Diğer Yatırımlar

Diğer yatırımlar, sermaye yatırımları içinde doğrudan ve dolaylı yatırımların dışında kalan tüm finansal işlemleri içerir. Diğer yatırımlar, paranın likiditeye dönüştürülebilme hızına bağlı olarak kısa ve uzun vadeli sermaye yatırımları şeklinde sınıflandırılır (Bilgi, 2009: 16).

1.4. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

Kısa vadeli sermaye hareketleri (KVSH) vadesi bir yıldan az olan ticari banka kredileri, yerleşik olmayanlara verilen kamu ve özel borçlanma senetleri (yerli ve yabancı para cinsinden) gibi çok çeşitli finansal işlemleri içerir (Rodrik ve Velasco, 1999: 12). Kısa vadeli sermaye hareketleri vadesi bir yıla kadar şeklinde tanımlansa da uygulamada genellikle 30, 60 ve 90 günlüktür (Kızır, 2011: 3). Kısa vadeli sermaye yatırım araçları, ticari bonolar, mevduat sertifikaları, vadeli banka mevduatları, prefinansman kredileri, finansman bonoları, hazine bonusu, muhabir açıkları, hisse senetleri, kısa vadeli borç senetleri, bankalara ve özel kuruluşlara verilen kredi ve banka mevduatlarından oluşur (Kara, 2012: 17; Şeren, 2011: 11).

Kısa vadeli sermayenin etkisi kullanım şekline göre değişiklik gösterir. Kısa vadeli sermaye üretim alanında kullanılırsa ülke ekonomisinin istikrarlı büyümesi ve ödemeler dengesine katkı sağlar. Şayet tüketimin finansmanında kullanılırsa, o ülkede ekonomik kriz olma ihtimalini artırır, ekonomik büyümenin aksine ekonomide resesyona sebebiyet verir (Baran, 2017: 28).

KVSH'lerin en temel belirleyicileri reel faiz oranı ve döviz kuru stratejileridir. KVSH'ler kur ve faizdeki değişimlere aşırı duyarlı olduğu için bir ülkeden başka bir ülkeye hareket etmesi de oldukça kolaydır (Arslan vd., 2014: 17). Kısa vadeli sermaye hareketleri ev sahibi ülkede dikkate aldığı içsel faktörler; yüksek getiri imkânı, düşük enflasyon, ekonomik istikrar, sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması, uygulanan döviz kuru politikası, yurtiçi faiz oranları, makroekonomik göstergelerdeki iyileşmeler vb. unsurlardır (İnandım, 2005: 17).

Ülkeye kısa vadeli sermaye akışı, borsada işlem gören işletmelerin sermaye yapısını güçlendirerek yatırımda bulunmasına imkân sağlar. Gelirleri artan işletmeler ortaklarına kâr payı dağıtacağı gibi bu kârı öz sermayesine de ekleyebilir. Ortaklara kâr dağıtılması durumunda ortaklar bu kazançların ülke dışına çıkarmadığı sürece harcamaya dönüştürür. Böylelikle, yabancı sermaye girişiyse birlikte talep, üretim, yatırım artışı mümkün olur (Akbaş, 2012: 61).

Yabancı sermaye girişi ile menkul varlık satışlarında ve işlem hacminde önemli ölçüde yaşanır. Bu sermaye girişleri tahvil piyasasında ve ikincil piyasalarda gelişim sağlarken, yabancı yatırımcıların hisse senedine olan ilgisi bu piyasadaki fiyatları yükseltir. Ayrıca daha fazla işletmenin halka açılmasıyla, hisse senetleri işlem gören firma sayısı da artar. Böylelikle, piyasaların daha derin ve likit bir piyasa haline gelmesini sağlanır (Bildirici, 2008: 4).

Bütçe açığı yaşayan hükümetlerin açıklarını kısa vadeli borçlanma araçları ile finanse etmesi, iç borç senetlerinin faizlerinin yükselmesine ve ülkeye yönelen sermaye akımlarının artmasına sebep olur. Bu durumda ülkeye yönelen kısa vadeli yabancı sermaye ile döviz arzındaki artış döviz kurları üzerine baskı yaratır ve yerli para değeri düşer. Ayrıca, zamanla faiz-kur arasındaki marjın gitgide açılması, KVSH'lerin faiz-kur arasındaki beklentilere göre hareket etmesine sebep olur. Böylelikle kısa vadeli sermaye yatırımlarının spekülasyon amaçlı sıcak para özelliğı kazanmasına yol açar ve borçlanma maliyetini artırır (Kaçar, 2019: 36).

KVSH'ler döviz kıtlığı yaşayan gelişmekte olan ülkelerin döviz ihtiyacını karşılar (Akbaş, 2012: 61). Fakat kısa vadeli sermaye hareketleri, ülke ekonomisinde geçici ferahlama sağlaması sebebiyle bu sorunların temelinde yatan unsurların ele alınmasını geciktirdiğı için eleştirilir (Keskin, 2008: 32).

1.5. Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri

Uzun vadeli sermaye hareketleri vadeleri bir yıldan fazla olan kamu ve özel sektör borçlanma senetlerini, ticari kredileri ve mevduatları içerir (Chuhan vd., 1996: 4). Bu krediler genellikle proje finansmanlarında kullanılmak, makroekonomik dengeleri sağlamak için verildiğinden ülke ekonomisi için yararlı olması beklenir. Uzun vadeli sermaye hareketlerinin vadeleri uzun olduğı için hükümetlerin politika yürütme etkinliğini etkilemez ve istikrarsız bir ortam yaratmaz (Keskin, 2008: 29).

1.6. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, uzun dönemi kapsayan milli gelirin ya da kişi başına düşen milli gelirin sürekli artması şeklinde tanımlanabilir (Berber, 2019: 8). Tanımdan da anlaşılacağı gibi, milli gelirdeki artışın ekonomik büyüme olabilmesi için bu artışın geçici olmaması şarttır (Yılmaz vd., 2017: 1237).

Ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme terimleri genellikle eş anlamlı olarak kullanılsa da iktisat literatüründe ekonomik kalkınma genellikle az gelişmiş bir ülkenin gelişme aşamasına ulaştığı süreçle ilgilenirken; ekonomik büyüme genellikle milli gelirdeki uzun vadeli artışı açıklamak için kullanılır. Ekonomik büyüme potansiyel olarak ölçülebildiğı için nesnel bir içeriğı sahipken, ekonomik kalkınma daha çok öznel bir içeriğı sahiptir (Segupta, 2011: 4).

Kısaca ekonomik büyüme bir ülkenin üretim kapasitesini ifade eder. Ekonomik büyümenin başlıca özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- Ekonomik büyüme niceliksel bir olgudur çünkü milli gelir ve gayri safi milli hasılda (GSMH) meydana gelen değişimler sayısal olarak ölçülebilir (Dinler, 2012: 609).
- Ekonomik büyüme uzun dönemde meydana gelir. Çünkü yatırımlardan beklenen getirinin elde edilmesi, buna bağlı olarak üretimde artışların gerçekleşmesi uzun dönemde gerçekleşir.
- Ekonomik büyüme nominal bir artışı ifade etmez. Üretim faktörleri gelirlerindeki reel olmayan bir artış ekonomik büyüme değildir (Dorbonova, 2011: 33).
- İkame yatırımları ekonomik büyümeye bir etkisi yoktur. Çünkü ikame yatırımları milli gelirde reel bir artış yaratmaz (Yılmaz, 2008: 46). Örneğin eski bir bina yıkılıp yerine yine aynı katta bir bina inşa edilmesi halinde bir büyüme gerçekleşmez. Aynı kat yerine daha fazla katlı bir bina inşa edilseydi ekonomik büyümeden söz edilebilirdi (Dorbonova, 2011: 33).
- Ekonomik büyüme tek başına gelir dağılımındaki iyileşmeyi göstermez. Gelir dağılımındaki iyileşme, reel gelir artışı ile ekonomik aktörler arasında ne şekilde paylaşıldığıyla ilgilidir (Yılmaz, 2008: 46).
- Ekonomik büyüme yalnızca bazı bölge ve sektörlerle sınırlı değildir. Ekonomimin tamamını kapsadığı için makro bir olgudur (Dorbonova, 2011: 33).

1.6.1. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Bir ülkenin ekonomik büyüme kaynakları dört temel faktörden oluşur. Bu faktörler; beşerî sermaye, fiziki sermaye, doğal kaynak ve teknolojik gelişmeden oluşur (Dinler, 2011: 613).

Beşerî sermaye üretime katılan işgücünün bilgi, beceri ve çabalarını ifade eden üretim faktörüdür (Ertan, 2010: 5). Beşerî sermaye ülke ekonomisinin gereksinim duyduğu işgücünü nicelik ve nitelik yönünden geliştirerek istihdamı artırır (Çakmak ve Gümüş: 2005: 61). Ayrıca beşerî sermaye ekonomik büyümenin sürdürülebilmesindeki anahtar faktörlerden biridir (Osipian, 2009: 105). Sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için verimlilik düzeyinde artış olması şarttır. Üretim ve verimlilik artışı ise genellikle üretim girdileri ile bağlıdır. Üretim sürecine hem fiziksel hem de zihinsel gücü ile katılan işgücünün verimliliğini artıran beşerî sermaye bu girdilerden biridir (Çakmak ve Gümüş: 2005: 61). Lucas (1988) ve Romer (1986, 1990) de beşerî sermaye birikiminin sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağladığını öne sürmüştür (Mehrara, 2013: 55).

Fiziki sermaye, araç-gereç, makine, fabrika ve donanım gibi insan tarafından üretilmiş ve üretimin verimliliğini artıran araçlardan oluşur. Üretim aşamasında kullanılan fiziki sermaye ne

kadar fazla ise verimlilikte o kadar fazla olur. Bir ülkenin ekonomik büyüme gerçekleştirebilmesi için ilk olarak fiziki sermayelerini artırması gerekir (Dinler, 2011: 614).

Gelişmiş ülkeler ile GOÜ'lerin kişi başına düşen milli gelirleri arasındaki büyük fark olması ülkelerin fiziki ve beşerî sermaye donanımlarından kaynaklanır. Fiziki sermayenin artması yatırımlara bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelirin düşük olduğundan bireyler gelirlerinin büyük kısmını temel gereksinimlerini karşılamak için harcar. GOÜ'lerde yatırımının finansmanı için gerekli tasarruf oranlarının düşüktür. Ülkenin tasarruf oranları düşükse yatırım oranları da düşük olacaktır. Yatırım oranlarının düşmesi de ekonomik büyüme hızını düşürecektir (Dinler, 2011: 614).

Doğal kaynaklar bireylerin üretim sürecinde doğada hazır olarak bulunduğu veya doğanın üretim için bireylere sunduğu tüm yararlı unsurlar olarak tanımlanır. Dünya'da doğal kaynaklar ülkeler ve bölgelere eşit şekilde dağılmamıştır. Bu yüzden doğal kaynaklar yönünden zengin ülkeler diğer ülkelere kıyasla ekonomik büyüme şansı daha yüksektir. Fakat doğal kaynağa sahip olmak tek başına ekonomik büyüme için yeterli değildir. Doğal kaynağı işleyebilen ülkeler ekonomik büyümelerini artırabilir (Dinler, 2011: 616). Ekonomik büyüme gerçekleştirebilmesi için doğal kaynakları işleyecek fabrika, tesis ve işgücü de gerekir (Karakoç, 2020: 44).

Teknoloji, bir mal veya hizmet üretiminin planlanmasından dağıtılmasına kadar süreçte üretim için ihtiyaç duyulan tüm bilgi, beceri, teknik ve organizasyonların tamamını kapsar (Dinler, 2011: 615). Teknolojik gelişme bir ülkenin ekonomik büyümesinde önemli rol oynar ve ekonomik gelişmeyi teşvik eder (Skenderi, 2012: 14). Teknolojik gelişme, bir işletmenin daha büyük düzeylerde ürün elde etmesine veya belirli kaynaktan daha kaliteli mal ve hizmet üretilmesine imkân tanır (Akyıldız, 2021: 33). Sanayileşmiş ülkelerin ekonomik büyümesindeki en büyük payı teknolojik gelişmeler oluşturur. İleri teknolojinin üretimde verimliliği artıracağına bilincinde olan gelişmiş ülkeler yeni ve ileri teknoloji geliştirmeye çaba harcayarak kaynaklarının büyük kısmını Ar-Ge çalışmalarını harcarlar (Dinler, 2011: 615).

1.6.2. Ekonomik Büyüme Türleri

Ekonomik büyüme çeşitleri: biyolojik büyüme, üstel büyüme, durgun büyüme, açık büyüme, kapalı büyüme, planlı büyüme, spontane büyüme, dengeli büyüme ve dengesiz büyüme şeklinde dokuz gruba ayrılır (Köroğlu, 2019: 22).

- **Biyolojik Büyüme:** Bu büyüme türü canlıların büyümesinden esinlenir. Ekonomik büyüme ilk olarak hızlı bir şekilde devam etmekte, daha sonra yavaşlamaya başlamakta ve bir noktada durmaktadır. Hatta bu noktadan sonra gerileme olduğu da görülür.

- Üstel Büyüme: Sürekli artan bir büyüme türüdür. Bazı ülkelerde belli dönemlerde görülmekle birlikte, bu büyümeyi sürekli olarak gerçekleştirilen bir ülke bulunmamaktadır.
- Durgun Büyüme: Bir ülke ekonomisindeki milli gelir ve nüfus artış hızı birbirine eşittir. Artan nüfusun gelir artışını etkisiz hale getireceği için kişi başına düşen milli gelirden bir artış olmaz. Ekonomik büyüme sürecinin hızlanması için milli gelir artış hızı, nüfus artış hızından büyük olması gerekir.
- Açık Büyüme: Bu büyüme türü genellikle serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ülkelerde görülür. Ayrıca bir ekonominin yurtdışı üretim faktörlerine açık şekilde büyüme göstermesini ifade eder (Mayar, 2020: 40).
- Kapalı Büyüme: Ekonomiye devlet müdahalesinin bulunduğu büyüme türüdür. Ülkeler, dışa bağımlılığı azaltmak ya da tamamen kaldırmak için bu büyümeyi benimseyebilir (Köroğlu, 2019: 22).
- Planlı Büyüme: Verimliliği ve etkinliği artırmayı hedefleyen bu büyüme türünde kıt kaynakların hangi ürünün ne kadar üretileceği planlanır (Dorbonova, 2011: 34). Planlar yol gösterici olarak belirli sektörlerle zorunlu olarak uygulanırken, otoriter planlama olarak bütün sektörlerle de zorunlu tutulabilir (Köroğlu, 2019: 22).
- Spontane Büyüme: bu büyümede devletin ekonomiye müdahalesi çok düşüktür (Mayar, 2020: 40). Üretim faktörlerinin kendiliğinden harekete geçmesi ile belirli oranda büyüme sağlanır (Köroğlu, 2019: 22).
- Dengeli Büyüme: Uzun süreli, sürdürülebilir bir büyümeyi ifade eder. Bir ekonominin tüm sektörlerinin aynı büyüme oranını gerçekleştirmesine dayanır. Bu büyüme türünün en önemli özelliği ekonomideki sektörler arasında karşılıklı bağımlılığın oluşmasıdır (Dorbonova, 2011: 34).
- Dengesiz Büyüme: Ekonomideki sektörlerde yaşanan dengesizliklerden kaynaklanan bir büyüme türüdür. Tüm ekonomilerde bazı bölge veya sektörler diğerlerine kıyasla daha fazla büyüme gösterir. Bu büyümede lider bölge ve sektörler geriye kalanları bir lokomotif gibi peşine takarak, o bölge ve sektörlerin de büyümelerine katkı sağlar (Köroğlu, 2019: 22).

1.6.3. Ekonomik Büyüme Modelleri

1.6.3.1. Klasik Büyüme Modeli

Adam Smith (1723-1790), 1776'da iş bölümüne dayanan artan getiri kavramına hakkında yazdığı *The Wealth of Nations* adlı kitabı ile klasik ekonomik büyüme modelinin temelini atmıştır.

Bu büyüme modeli, 1936 yılında John Maynard Keynes tarafından The General Theory of Employment, Interest and Money adlı kitap yayınlanana kadar popülerliğini korumuştur (Haddad, 2016: 42; Şhibanda, 2020: 10).

Smith, kitabında iş bölümünün, sermaye birikimine ve piyasanın kademeli genişlemesine katkı sağlayarak ekonomik büyümenin ana faktörü olduğuna değinir (Haddad, 2016: 42). Smith'in teorisi daha sonra R. Maltus, D. Ricardo, K. Marx gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir (Yılmaz, 2008: 50). İktisatçıların kullandığı farklı modeller, genellemeler, soyutlamalar olsa da, tüm klasik iktisatçıların benimsediği esas nokta; iş bölümü ve uzun vadeli sermaye birikimidir (Güleç, 2019: 40). Bu büyüme teorisine göre, ekonomi kendiliğinden dengeye gelebilen bir sistemdir, bu nedenle devlet müdahalesinin olmamalıdır. Ekonomi tam istihdamdadır. Dolayısıyla işsizlik mevcut değildir. Kaynaklar tam ve etkin şekilde kullanılır. Ekonomideki bireyler cari ücretle çalışmayı kabul ederse iş bulabilir ve sermaye tam kapasite olarak kullanılabilir (Sarımaden, 2021: 50).

Smith'e göre, ekonomik büyümenin esas faktörleri iş bölümü, uzmanlaşma ve sermaye birikimidir. İş bölümü emeğin verimliliğini artırır ve böylece üretim de artar (Güleç, 2019: 40). Smith (1776), ekonomik büyümenin üretim fonksiyonu modelini analiz etmiştir. Bir ülkenin ekonomik büyümesi (çıktısı) emek, sermaye, toprağın fonksiyonu olduğunu belirtmiştir (Haddad, 2016: 43).

Smith'in üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir;

$$Y=f(L, K, T)$$

Y: Üretim (Çıktı), L: Emek, K: Sermaye, T: Toprak

Bu fonksiyona göre, bir ülkenin emek verimliliği, sermaye birikimi ve toprak girdilerindeki artışlar ekonomik büyümeyi artırır. Bu fonksiyon ayrıca artan verimler ilkesine bağlıdır. Smith, piyasaların genişlemesiyle iç ve dış tasarrufların artması zamanla üretim maliyetlerini düşüreceğini öne sürmüştür (Yılmaz, 2008: 51).

Klasik büyüme teorileri içerisinde yer alan bir diğer teori de Ricardo'nun büyüme teorisidir. David Ricardo (1772-1823) klasik büyüme teorisine en önemli ve ilk katkısını "Ricardo Modeli" ile yapmıştır. Ricardo modelini oluştururken 19. yy. başlarında İngiltere'de süren sorunlardan esinlenmiştir (Güleç, 2019: 41). İktisat literatüründe, sistematik olarak ekonomik büyüme teorisini ilk kez Ricardo geliştirmiştir. Ricardo'nun büyüme modeli nüfus artışı ve azalan verimler yasasına dayanır. Bu modele göre, bir ekonomide nüfus artışı durumunda efektif talep ve sermaye artacaktır. Ayrıca sermaye artışı rantı da artıracaktır (Akyıldız, 2021: 35). Ricardo ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için sermaye birikimine ve sermaye birikiminin de emeğin üretkenliğe bağlı olduğunu savunur (Chili, 2000: 9).

Ricardo'nun büyüme modelinin varsayımları aşağıdaki gibidir;

- Sermaye birikimini teşvik eden şey kâr etme güdüsüdür.
- Kâr düzeyi 19. Yy başlarında yüksek olduğundan tasarruf ve sermaye birikimi artışları hızlıdır.
- Sanayi sektöründeki gelişme hızı diğer sektörlerle kıyasla yüksektir.
- Tarım sektöründe gelişme hızı düşüktür. Verimli toprakların az olmasından dolayı, bu sektörde azalan verimler yasası geçerlidir.
- Sanayi malları için artan verimler yasası geçerli iken, tarımsal mallar için azalan verimler yasası geçerlidir.
- Ücretler kısa vadede piyasa şartlarına göre değişse de uzun vadede asgari seviyede kalacaktır.
- Tam istihdam ve tam rekabet şartlarının geçerli olduğu varsayılır (Güleç, 2019: 41).

Ricardo'nun büyüme modeline göre, ekonomi kendiliğinden ve doğal gelişimin sonucu olarak durağan ekonomi sürecine girecektir. Ricardo'ya göre ekonomi kalkınma ve durağan süreçten oluşur. Kalkınma sürecinde kârlar yüksek olduğu için sermaye birikimi de yüksektir. Fakat verimli toprakların az olması ve üretken olmayan toprakları işleminin güç olması, işgücü ve sermaye için azalan verimler kanunu geçerli olacaktır. Durağanlık sürecinde ise, kârlar normal seviyenin altına düşecek ve yeni yatırımları sıfırlayacaktır. Yani yapılan yatırımlar sadece yenileme (amortisman) yatırımları olacaktır. Sonuç olarak, durağanlık sürecinde nüfus artış oranı sıfır olacak, toplam ürün (çıktı) ve kişi başına çıktı sabit olacaktır (Güleç, 2019: 42).

Klasik büyüme modeline katkı sağlayan bir diğer isim ise Karl Marx'tır. Marx 1847-48'de "Communist Manifesto", 1867'de "Das Kapital" eserlerinde yaşadığı dönemdeki tarım toplumundan kapitalist topluma geçiş sürecindeki ekonomik dönüşümü ele almıştır (Dorbonova, 2011: 42). Marx kârları tasarruf ve sermaye birikiminin belirleyicisi olarak görmesiyle klasik tabloyu değiştirdi. Marx, kârların azalmasının A. Smith'te olduğu gibi ücretlerin artmasından ya da Ricardo'da olduğu gibi toprağın marjinal verimliliğinin azalmasından değil, genellikle sabit sermayenin değişen sermayeye oranındaki artıştan kaynaklandığını öne sürer. Marx'a göre kâr, artı değerden elde edilir ve sadece değişen sermaye tarafından üretilir. Marx; makine, iş bölümü ve teknolojik gelişmenin ekonomik büyümeyi iyileştirmede tamamen yararlı olmadığını, bu gelişmenin aynı anda kapitalistlerin emeği makineleşmeyle tehdit oluşturarak üzerindeki baskıyı artıracığını ileri sürer. Ayrıca iş bölümünün işçi sınıflarını yabancılaştırmasını ve böylelikle onların üretim sürecine daha bağlı olmalarını sağladığını öne sürer (Chili, 2000: 11).

Marx'ın büyüme modeli denklemi aşağıdaki gibidir:

$$p' = s / (c + v)$$

p' = kâr oranı , s = sabit sermaye , v = değişken sermaye , $(c + v)$ = toplam sermaye (Bocutoğlu, 2012: 139).

Marx'ın denklemi kapitalist ekonominin işleyişini kavramak için oldukça önemlidir. Kapitalist sistemde, işverenler belirli ücret karşılığı işçileri çalıştırarak işçilerin ürettikleri mal ve hizmeti yüksek fiyatlara satarak kar elde ederler. Bu denklem ise bu süreci matematiksel olarak açıklamaya çalışır ve işverenin kar elde etmesi için ne kadar yatırım yapması gerektiğini gösterir.

1.6.3.2. Keynesyen Büyüme Modeli: Harrod-Domar

Klasik ekonomik büyüme modelinde arz önemli bileşen iken, John Maynard Keynes talebi ekonomik büyümenin en önemli bileşeni olarak görmüştür. 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhran Keynes'in büyüme fikirlerini şekillendirmiştir. Keynes klasiklerin aksine bir ekonominin uzun vadede istikrarlı hale gelmesinin imkânsız olduğunu savunur (Haddad, 2016: 38). Keynes 1986 yılında 'Para, Faiz ve İstihdam Genel Teorisi' isimli eserinde ekonomide müdahale olmadan tam istihdamın sağlanamayacağını öne sürerken, yatırımların yalnız talep yönünü ele almış, sermaye birikiminin yatırımlar üzerine etkisini ihmal etmiştir (Karakoç, 2020: 53).

1929'daki ekonomik buhran, Keynes'in ekonomik büyümeyle ilgili görüşlerini etkilemiştir (Haddad, 2016: 38). Keynes, klasik görüşü savunanlara yönelik bazı eleştiriler yöneltir. Bu eleştiriler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Klasikler ekonominin her zaman tam istihdamda olduğunu ileri sürerken, Keynes ekonomilerin genelde eksik istihdamda olduklarını ve tam istihdam durumunun istisna bir durum olduğunu belirtir (Berber, 2016: 502-503).
- Klasikler ekonomik büyüme için arz politikalarını dikkate alırken, Keynes talebin ekonomik büyümenin en önemli bileşeni olduğunu savunur (Haddad, 2016: 38).
- Klasiklerin her arz kendi talebini yaratır şeklindeki Say kanunu reddeder. Keynes her talebin kendi arzını yaratacağı görüşünü savunur.
- Keynes, klasiklerin görünmez el prensibini eleştirmiş, ekonomide kendi kendine sürdürülebilir bir dengenin söz konusu olmayacağını ve mutlaka devletin müdahale etmesi gerektiğini savunur.
- Klasikler ücret ve fiyatların esnek olduğunu ileri sürerken, Keynes ücret ve fiyatların katı olduğunu savunur.
- Klasiklerin analizlerine uzun dönemli ele almalarına karşı çıkarak analizlerinde kısa dönemli dikkate alır (Berber, 2016: 502-518).

Roy Harrod (1989) ve Evsey Domar (1946) Keynes gibi ekonomide istikrarsızlığın genel bir durum olduğunu savunurlar. Bu iki iktisatçı birbirlerinden bağımsız olarak benzer çizgilerde teoriler geliştirdiler. Bu teoriler çerçevesinde ekonomik büyüme sorununu analiz etmek için Keynes'in kısa dönem analizini ekonomik büyüme ile bütünleştirmeye çalışarak ilk makroekonomik modeli geliştirdiler (Ararat, 2009: 7; Elgar, 2003: 31). Harrod ve Domar'ın modelleri, Keynes'in benimsediği eksik istihdam, faiz esnekliğinin düşük olması, fiyat ve faiz

katılığı, yatırımların marjinal verimliliğinin faiz esnekliğinden düşük olması gibi düşüncelere yakınlığından Keynesyen görüş olarak ifade edilir. Keynes yatırımların sadece gelir etkisini ele alırken, Harrod ve Domar'ın modelleri yatırımın kapasite çoğaltıcı etkisini de ele alır (Taban, 2011'den aktaran: Akyıldız, 2021: 17). Harrod ve Domar, tasarruf oranını ve sermayenin üretkenliğini ekonomik büyümenin en önemli belirleyicileri olarak görür (Joshua, 2015: 12). Ayrıca ekonomik büyümenin diğer belirleyicilerini emeğin arzı ve verimliliği olarak görür (Chili, 2000: 14). Ekonomik büyümenin, sermayenin verimliliğini artıran tasarrufları ve teknolojik gelişimleri artırarak yatırımları artırmaya yönelik ekonomik politikalara bağlı olduğunu ileri sürerler (Joshua, 2015: 12).

Harrod yatırımlar arttıkça ekonomik büyümenin de artacağını ileri sürdü. Bu modelde üç çeşit büyüme oranı vardır. Bunlar, gerçek büyüme oranı, doğal büyüme oranı ve gerekli büyüme oranıdır. Harrod bu büyüme oranları birbirine eşit olduğunda ekonomik büyümenin sürdürülebilir olacağını ileri sürdü (Haddad, 2016: 39). Doğal büyüme oranının gerekli büyüme oranından büyük olması durumunda yatırımlar ekonomik büyümeyi ve böylelikle de istihdamın büyümesini sınırlayacağını, gerekli büyüme doğal büyüme oranından büyük olduğunda ise, iş adamları yeterli yatırım fırsatı yakalamakta güçlüklerle karşılaşacağını savunur (Chili, 2000: 15).

Sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki temel ilişkisi en anlaşılır şekilde Domar'ın çalışmalarında görülür (Chili, 2000: 15-16). Domar'a göre dengeli büyümenin belirleyicisi yatırımlardır (Güleç, 2019: 48). Domar, Keynes'in bugünün yatırımının potansiyel olarak yalnız dünün yatırımı ile ilgili değil yarının yatırımları ile de ilgili olduğunu iddia eder (Chili, 2000: 15-16). Yatırımlar ekonomiyi gelir yaratma ve üretim kapasitesini artırmak olmak üzere iki şekilde etkiler. Ekonomide gelir ve üretim artışı dengede olduğu sürece istihdam ve dengeli büyüme sağlanır. Denge sağlanamadığı durumda ise ekonomide işsizlik ve enflasyon sorunu kaçınılmazdır (Güleç, 2019: 48).

Harrod-Domar ekonomik büyüme modeli en sade hali ile aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$dY = 1/k \cdot I$$

dY : büyüme hızı(reel gelir artış hızı) k : sermaye/hasıla katsayısı I : GSMH' dan yatırıma ayrılan payı gösterir (Yılmaz, 2008: 55).

Bu denklem bir ülkenin ekonomik büyümesinin sermaye yoğunluğu ve yatırım oranına bağlı olduğu gösterir. Bir ülkede ne kadar fazla yatırım olursa üretim kapasitesi de o kadar fazla olur ve daha hızlı ekonomi büyür. Fakat, yatırımın etkin şekilde kullanılması için yeterli sermaye yoğunluğu da gerekir.

Harrod-Domar büyüme modeli iki problem ortaya çıkardı. Bu problemlerden biri, kapitalist ekonomilerde dengeye doğru yakınsamanın olmamasıdır. Diğeri ise uzun vadeli büyüme için yatırımın önemini olmamasıdır. Ekonomik büyüme modellerindeki bu zayıflıkların sonucunda yeni bir büyüme modeli olan neoklasik büyüme modeli ortaya çıktı (Haddad, 2016: 39).

1.6.3.3. Neoklasik Büyüme Modeli

Neoklasik büyüme modeli Swan ve Solow tarafından birbirlerinden bağımsız olarak çalışılmıştır. Solow'un modele büyük katkılarından dolayı Solow büyüme modeli olarak adlandırılır (Yılmaz, 2008: 57). Bu büyüme modeli, üretimde emek ve sermayenin ikame edilebilirliğine dayanır (Sengupta, 2011: 20). Neoklasikler devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği görüşünü savunur (Stiglingh, 2015: 11).

Neoklasik büyüme modeli, tam istihdam seviyesinde, tasarruf ve yatırımların eşit, ölçeğe göre sabit getirinin uygulandığı ve teknolojik gelişmeleri ve nüfus artış oranını dışsal olarak ele alındığı üretimine bağlı büyüme modelidir (Stiglingh, 2015: 11; Sengupta, 2011: 20). Kısaca bu büyüme modeline göre, nüfus artışı ekonomik büyümeyi etkilerken, ekonomik büyüme nüfus artışını etkilemez. Aynı şekilde teknolojik gelişmeler ekonomik büyümeyi etkilerken, ekonomik büyüme teknolojik gelişmeyi etkilemez. Neoklasik büyüme modelinde tasarruflar aşağıdaki denklemde görüldüğü gibi milli gelirin fonksiyondur.

$$S=s.Y$$

S: tasarruflar s: tasarruf eğilimi Y: milli gelir

Yatırımlar ise sermaye birikimine yapılan net eklentilerdir. Neoklasikler'e göre yatırım ve tasarruflar birbirine eşittir. Bu durum aşağıdaki denklemdeki gibi gösterilir.

$$\Delta K = I = S = s.Y$$

ΔK : sermaye stokundaki değişim I: yatırımlar S: tasarruflar

Neoklasikler'e göre üretim, teknoloji seviyesi sabitken sermaye ve emek değişkenlerinin bir fonksiyonudur (Yılmaz, 2008: 57).

$$Y = f(K, L)$$

Y: üretim K: sermaye L: emek

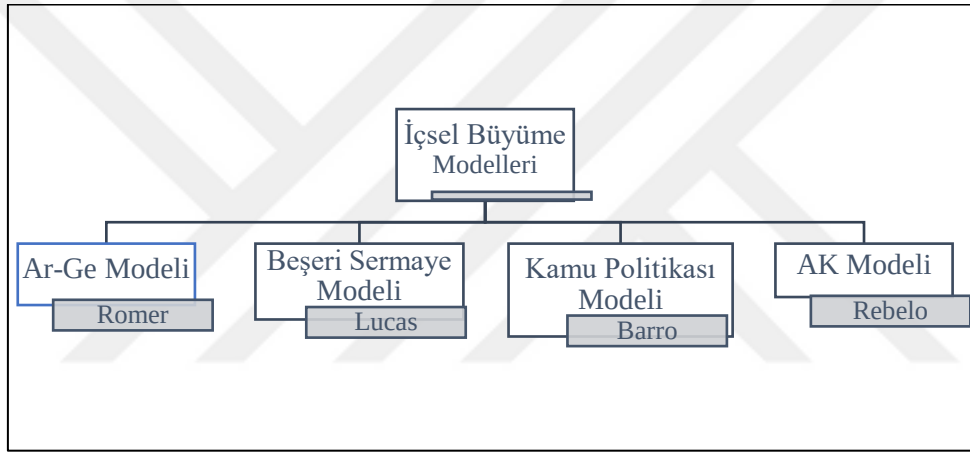
Solow, ekonomik büyümeyi sermayedeki ve emekteki artışlar ile açıklar. Sermaye ve emekteki artışlar ile ifade edilemeyen kısmının teknolojik gelişmelere dayandırır. Bu durum literatürde 'Solow Artığı' olarak geçer (Akyıldız, 2021: 39).

Neoklasikler bütün ülkelerin teknolojik seviyelerinin eşit olduğunu, uzun dönemde gelişmiş ve GOÜ'lerin büyüme oranlarının birbirine yakın olacağı varsayımına dayanır. Bu durum literatürde 'yakınlaşma hipotezi' olarak bilinir. Sermaye kıtlığı olan ülkelere sermayenin getirisi, sermayenin bol olduğu ülkelere göre daha yüksektir. Bu yüzden sermayesi bol olan ülkelere kıt olan ülkelere sermaye akışı olacaktır ve zamanla faiz haddi farklılığı ortadan kalkacaktır. Böylelikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri gelişmiş ülkelere yaklaşacaktır (Sarımaden, 2021: 60).

1.6.3.4. İçsel Büyüme Modeli

Sürdürülebilir ekonomik büyümenin ana faktörlerinden olan teknolojik gelişmenin Neoklasik modelle açıklanamaması içsel büyüme modelinin doğmasına sebep olmuştur (Gülmez ve Akpolat, 2014: 4). İçsel büyüme modeli, ekonomik büyümenin dışsal etkenlerin sonucu olmadığını, aslında ekonomik sistemdeki içsel etkenlerden kaynaklandığını savunan büyüme modelidir (Romer, 1994b: 3). İçsel büyüme modelinin iki amacı vardır. İlki; sürdürülebilir büyümeyi açıklayamayan Solow ve Ramsey modellerinin eksikliklerini gidermek, ikincisi; ekonomik büyüme için önemli olan tüm değişkenleri ele alarak bir model oluşturmaktır. İçsel büyüme modeli genellikle sermayede ölçeğe göre artan ya da sabit getiriye ve eksik rekabet piyasasına dayanır (Elgar, 2003: 37). Romer, Lucas, Barro ve Rebello'nun çalışmaları ile içsel büyüme modeli gelişmiştir (Stiglingh, 2015: 12).

Şekil 1: İçsel Büyüme Modeli

Kaynak: Stiglingh, 2015: 12

Paul Romer, ilk kez 1980’de Ar-Ge’nin önemi üzerinde durarak, Ar-Ge faaliyetlerini ekonomik büyüme ile ilişkilendirir. Romer’e göre bilgi kendiliğinden deneme yanılma yoluyla ortaya çıkar. Romer’in Ar-Ge modelinde Ar-Ge faaliyetlerini içsel değişken olarak ele alarak, ekonomik büyüme üzerine katkısını inceler (Dağdemir, 2009: 17). Romer’e göre büyümenin lokomotifi teknolojik gelişmelerdir (Gülmez ve Akpolat, 2014: 4). Ar-Ge faaliyetleri sonucunda ileri teknolojilere ulaşılabileceğini ve bunun da sürdürülebilir büyümeyi sağlayacağını ileri sürer (Dağdemir, 2009: 17). Ayrıca Romer, bilginin öneminin üzerinde durarak beşerî sermayenin de ekonomik büyüme üzerinde önemli olduğunu vurgular (Romer, 1990a: 99).

Lucas (1988) “İktisadi Kalkınmanın Mekanîği Üzerine” isimli makalesinde büyümeyi bireylerin beşerî sermayesine bağlı olduğunu ileri sürer (Dağdemir, 2009: 18). Lucas’ın beşerî sermaye modeline göre, beşerî sermaye verimliliği artırarak ekonomik büyümeyi etkiler (Lucas, 1988: 39). Modelinde işgücünü ve beşerî sermayeyi ayrı olarak ele alır. Beşerî sermayenin temeli insan sermayesi yani işgücüdür. Bir ülke nitelikli işgücüne sahipse, fiziki sermayesi yoğun olan ülkelere kıyasla daha hızlı gelişecektir (Lucas, 1988: 39). Lucas’ın büyüme modeli, emek, sermaye ve beşerî sermayeden oluşur (Akyıldız, 2021: 43).

Barro (1990) ölçeğe göre sabit getiri ve rekabetçi piyasa şartlarını benimseyen, teknoloji, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyerek bir model geliştirdi. Kamu harcamalarının kişi başı büyüme oranı üzerinde büyük etkileri vardır. Barro modelinde kamu harcamalarını içsel değişken olarak ele alır. Modelinde verimli ve verimsiz kamu harcamalarının büyüme üzerine etkilerini inceler. Böylelikle Barro, maliye politikasının büyümeyi etkilediği bir içsel büyüme modeli sunar (Yardımcı, 2006: 101-102). Modelde üretim faktörlerinden biri kamusal mal veya hizmetlerdir. Modelde basitlik sağlamak için emek çıkarılarak üretim fonksiyonunun kamusal mala ve sermayeye bağlı olduğu varsayılmıştır. Ayrıca model, daima denk bütçenin olduğu, hükümetin tek gelir kaynağının gelir vergisi, tek giderinin de kamu mallarının arzı olduğu varsayımına dayanır (Yülek, 1997: 10). Hükümetler büyümeyi sağlamak için çeşitli araçlarla özel sektörü teşvik ederek özel yatırımlarını ve kamu yatırımlarını artıracaktır. Özel sektörden elde ettiği vergilerle denk bütçeyi sağlayacak ve kamusal malların arzını artırarak ekonomiye katkı sağlayacaktır (Muratoğlu, 2011: 18).

Rebelo (1991) içsel büyüme modellerinde, sermayenin azalan marjinal getirisi varsayımını kaldırarak, dışsal teknolojik gelişme olmadığında dahi uzun vadede kişi başına büyümenin süreceğini ileri sürer. Bu görüşler ışığında AK modelini geliştirmiştir. Daha sonra model Romer ve Lucas tarafından modeli benimsenmiştir. Rebelo'nun büyüme modeli aşağıdaki şekilde basitçe ifade edilebilir;

$$Y = AK$$

Y: ekonomik büyüme, K: fiziki ve beşerî sermaye, A: teknolojiyi etkileyen herhangi bir faktör

Rebelo'nun AK modeline göre sermaye ile büyüme arasında doğrusal bir ilişki vardır. Rebelo sermaye artışlarının ekonomik büyüme yaratacağı görüşünü savunur (Yardımcı, 2006: 101). Bu model ülkelerde uygulanan farklı ekonomi politikalarının büyümede de farklılık yaratacağı görüşüne dayanır. Bu farklılıklar ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin de farklılık yaratır. Örneğin, bir ülkede uygulanan yüksek vergi politikası, fiziki sermayelerin kâr oranını düşürerek sermaye birikimini azaltır ve bu sebeple büyüme oranı da düşer (Ateş, 1998: 75). Ayrıca teknolojiyi etkileyen herhangi bir faktör ile ekonomik büyüme arasında da doğrudan bir ilişki mevcuttur ve teknolojiyi etkileyen bir faktördeki artış ekonomik büyümeyi artırır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL SÜRECİ

2.1. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi

İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi bir yandan Avrupa ülkelerinin hızla gelişmesini sağlarken bir yandan da sanayileşme hareketine hızlandırmıştır. Sanayileşme ile Avrupa ülkeleri, ihtiyaç duyduğu hammaddeyi karşılayabilmek ve sermayelerini yeni ve karlı alanlara yönlendirebilmek için sanayileşmiş ülkelere bol ve ucuz işgücü sağlayan o dönemin sömürgeleri ve bazı az gelişmiş ülkelerini yatırım alanı olarak görmüşlerdir. Bu durum DYY’lerin dünyadaki tarihi gelişimini başlatmıştır (Ballı, 2019: 27).

I. Dünya Savaşı öncesinde 1900’lerin başında batılı ülkeler ucuz hammadde ve işgücü sağlayabilmek için sömürge ülkelere yaptıkları yatırımların yapısı savaş döneminin yarattığı belirsizlik ortamı ile değişmiştir. Borç veren ülke konumunda olan Amerika ve Avrupa ülkeleri savaşın getirdiği sıkıntılar ile borç alan ülke konumuna geçmiştir. 1920’li yıllarda yabancı sermaye yatırımlarında artış yaşanmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı’nın ardından yaşanan 1929 Ekonomik Buhran yabancı sermaye yatırımlarının duraklamasına neden olmuştur (Terazi, 2011: 63).

DYY’leri tam anlamıyla dünya ülkeleri arasında gerçekleşmesi II. Dünya Savaşı sonrasına dayanır. II. Dünya Savaşı öncesi dönemde yatırımlar genellikle portföy yatırımları şeklindeyken, savaş sonrası dönemde yeni yapılanmanın ve ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanması için DYY’lere yönelmeye başlanmıştır. 1958 yılında Avrupa Birliği’nin (AB) kurulması ile dolaysız yatırımlarda çok hızlı artış yaşanmıştır (Koçtürk ve Eker, 2012: 37).

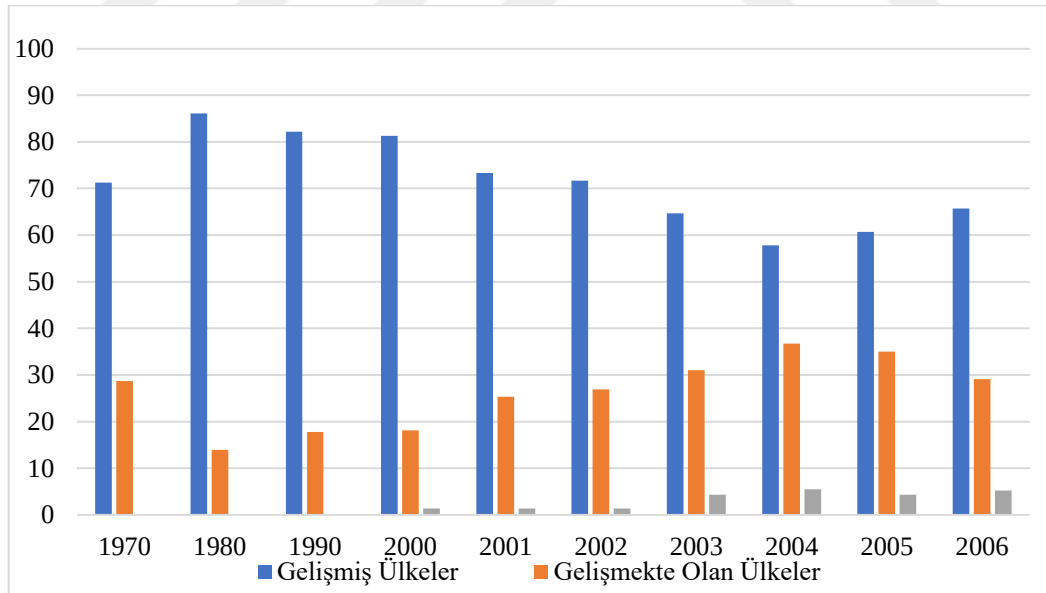
1950’lerden 1970’li yıllara kadar olan dönemdeki yatırımların çoğu ABD’li ÇUŞ’lar tarafından Avrupa ülkelerine yapılan DYY’ler şeklinde gerçekleşmiştir (Sabır, 2002: 2) Bunun en önemli sebebi olarak AB’nin gümrük birliğine dayalı kurulması, Amerika’nın diğer ülkelere uyguladığı gümrük tarifeleri ve Amerika’nın ticarete karşılaşılan engellerden kurtulmak istemesi gösterilebilir. Bu dönemde yatırımlar genellikle petrol ve doğal kaynak bakımından zengin olan AGÜ’lerde gerçekleşmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 37). Özellikle 1960’lı yıllardan sonra IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi ekonomik kuruluşların kurulması ile Arjantin, Meksika, Brezilya gibi ülkelere de DYY’ler hız kazanmıştır (Sabır, 2002: 2). 1973 Petrol Krizine kadar artış gösteren DYY’ler bu krizle yavaşlamaya başlamıştır (Şimşek ve Behdioğlu, 2006: 54). ÇUŞ’lar bu durumdan etkilenen şubelerini korumak için yatırımlarını gelişmiş ülkelere ve ana ülkelere çekmiştir (Akyol, 2016: 8). DYY’ler 1970-1980 yıllarında genellikle sermaye ihraç eden gelişmiş

lkeler arasında gerekleŖmiŖtir (DPT, 2000: 2). Bunun en önemli nedeni, geliŖmiŖ ülkelerde yeterli altyapının olması, siyasi istikrar, eēitimi li iŖgc, bürokrasinin az olması ve kısıtlayıcı ticaret engellerinin az olması gösterilebilir (Dikmen,2010: 77).

1980’li yıllara gelindiēinde sermaye hareketlerinin serbestleŖmesi ile uluslararası ticari engeller kalkmıŖ ve DYY’ler dünyada yaygın hale gelmiŖtir (Ballı, 2009: 28). Sovyetler Birliēinin yıkılmasından sonra DYY hareketleri daha da hız kazanmıŖ ve eŖitlenmiŖtir (Koçtürk ve Eker, 2012: 37). DYY’ler 1990’lara kadar geliŖmiŖ ülkeler arasında gerekleŖirken 1990’lı yıllara gelindiēinde geliŖmekte olan ülkelere de yönelmeye baŖlamıŖtır. Bu durumun asıl sebebi 1980’li yılların sonunda yaŖanan borç krizidir. Bu dönemde ülkeler arasında veya uluslararası finans kuruluŖları ile ülkeler arasındaki borç alacak iliŖkisinin tıkanma noktasına gelmiŖ olmasıdır. Bu durumu çözebilmek için geliŖmekte olan ülkelerde DYY’leri teŖvik edici politikalar izlenmiŖtir. 1990’lı yılların baŖında dünya toplam yatırım hacminin %20’den az iken, 1990’lı yılların ortalarında %40 seviyelerine ulaŖmıŖtır (DPT, 2000: 2).

2000’li yıllarda iletiŖim ve ulaŖım teknolojilerinin geliŖmesiyle dünyadaki DYY’lerdeki artıŖ hız kazanmıŖtır. World Development Indicators’dan elde edilen verilere göre; dünya üzerindeki toplam DYY’ler 2000 yılında 1.518 milyar ABD doları iken, 2005 yılında 974 milyar ABD dolarına ykselmiŖtir (Okuyan ve Erbaykal, 2008: 49).

Grafik 1: Ülkelerin Doērudan Yabancı Yatırımlarından Aldıēı Pay (%)

Kaynak: Ayaydın, 2008: 35.

Grafik 1 incelendiēinde Dünya DYY toplamında geliŖmiŖ ülkelerin payı 1970 yılında %71,3 iken 2000 yılında 81,3 civarında seyretmiŖtir. Bu pay 2000 yılında dŖŖe geçerek 2006 yılında %65,7 seviyesine indiēi gzlemlenmiŖtir. GeliŖmekte olan ülkelerin Dünya genelinde DYY’ler içerisindeki payı ise 1980 yılında %13,9 iken yıllar itibariyle bu pay artıŖ göstererek 2006 yılında

%29,1 seviyesine yükseldiği tespit edilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin payında da yıllar itibariyle bir artış görülse de diğer ülke grupları kadar büyük ölçüde bir artış gözlenmemiştir. 2000 yılında %1,4 paya sahip olan az gelişmiş ülkeler 2006 yılında %5,2 paya sahip olmuştur.

Tablo 2: Bölgesel Olarak DYY Akışı 2016-2021 (Milyon \$)

Yıllar	Dünya		Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	Az Gelişmiş Ülkeler		Gelişmiş Ülkeler
	DYY Girişi	DYY Çıkışı	DYY Girişi	DYY Çıkışı	DYY Girişi	DYY Çıkışı	DYY Girişi	DYY Çıkışı
2016	2045424	1596716	1384814	1210679	660609	386037	25880	1976
2017	1632639	1610113	937683	1162247	694955	447866	20873	2211
2018	1448276	941293	753320	565200	694956	376093	22539	900
2019	1480626	1123894	764456	736840	716170	387054	22839	-1004
2020	963139	780480	319190	408195	643949	372284	22975	1508
2021	1582310	1707594	745739	1269212	836571	438382	25978	-142

Kaynak: 2021 UNCTAD verileri yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere DYY girişleri 2016 yılında dünya genelinde 2 trilyon \$ civarında iken 2017 yılında 1.63 trilyon \$, 2019 yılında yaklaşık 1.48 trilyon \$ ve 2020 yılında 963 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. DYY girişleri 2021 yılında 1.58 trilyon \$’a yükselmiş olsa da 2016 yılında gerçekleşen yatırım tutarına ulaşamadığı görülmektedir.

Küresel DYY akışları COVID-19 pandemisinin ilk yıllarında 1 trilyon \$’dan az olan seviyeden %64 artarak 2021 yılında 1,58 trilyon \$’a yükselmiştir. Bu hızlı yükselişin temelinde gelişen birleşme ve satın alma pazarları, gevşek finansman koşulları, büyük altyapı teşvik paketleri gösterilebilir (UNCTAD, 2021: 2). Ayrıca gelişmekte olan ülkelere DYY akışları 2021 yılında %30 artarak 837 milyar \$’a yükselerek şimdiye kadar en yüksek seviyeye ulaşmış oldu (UNCTAD, 2021: 2).

2.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi

2.2.1. Osmanlı Dönemi (1838-1923)

DYY’lerin tarihi Osmanlı Devleti’ne kadar uzanır. 1838 yılında Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması Osmanlı devleti için yabancı sermayenin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Balta Limanı Serbest Ticaret anlaşması ile Osmanlı devletinde dış ticaret serbest hale gelmiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak amacıyla İngilizlere büyük imtiyazlar tanımıştır. Bu imtiyazlar; ticaret yasaklarının, ihracattaki yüksek gümrük vergilerinin, iç gümrük uygulamalarının, yabancılara uygulanan yerli mal satın alma ruhsatının kaldırılması ve bazı malların alım satımlarındaki sınırlamaların kaldırılması şeklinde sıralanabilir. Bu anlaşmanın ardından Osmanlı başka devletlerle de benzer anlaşmalar yapmıştır

(Çağdaş, 2021: 19). Osmanlı Devleti yapmış olduğu bu anlaşmaların etkisi ile hızla borçlanmaya başlamıştır. Ayrıca verilen bu imtiyazlar ülke içerisinde yararlı iktisadi politikaların oluşturulmasını da engellemiştir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 34). Osmanlı Devleti 1854 yılında Kırım Savaşı'nın finanse edebilmek için "Dent Palmer and Company" adlı şirket aracılığıyla Avrupa ülkelerinden 3 milyon sterlin borç almıştır (Sükan, 2014: 195). Osmanlı mevcut borçlarını kapatabilmek için yeniden borçlanmaya gitmesi devleti daha büyük çıkmaza sokmuştur. Borçlarını ödemekte zorluk çeken Osmanlı devleti 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile Duyunu Umumiye İdaresi kurmuştur. Kurulan bu idare ile yabancılar bugünkü anlamda işletmeciliğe başlamıştır. Demiryolları, tuz, içki, deniz yolları ve maden gibi yabancı sermayeli işletmeler borçların kapatılmasında kullanılan gelir kaynaklarını tekelleştirmiştir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 34).

Tablo 3: Osmanlı Devleti'nde 1914 Yılı DYY'lerin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı (%)

Sektörler	Fransa (%)	İngiltere (%)	Almanya (%)	Diğer Ülkeler (%)	Toplam	Sektörlerin Toplamdaki Payı (%)
Demiryolları	49,6	9,8	36,8	3,8	100	63,1
Bankacılık-Sigorta	40,7	32,3	18,5	8,5	100	12,7
Belediye hizmetleri	44,6	9,5	8	38	100	5,1
Ticaret	70,7	17,6	7	4,7	100	5,8
Sanayi	30,8	42,1	7,6	19,6	100	5,3
Limanlar	69,1	12,8	18,1	0	100	4,3
Madencilik	73,5	16,5	6,4	3,7	100	3,7
Toplam	50,1	15,2	27,8	6,9	100	100

Kaynak: Yavan ve Kara, 2003: 24

Tablo 3'te görüldüğü gibi I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'ne yapılan DYY'lerin büyük çoğunluğu demiryollarına aittir. Bu çoğunluğu %49,6 pay ile Fransa, %36,8 ile Almanya, %9,8 ile İngiltere ve %3,8 ile diğer ülkeler oluşturmaktadır. Ayrıca tablo 3'ten anlaşılabileceği üzere Osmanlı Devleti'ne yapılan DYY'lerin sektörleri incelendiğinde en büyük yatırımları Fransa daha sonra Almanya'nın yaptığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'ne giren DYY'ler genellikle üretim sektörü dışına yoğunlaşmıştır. Bu durumun nedeni, bu sektörlerde kısa dönem karların daha yüksek olmasıdır. Ayrıca bu sektörlerde yapılan harcama da kısa süre içinde geri kazanılabilmektedir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 36).

Osmanlı Devleti'nin yerine yeni bir Türk devleti kurmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk için yeni kurulacak olan devletin en önemli ilkesi tam bağımsızlıktı. 20 Ekim 1921 yılında imzalanan Türk-Fransız Anlaşmasından önce gerçekleştirdiği müzakerede Mustafa Kemal, Fransız temsilcisi Franklin Bouillon'a tam bağımsızlık görüşünü şu şekilde aktarmıştır: *“Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık demektir. Bu saydıklarımın dışında herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. Biz, bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe erişeceğimiz kanısında değiliz.”* Bu sözlerden de anlaşılmalı ki, Osmanlı Devleti'nin zamanında yabancılara tanımış olduğu ayrıcalıklar sayesinde Osmanlı topraklarında en çok yatırım yapmış ülke konumunda olan Fransa'ya tanınan ayrıcalıkların kaldırılacağı ve tam bağımsızlık anlayışının önündeki tüm engellerle mücadele edileceğini anlatmış oldu (Sükan, 2014: 209).

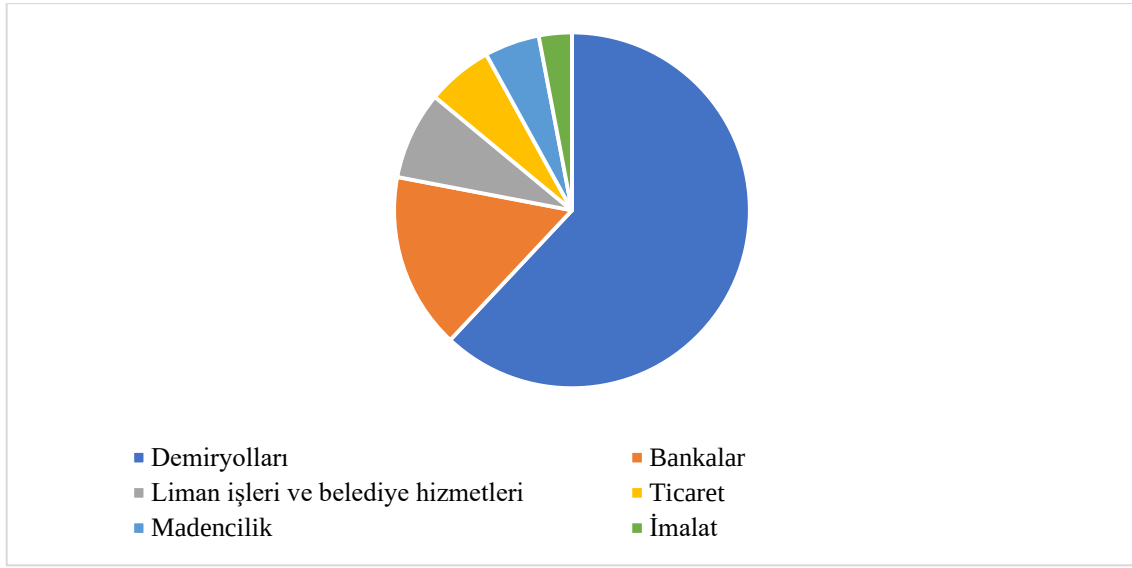
2.2.2. 1923-1949 Dönemi

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nin borçları yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin yabancı sermaye yatırımları konusunda kötü bir tecrübeye sahip olması Türkiye'yi dış kaynaklar konusunda daha temkinli olmaya itmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla oluşan yeni siyasi kadro, yabancılara verilen kapitülasyonlara kısıtlama getirmiştir. Bu kısıtlamalar karşısında yabancı şirketler Türkiye'ye yatırım yapma konusunda isteksiz tavır sergilemişlerdir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 37). Türkiye'nin yabancı yatırımlara yaklaşımı zaman içinde farklılık göstermiştir. Lozan anlaşması imzalanmadan, cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde devlet kurucuları ilk resmi görüşlerini ifade etmişlerdir. M. Kemal Atatürk devletin egemenlik haklarını ihlal etmeyen her türlü yabancı şirkete açık olduklarını aşağıdaki cümleleri ile ifade etmiştir.

“İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin, fakat eskisi gibi değil!” (Yavan ve Kara, 2003: 26).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların çoğu 1923-1933 yılları arasında uygulanmış olmasına rağmen ülke için beklenen gelişme sağlanamamıştır. Bu durumun nedeni özel sektörde sermaye birikimi, altyapı ve nitelikli işgücünün yetersizliği, 1929 ekonomik buhranının etkileri sıralanabilir (Özaslan, 2006: 2). Ekonomik buhranın olumsuz etkisini en aza indirilebilmek için hükümetin uyguladığı döviz kontrolleri, sermaye akışlarının maliye bakanlığı iznine tâbi tutulması ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılması gibi düzenlemeler ile ülkeye yabancı yatırım girişi daha da zorlaşmıştır (Dumludağ, 2006: 224).

Grafik 2: Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Yüzdesel Dağılımı (1923 Yılı)

Kaynak: Yavan ve Kara, 2003:26

Grafik 2’ye göre 1923 yılı Türkiye’ye gelen yabancı yatırımlar incelendiğinde en çok yatırım alan sektörün demiryolları olduğu görülmektedir. Yabancı yatırımların sektörler içindeki payları sırasıyla; demiryolları %62, bankalar %16 pay, liman işleri ve belediye hizmetleri %8, ticaret %6, madencilik %5, imalat %3 şeklinde sıralanabilir.

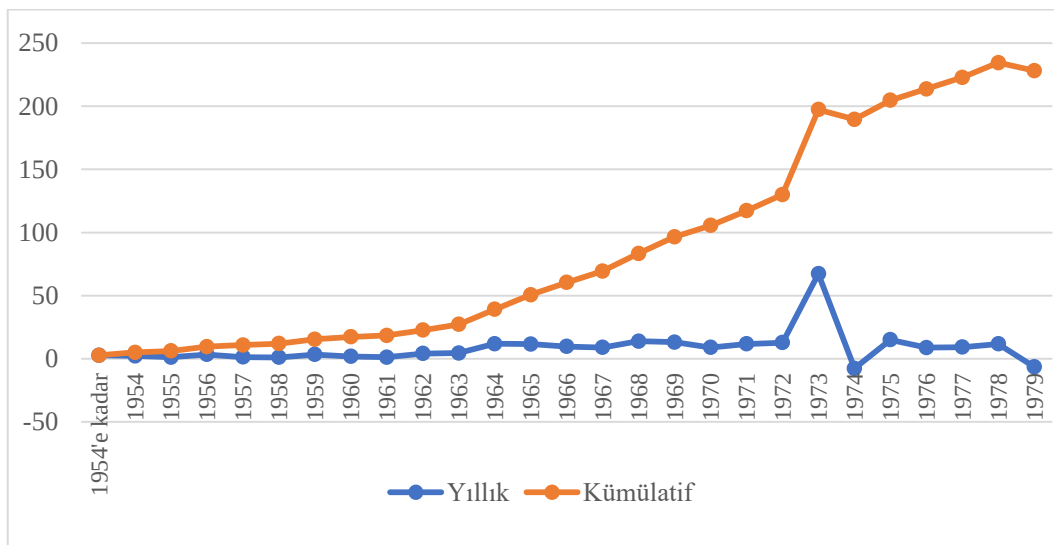
İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ile yabancı sermayenin ülkeye çekilmesini teşvik etmek amacıyla birtakım yasal düzenleme yapılmıştır. 22 Nisan 1947 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu 13 sayılı karar şu şekildedir: “*Yabancı sermayenin döviz olarak getirilmesi ve tarım, sanayi, ulaştırma turizm gibi alanlara yönlendirilmesini öngörmüştür. Hükümet yabancı yatırımı ülkenin kalkınmasında yararlı ve ihracatı arttırıcı nitelikte bulunduğu takdirde yabancı yatırımcılar oluşan karın bir bölümü yurtdışına aktarabilecektir*” (Koçtürk ve Eker, 2012: 39).

2.2.3. 1950-1979 Dönemi

1950'lerden önce ülkeye giren yabancı sermaye Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununa tâbi olmuş ve yabancı sermayeyi teşvik etmek amaçlanmamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada benimsenmeye başlanan liberalleşme akımı ile Türkiye'nin yabancı yatırımlara olan tavrı değişmiş ve yabancı yatırımları teşvik etme yoluna gitmiştir. Çeşitli kanunlar çıkarılarak DYY'ler için uygun ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. 1950 yılında çıkarılan kanun ile Türkiye'ye gelen yabancı yatırımcıların paralarını ülke dışına transfer etme garantisi verilmiştir. 1951 yılında çıkarılan kanun ile DYY gerçekleştiren yabancı şirketlerin toplam karlarının %10'unu transfer etme hakkı tanınmıştır (Koçtürk ve Eker, 2012: 39).

Yabancı sermayenin teşvik edilmesi konusunda yapılan en önemli düzenleme 9 Ağustos 1951 tarihli 5821 sayılı 'Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu'dur. Bu kanun çerçevesinde sanayi, enerji, maden, bayındırlık, turizm ve ulaştırma gibi alanlara getirilecek yabancı sermayeye ayrıcalık teşkil etmeyecek şekilde bazı hak ve kolaylıklar verilmiştir (Göz, 2009: 84). 1951 yılında çıkarılan kanunun beklenen sonucu vermemesi daha geniş bir kanuna ihtiyaç olduğunu düşündürmüştü ve 1954 tarihli 6224 sayılı kanunla "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun ile yabancı yatırımcıların faaliyette bulunabileceği alanlar üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu kanun yabancı yatırımcılara yerli yatırımcıların faaliyette bulunduğu her alanda faaliyet gösterebilme olanağı tanınmıştır. Yabancı yatırımları teşvik etmek amacıyla çıkarılan bir diğer kanun da "Petrol Kanunu" dur. Bu kanun ile yabancı şirketlerin Türkiye'de petrol arama, çıkarma, üretim ve dağıtımına izin verilmiştir. Çıkarılan bu kanunlara rağmen ülkeye yeterli miktarda DYY çekilememiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 39).

Grafik 3: Türkiye'de 1954-1979 Yılları Arasında Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon \$)

Kaynak: Yavan ve Kara, 2003: 29

Grafik 3'e göre Türkiye'ye 1954 yılından önce 2,8 milyon \$ DYY gerçekleşmiştir. 1962 yılına kadar düşük seviyelerde seyreden yatırımlar 1962 yılında 4,2 milyon \$ yatırım gerçekleşmiştir. 1974 yılına kadar artarak ilerleyen yatırımlar 1974 yılında -7,7 milyon \$ ile en düşük seviyeleri görmüştür. 1974 yılından sonra artışa geçmiş olsa da 1979 yılında tekrar bir düşüş yaşayarak -6,4 milyon \$'a düşmüştür.

1961-1979 arasını kapsayan planlı kalkınma döneminde Türkiye'nin ithal ikameci stratejiye geçmesi ödemeler bilançosu krizini tetiklemiştir. İhracatın ara ve yatırım malının ithalatı karşılayamaması iç piyasada faaliyet gösteren DYY'nin biçimini etkilemiştir (Erdilek, 2006: 23). 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi ülkeye giren DYY'leri olumsuz yönde etkilemiştir. 1974 yılında ham petrol fiyatlarında yaşanan artış dünya ekonomisini derinden etkilerken, Türkiye'nin petrol ihracatçı ülke konumunda olması ülkenin dış ticaret ve ödemeler dengesi açığının büyümesine neden olurken, dövizde yaşanan darboğaz üretimi durma noktasına getirmiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 6). Bu dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlık, ödemeler dengesi krizi Türkiye'ye giren yatırımların toplu olarak geri çekilmesine ve ayrıca faaliyet gösteren DYY'lerin 106'dan 91'e düşmesine neden olmuştur (Erdilek, 2006: 23).

2.2.4. 1980-2000 Dönemi

24 Ocak 1980 tarihinde alınan 'Ekonomik İstikrar Kararları' ile Türkiye'de yabancı yatırımları bir ölçüde teşvik eden liberal ekonomik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Yabancı yatırımları teşvik politikaları kapsamında bürokrasinin azaltılması, gümrük vergilerinin indirilmesi, ithalat üzerindeki miktar kısıtlamalarının kaldırılması, esnek kur politikası, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi, ihracat ve tasarrufları teşvik politikaları gibi gelişmelerde de sağlanmıştır (Koçtürk ve Eker, 2012: 40).

24 Ocak Kararları ile Türkiye, dışa açık ekonomi politikası uygulamaya başlamış, politik ve ekonomik istikrar yeniden kurulmuştur. Bu sayede uygulanacak olan yabancı yatırım politikalarına güven artmıştır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 42). 24 Ocak kararları doğrultusunda yabancı yatırımların teşvikini sağlamak amacıyla başbakanlığa bağlı "Yabancı Sermaye Dairesi" kurulmuştur. 1995 yılında "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararları" alınarak, 57 ülke arasında "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması", 42 ülke arasında da ise "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" imzalanarak yabancı yatırımların önü açılmıştır. Ayrıca kalkınma planlarında da ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik edici düzenlemeler yapılmıştır (Ballı, 2019: 39).

1989 yılında çıkarılan 32 sayılı kararname ile kambiyo denetimi kaldırılarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sağlanmıştır. Bu serbestleşme hareketi ülkenin bankacılık sektöründe ve finans piyasalarında problemlerin olduğu, ekonomik istikrarsızlığın bulunduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. 1990'ların başında yoğun sermaye hareketi ile karşılaşan Türkiye için gerçekleşen

yatırımların çoğunluğu DYY şeklinde değil, kısa vadeli sermaye hareketi şeklinde gerçekleşmiştir (Ekinci, 2011: 73). 1980 sonrasında DYY'lerin artırılması amacıyla Yabancı Sermaye Dairesi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'na bağlanmıştır. 1992 yılında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 20.03.1992 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan yabancı sermaye karararı göre, Türkiye'ye giren yabancı sermayenin izin, tescil, yatırım, teşvik araçlarından yararlanma vb. müsteşarlık bünyesindeki genel müdürlüğe yapılacaktır (Bozdağı ve Evlimoğlu, 2014: 42).

Tablo 4: 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'ye Giren Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)

r	Yılla	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Fiili Giren Yabancı Sermaye	Firma Sayısı (Adet)
	1980	97	35	78
	1981	337,51	141	109
	1982	167	103	147
	1983	102,74	87	166
	1984	271,36	113	235
	1985	234,49	99	408
	1986	364	125	619
	1987	655,24	115	836
	1988	820,52	354	1172
	1989	1511,94	663	1525
	1990	1861,2	684	1856
	1991	1967,26	907	2123
	1992	1819,96	944	2330
	1993	2063,39	746	2554
	1994	1477,61	636	2830
	1995	2938,32	934	3161
	1996	3835,97	914	3582
	1997	1678,21	852	4068
	1998	1646,44	953	4533
	1999	1699,57	813	4950
	2000	3477,42	1707	5328

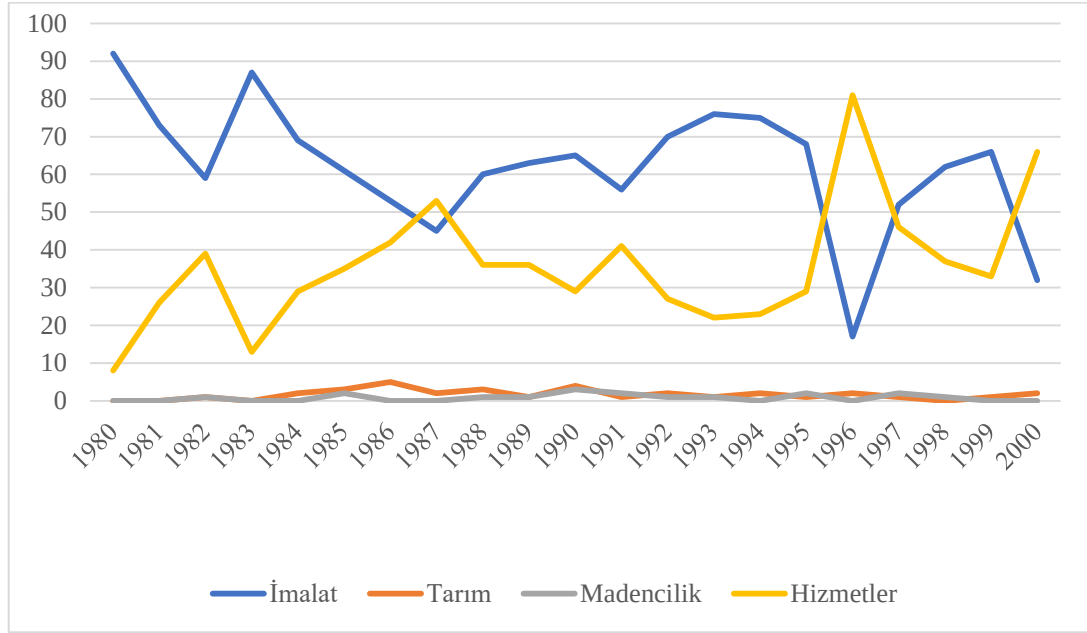
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Sermaye Raporu, 2002: 45.

Tablo 4'te 1980-2000 yılları arasında Türkiye'ye giren ve izin verilen DYY ve firma sayıları gösterilmiştir. 1980'den itibaren ülkeye giren DYY'leri 1987 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. 1987'den itibaren zaman zaman düşüşler yaşansa da genel olarak yabancı yatırımlar da

artış görülmüştür. Ayrıca ülkeye giren fiili yabancı yatırımlar izin verilen yabancı yatırımları karşılamamıştır.

1980 yılında Türkiye'ye yatırım yapan firma sayısı 78 adet iken, 1989 yılında sermayenin tamamen serbestleşmesi ile Türkiye'ye yatırım yapan firma 1525 adete 2000 yılında 5328 adete yükselmiştir.

Grafik 4: 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'ye Giren Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Sermaye Raporu, 2002: 45.

Türkiye'ye giren DYY'lerin sektörler içerisindeki dağılımı incelendiğinde 1980 yılında yatırımların %92'si imalat, %8'i hizmetler sektörüne yönelirken tarım ve madencilik sektörüne yönelen yatırım bulunmamaktadır. 2000'lere gelindiğinde imalat sektörüne giden pay %32'ye düşerken, hizmetler sektörüne giden pay %66'ya yükselmiştir. Tarım ve madencilik sektörüne giden pay sırasıyla %2 ve %0'dır.

2.2.5. 2001-2021 Dönemi

Türkiye'de yaşanan siyasi istikrarsızlık döviz kuru istikrarının bozulmasına yol açmıştır. Bu durum Kasım 2000 ve Şubat 2001 bankacılık ve döviz krizlerine neden olmuştur. Ülkenin yaşadığı ekonomik kriz yabancı yatırımları da etkileyerek yatırımların ani düşmesine sebep olmuştur.

2001 kriz sonrasında ekonomide iyileşme sağlamak amacıyla sıkı maliye politikaları yürütülerek kamu borçları azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tam bağımsız hale getirilmiştir. Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK)

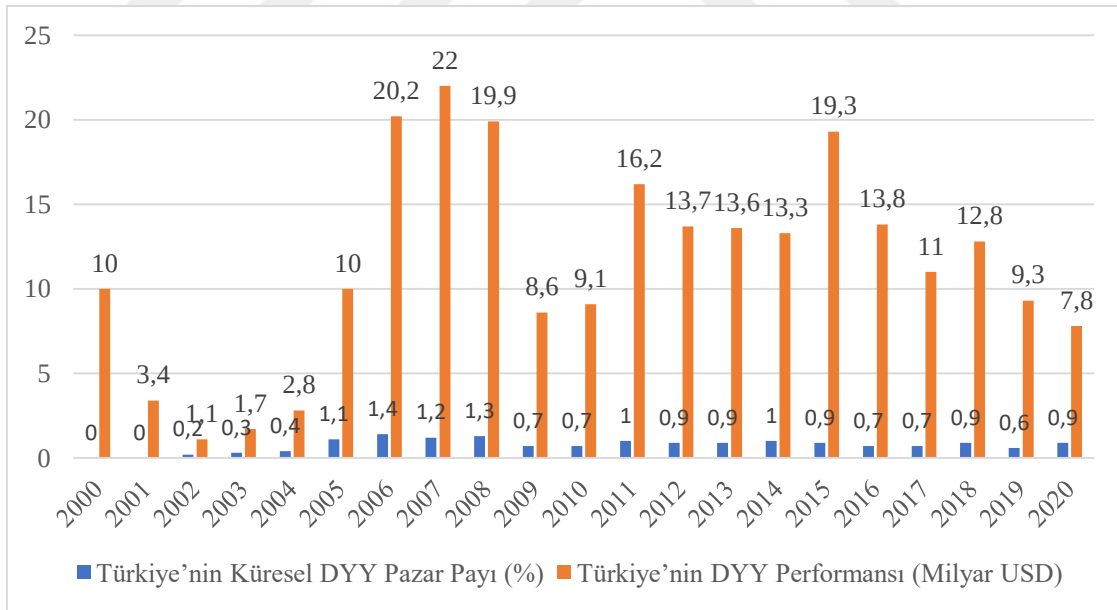
aracılığıyla bankacılık sektörü sıkı denetime alınmıştır. Dünya Bankası ekonomistlerinden olan Kemal Derviş öncülüğünde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Bu program 15 Nisan 2001’de yürürlüğe girmiştir (Uslu, 2020: 142).

2000 yılı sonrası Türkiye’de yatırım ortamının iyileştirilmesi için yeni bir reform süreci başlamıştır. 2003 yılında yürürlüğe giren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile yatırımcılara eşit muamele ilkesi benimsenmiştir. Bu kanun yatırımcıların Türkiye’ye olan güvenini ve ülkeye yönelen yatırım miktarını artmasını sağlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Yatırım Ofisi, 2022: 22).

2007 yılında Amerika’da mortgage sisteminin çökmesi ile ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Ekonomik kriz diğer ülkeler sıçrayarak küresel bir ekonomik krize neden olmuştur. Bu küresel kriz Türkiye’nin ekonomisini de etkisi altına almıştır (Dhameja, 2010: 338). 2007-2008 küresel krizin etkisiyle Türkiye’ye giren DYY miktarında ciddi düşüşler yaşanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Yatırım Ofisi, 2022: 22).

2020 yılının başlarında Covid-19 küresel salgını ortaya çıkmış ve tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına almıştır. Covid-19 salgın süreci Türkiye’ye yönelen yabancı yatırımlarda ani bir düşüşe sebep olmuştur (Güney ve Hopoğlu, 2021: 56-58).

Grafik 5: Küresel DYY Pazarında Türkiye’nin Payı (2000-2020, Trilyon ABD Doları, %)

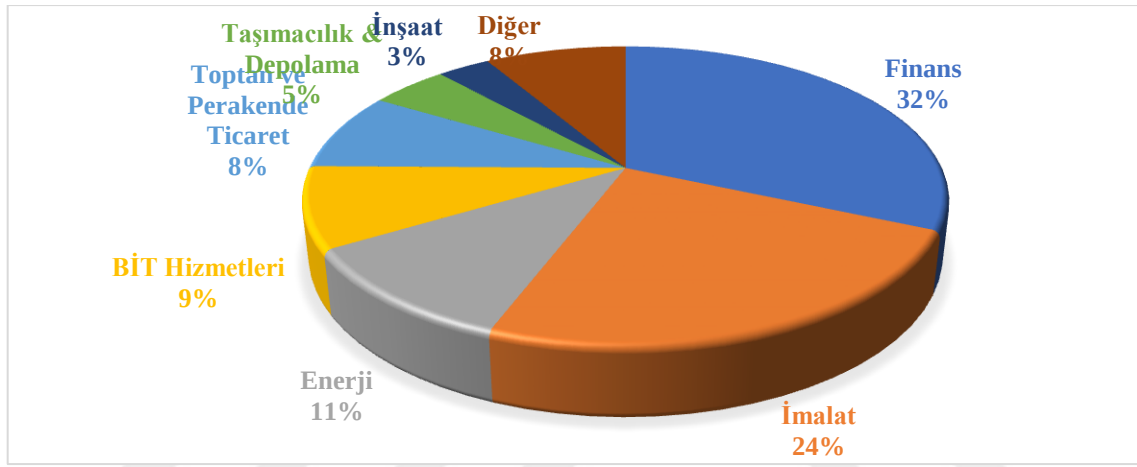
Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (2022), <https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx>

2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile Türkiye’nin küresel çapta DYY pazarından aldığı pay ortalama %9 olarak gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye en fazla yatırım alan ülkeler arasına girmiştir. 2007-2008 küresel finansal kriz sonrası Orta ve Doğu

Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’nin de küresel çapta DYY payında kısmi bir düşüş yaşanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Yatırım Ofisi, 2022: 22).

Grafik 5’te 2007-2008 küresel finansal krizi takip eden yıllarda Türkiye’nin küresel DYY pazarındaki payında eski ivmesini yakalayamadığı görülmektedir. Küresel finansal krizin başlaması ile 2007 yılında Türkiye’nin DYY performansı 22 milyar \$ iken 2008 yılında 19,9 milyar \$’a daha sonra 2009 yılında 8,6 milyar \$’a gerilemiştir. 2010 yılında bu performans artmaya başlamıştır. 2015 yılında 19,3 milyar \$’a yükselmiş olsa da ülkenin ekonomisi ve küresel çapta yaşanan pandeminin etkisi ile 2019 yılında 9,3 milyar \$’a ve 2020 yılında 7,8 milyar \$’a gerilemiştir.

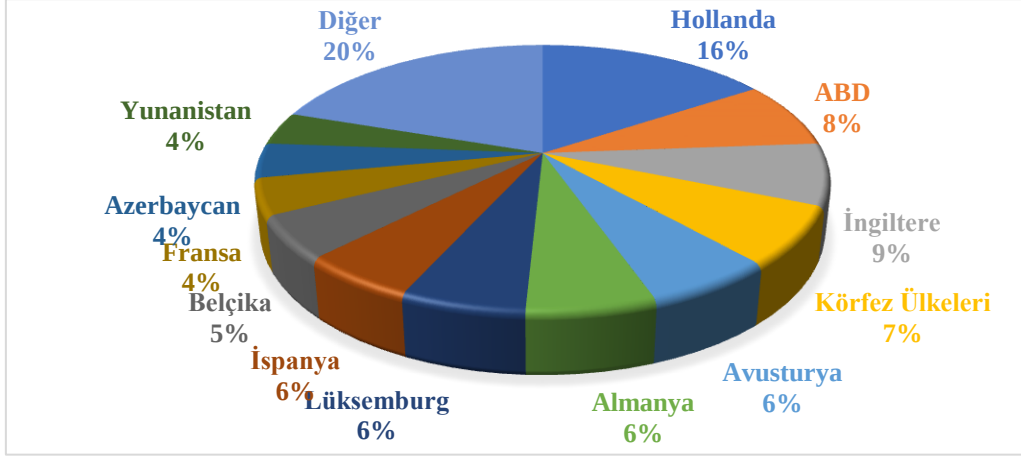
Grafik 6: Türkiye’de En Fazla DYY Çeken Sektörler (2003-2021)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (2022), <https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx>

Grafik 6’da açıkça görüldüğü gibi, 2003-2021 yılları arası Türkiye’ye giren DYY’ler farklı sektörlerle yönelmiştir. DYY’lerin yöneldiği sektörler incelendiğinde finans sektörü %32, imalat sektörü %24, enerji sektörü %11, BİT hizmetleri, toptan ve perakende ticaret %8, taşımacılık ve depolama %5, inşaat sektörü %3 ve diğer sektörler %8 paya sahip olduğu görülmektedir

Grafik 7: Türkiye'ye En Büyük Doğrudan Yabancı Yatırım Kaynağı Ülkeler (2003-2021)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım (2022),
<https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx>

Grafik 7’de Türkiye’nin DYY kompozisyonunun kaynak ülkeler ve sektörler itibarıyla gelişmiş ve çeşitlenmiş olduğu görülmektedir. Yatırıma kaynaklık eden ülkeler arasında en büyük pay %16 ile Hollanda daha sonra %9 pay ile İngiltere takip etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜRÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Çalışmalar

Çalışmanın bu bölümünde, DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürün değerlendirilmesi yapılırken gerek ülke gruplarını ele alan gerekse tek ülkeyi ele alan çalışmalar olacak şekilde sınıflandırma yapılarak özetlenmiştir.

3.1.1. Türkiye'nin de İçinde Bulunduğu Ülke Gruplarını Ele Alan Çalışmalar

Fry (1993), 1975-1991 dönemi yıllık verilerini ele aldığı çalışmasında 16 gelişmekte olan ülke ekonomisi için havuzlanmış zaman seri analizi kullanarak, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu 11 gelişmekte olan ülke için DYY'nin ekonomik büyüme üzerine negatif etki yarattığı, diğer beş ülke için ise pozitif bir etki yarattığı sonucuna varmıştır.

Balasubramanayam vd., (1996), 46 gelişmekte olan ülkeyi ele aldıkları çalışmada 1970-1985 dönemi yıllık verilerini kullanmışlardır. Çalışmada yatay kesit verileri, EKK yöntemini kullanarak DYY'nin ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiştir. İnceleme sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerine etkisi ihracatı teşvik edici ticari politikalar uygulayan ülkelerde daha yüksek ve pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Olofsdotter (1998), 1980- 1990 dönemini kullanarak 50 gelişmekte olan ülke ekonomisi için yaptığı çalışmada DYY, ülke kapasitesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Panel veri, EKK yöntemi ile incelemiş ve elde edilen sonuçlara göre DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif etki ettiğine rastlamıştır.

Bashir (1999), 1975-2002 dönemini ele aldığı çalışmasında altı Akdeniz ülke ekonomisi için yıllık verileri kullanarak Panel veri yöntemiyle DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif etki ettiği fakat anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Nair-Reichert ve Weinhold (2001), 24 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmalarında, 1975-1990 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY, enflasyon, yurtiçi yatırım, ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmada DYY'nin ekonomik büyüme üzerine etkisi dışa açık ülkelerde daha büyük olacağı sonucuna varılmıştır.

Mohtadi ve Agarwal (2001), 1977-1997 dönemi yıllık verilerini ele alarak 21 gelişmekte olan ülke ekonomisi için yaptıkları çalışmada Panel veri, EKK tahmini kullanmışlardır. DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde az miktarda da olsa pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

Teboul ve Moustir (2001), 1960-1996 dönemini ele alarak dokuz ülke ekonomisi için nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri, EKK yöntemi ile incelemişlerdir. İnceleme sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etkisinin olduğu saptanmıştır.

Kumar ve Pradhan (2002), 98 gelişmekte olan ülke ekonomisi için 1980-1999 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY, ekonomik büyüme ve işgücü arasındaki ilişkiyi Panel veri yöntemi ile incelemiştir. İnceleme neticesinde bazı ülkeler için çift yönlü nedenselliğe rastlanırken, Türkiye'nin de dahil olduğu çoğunluğu oluşturan ülke grubu için DYY ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Alfaro vd., (2003), 1975-1995 dönemi verilerini ele alarak 20 OECD lkesi ve 52 OECD yesi olmayan ülke ekonomileri için finansal piyasalar, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EKK yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda DYY'nin tek başına ekonomik büyüme üzerine katkısının belirsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gelişmiş finansal piyasalara sahip ülkeler için DYY'nin ekonomik büyüme üzerine etkisi daha büyük olduğu sonucuna varılmıştır.

Basu vd. (2003), 1978-1996 dönemi yıllık verileri ele aldığı çalışmada 23 gelişmekte olan ülke için Panel eş-bütünleşme ve nedensellik testi kullanarak DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İnceleme sonucunda, dışa açık ekonomiler için DYY ile ekonomik büyüme arasında nedensellik tespit edilirken, dışa kapalı ekonomilerde herhangi bir nedenselliğe rastlanmamıştır.

Choe (2003), çalışmasında 80 ülke için 1971-1995 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY'ler, yurtiçi yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Panel veri, VAR ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Çalışma neticesinde DYY'ler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü pozitif nedensellik ilişkisine rastlamıştır. Ayrıca ekonomik büyümeden yurtiçi yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Durham (2004), alışmasında 21 OECD lkesi ve OECD lkesi olmayan 62 ülke için 1979-1998 dönemi yıllık verilerini ele alarak DYY'ler, nüfus artışı, eğitim oranı, yatırım oranı, ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi En Küçük Kareler ve 2SLS yöntemi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda, DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca alışma bu etkinin ev sahibi ülkenin finansal gelişmişliğine bağlı olduğunu ortaya koymuştur.

Hassan (2004), 1980-2001 dönemi yıllık verilerini ele aldığı çalışmasında 95 ülke ve sekiz MENA ülkesi için DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemek için Panel veri ve Havuzlanmış Kesit veri yöntemi kullanarak incelemiştir. Çalışma neticesinde DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır.

Kherfi ve Soliman (2005), çalışmalarında 23 ülkeyi 2 ayrı ülke grubu olarak ayırarak 1979-2002 dönemini 5'er yıllık 5 periyot şeklinde ele almış ve ekonomik büyüme, kamu harcamaları, işgücü, enflasyon, ihracat, dış borç, DYY'ler, beşerî arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmalarında İki Aşamalı EKK (2SLS), Panel veri regresyon modeli, Haussman testini kullanmışlardır. Çalışma neticesinde Türkiye'nin dahil olduğu ülke grubu için (MENA) DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine negatif etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Kholdy ve Sobrabian (2005), çalışmasında gelişmekte olan 25 ülke için 1975-2002 dönemi yıllık verileri ele alarak, DYY'ler, finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri ve Granger nedensellik testleri kullanarak test etmişlerdir. Elde edilen bulgular sonucunda, DYY'ler ile finansal gelişmişlik arasında çift yönlü nedenselliğe rastlanırken, DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedenselliğe rastlanmamıştır.

Laureti ve Postiglione (2005), 1990-2000 dönemi yıllık verilerini kullanarak 11 Akdeniz ülke ekonomisi için yaptığı çalışmada DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri, GMM modeli ile incelemiştir. Çalışmada DYY'nin ekonomik büyümeyi açıklamada anlamlı sonuçlar elde edilse de açıklayıcılık gücünün yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Li ve Liu (2005), gelişmiş ve gelişmekte olan 84 ülkeyi ele aldığı çalışmalarında, 1970-1999 dönemi yıllık verileri ele alarak Panel veri ve 3SLS yöntemi uygulayarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca DYY'nin ekonomik büyüme üzerine hem doğrudan hem de dolaylı bir etkisi mevcuttur.

Mody ve Murshid (2005), 90 gelişmekte olan ülke ekonomisini ele aldığı çalışmasında 1979-1999 dönemi yıllık verilerini kullanarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada DYY ve portföy yatırımlarının ulusal yatırımları tetiklediği, ulusal yatırımların da ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna varılmıştır.

Johnson (2006), 90 ülkeyi kapsayan çalışmasında, 1980-2002 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit analizi, Hausman testi uygulayarak analiz etmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, gelişmekte olan ülkelerde DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi söz konusu iken, gelişmiş ülkelerde bu değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kinoshita ve Lu (2006), çalışmalarında OECD ülkesi olmayan 42 gelişmekte olan ülke ekonomisi için 1970-2000 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY'lerin ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EKK, GLS yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda, DYY'lerin ekonomik büyüme

üzerine tek başına etki etmediği, gerekli altyapı yatırımların sağlanması ve DYY'nin ev sahibi ülkeye teknoloji transferini de beraberinde getirmesi durumunda olumlu yönde etkileyebileceği tespit edilmiştir.

Naveed ve Shabbır (2006), 1971-2000 döneminde yıllık verileri kullanarak 23 ülke ekonomisi için yaptıkları çalışmada ile ticari açıklık, ekonomik büyüme ve DYY arasındaki ilişkiyi Panel veri, sabit etkiler modeli, değişken kontrol seti, Granger nedensellik testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmalarında, ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanırken, DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Okuyan ve Erbaykal (2008), çalışmasında dokuz GOÜ ekonomisi için 1970-2006 dönemi yıllık verilerini kullanarak, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi TY VAR, Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanarak incelemişlerdir. Sonuç olarak, altı ülke için ekonomik büyümeden DYY'lere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi, bir ülke için DYY'lerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanırken, iki ülke için ise çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Klasra (2009), çalışmasında Türkiye ve Pakistan için 1975-2004 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY'ler, dış açıklık, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için ARDL, VAR modeli, Granger nedensellik testini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucunda Türkiye için DYY'ler ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. DYY'ler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Lee ve Chang (2009), 37 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, 1970-2002 dönemi yıllık verileri ele DYY'ler, finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri yöntemi, OLS, Panel nedensellik, Pedroni eş-bütünleşme kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda finansal gelişmişliğin ekonomik büyüme ve DYY'yi etkilediği, DYY'nin de ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Wang ve Wong (2009), çalışmasında 69 ülke ekonomisi için 1970-1989 dönemi yıllık verilerini kullanarak DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi SUR yöntemi ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır. Fakat DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine olumlu etki edebilmesi için ev sahibi ülkenin finansal gelişmiş ve belirli beşerî sermaye düzeyine sahip olması gerekmektedir.

Tiwari ve Mutascu (2010), çalışmasında gelişmekte olan 23 Asya ülke ekonomisi için 1986-2008 dönemi yıllık verileri kullanarak DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EGLS yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine pozitif bir etkisi olduğunu saptamışlardır.

Choong vd., (2010), çalışmasında 19 gelişmiş ve 32 gelişmekte olan ülke ekonomisi için 1998-2002 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda iki değişken arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Fukase (2010), çalışmasında 1969-2004 dönemi için 106 ülke ekonomisi için ticari açıklık, eğitim, DYY ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi panel veri, havuzlanmış OLS, sabit etkiler modeli, birinci fark GMM modelini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucunda OECD üyesi olmayan ülkeler için DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Vergil ve Karaca (2010), 1980-2005 dönemi yıllık verileri ele aldıkları çalışmada 25 GOÜ ülke ekonomisi için DYY, portföy yatırımları, sabit sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Panel veri kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Choong (2011), 1983-2006 dönemi yıllık verilerini kullanarak, gelişmiş ve gelişmekte olan toplan 95 ülke ekonomisi için Panel veri, GMM modeli ile finansal gelişme, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada DYY ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etki ettiğini tespit etmiştir.

Solomon (2011), gelir düzeyleri farklı 111 ülke için yaptığı çalışmada 1981-2005 dönemi yıllık verileri ele alarak beşerî sermaye, DYY'ler, ekonomik çevre, politik çevre, nüfus ekonomik büyüme değişkenleri Panel veri, GMM metodu ile incelenmiştir. İnceleme sonucunda, DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca işgücünün fazla olduğu fakir ülkelerde DYY'nin ekonomik büyüme üzerine etkisinin daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Herzer (2012), 1970-2005 dönemi yıllık verileri ele alarak 44 gelişmekte olan ülke ekonomisi için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Panel veri, DOLS, Panel eş-bütünleşme testleri uygulayarak incelemiştir. İnceleme sonucunda literatürün aksine, DYY'nin ekonomik büyüme üzerine negatif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Lee (2012), 1971-2009 dönemi yıllık verileri 19 ülke ekonomisi için Panel veri, sabit etkiler modeli ile DYY, karbon emisyonu, enerji tüketimi, temiz enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda ele alınan ülkeler için DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde önemli derecede ve pozitif yönde etki ettiği tespit edilmiştir.

Öztürk vd., (2012), çalışmalarında 1970-2008 dönemi verilerini kullanarak GOÜ 12 ülke ekonomisi için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Eş-bütünleşme, Panel nedensellik testleri ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, kısa dönemde DYY'lerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanırken, uzun dönemde iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Öcal (2013), çalışmasında 22 OECD ülke ekonomisi için doğrudan yatırımların ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1976-2007 dönemi verilerini ele alarak panel veri, panel nedensellik, DOLS ve zaman serisi analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, doğrudan yabancı sermaye

yatırımları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki görülmüştür. Fransa dışında tüm ülkeler için DYY'nin ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisi olduğu saptanmıştır.

Akpan vd., (2014), çalışmalarında BRICS ve MINT ülkeleri için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 2001-2011 dönemini ele almışlardır. Çalışmalarında ekonomik büyüme, enflasyon, altyapı, DYY, ticaret değişkenleri kullanarak Panel veri, RE yöntemi kullanmışlardır. Çalışmada iki ülke grubu için de ekonomik büyümenin DYY'i artırdığı sonucuna varılmıştır.

Arvin ve Pradhan (2014), çalışmalarında 20 ülkeyi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak iki gruba ayırarak nüfus, kentleşme, DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1998-2011 dönemi yıllık verileri ele alarak Panel veri, Panel eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi ile incelenmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, kısa vadede gelişmiş ülkeler için DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunurken, gelişmekte olan ülkeler için DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu saptanmıştır.

Brahim ve Rachdi (2014), 19 MENA ülke ekonomisi için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1984-2011 dönemini ele alınarak PSTR ve NLS modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Emir ve Kutlu (2014), 1983-2012 dönemi yıllık verileri ele alarak altı gelişmekte olan ülke ekonomileri için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri, Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, iki değişken arasındaki ilişki ülkeden ülkeye değişmekte olup, Türkiye için DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Abbes vd., (2015), 65 ülke ekonomisi için 1980-2010 dönemi verilerini ele alarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri, Panel eş-bütünleşme, FMOLS, DOLS modeli, Granger nedensellik testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Abdouli ve Hammam (2015), 17 ülke için 1990-2012 dönemi yıllık verileri ele alarak, karbon emisyonu, DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Statik ve Dinamik Panel veri yöntemi, EKK ve Diff-GMM yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada altı ülke için DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki söz konusu iken, iki ülke için negatif bir etkiye, Türkiye ve diğer 8 ülke için önemli bir etkiye rastlanmamıştır.

Mahmoodi ve Mahmoodi (2016), çalışmalarında gelişmekte olan sekiz Asya ülkesi ve gelişmekte olan sekiz Avrupa ülke için 1992-2013 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY'ler, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), Pedroni ve Kao Eş bütünleşme testleri ile incelemiştir. Elde edilen bulgular, Asya ve Avrupa ülkeleri için ihracat, DYY ve ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşiklik durumun

olduğunu göstermektedir. Ayrıca Avrupa ülkeleri için DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Jamel ve Maktouf (2017), 40 Avrupa ülkesini ele aldığı çalışmalarında 1985-2014 dönemini ele alarak, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, sermaye stoku, karbon emisyonu, kentleşme oranı, finansal gelişme, ticari açıklık, DYY'ler ve enflasyon arasındaki ilişki Panel veri, EKK yöntemi, Panel nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Çalışmalarında DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü güçlü bir nedensellik ilişkisinin olduğuna rastlamışlardır.

Saini ve Singhania (2017), çalışmalarında 85 ülke ekonomisi için 2004-2013 dönemi verilerini kullanarak ekonomik özgürlük, DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri, GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerine tek başına doğrudan pozitif bir etkisinin olmadığı, DYY'nin etkisinin ev sahibi ülkenin ekonomik özgürlük düzeyine bağlı olduğu sonucuna varmışlardır.

Kalai ve Zghidi (2017), 23 ülkeyi ele aldıkları çalışmada, DYY'ler, ekonomik büyüme, uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 1992-2012 dönemi yıllık verileri ele alarak ARDL Sınır testi, VECM, VAR, Granger Nedensellik testi, Pedroni Eş-bütünleşme testi kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Ünsal (2017), Türkiye ve OECD ülke ekonomileri için 1974-2015 dönemini ele aldığı çalışmada, DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri, Johansen Eş-bütünleşme, vektör hata düzeltme modeli kullanarak analiz etmiştir. OECD ülkeleri için DYY'ler ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, Türkiye için hem kısa hem uzun dönemde bu iki değişken arasında ilişkiye rastlanmamıştır.

Yılmaz vd., (2017), 1992-2013 dönemi yıllık verileri ele aldığı çalışmada BRICS ve MINT ülke ekonomileri için DYY, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Pedroni ve Kao Panel Eş-bütünleşme testi ile incelemiştir. Elde edilen bulgular ışığında, uzun dönemde DYY'ler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Asongu vd., (2018), BRICS ve MINT ülkelerini ele aldıkları çalışmada DYY'ler, nüfus, doğal kaynak, altyapı, ticari açıklık, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için 2001-2011 dönemi yıllık verileri alarak havuzlanmış zaman serisi, yatay kesit analizi ve EKK yöntemini kullanmışlardır. İnceleme sonucunda ekonomik büyümenin DYY üzerine pozitif bir etki etkilediğine rastlanmıştır.

Saud vd., (2018), çalışmalarında BRI 59 ülke için 1980-2016 dönemi ele alınarak DYY'ler, iktisadi büyüme, elektrik tüketimi, dış ticaret arasındaki ilişki CADF, kesitsel LM, Westerlund eş-bütünleşme testi, DSUR yaklaşımı, Mumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testleri uygulanarak incelenmiştir. Analiz sonucunda, DYY'ler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit etmiştir.

Lin ve Benjamin (2018), çalışmalarında MINT ülkeleri için 1990-2014 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY'ler, enerji tüketimi, işgücü, enflasyon, sermaye stoku ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel veri ve DOLS eş-bütünleşme yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmada Türkiye için DYY ile enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır.

Öncü ve Çelik (2018), BRICT ülkeleri için 1998-2016 dönemini ele alınarak DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Breush Pagan ve Pesaran Yatay Kesit Bağımlılığı, Pesaran CADF birim kök testi ve Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testleri ile incelemiştir. Elde edilen bulgular, DYY'den ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmazken, ekonomik büyümeden DYY'e doğru bir tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Shaheen vd., (2019), 10 turizm ülkesini ele aldıkları çalışmada turist sayısı, turizm gelirleri, enerji fiyatları, enerji talebi ekonomik büyüme, DYY'ler, karbon emisyonu, nüfus yoğunluğu, ticari açıklık değişkenlerini ele alarak, turizm, karbon emisyonu, ekonomik büyüme ve DYY arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarında 1995-2016 dönemi yıllık verileri ele alarak Panel veri, Panel FMOLS, Granger Nedensellik testi kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Raza vd., (2019), 35 ülkeyi ele aldıkları çalışmada DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla 1996-2013 dönemini ele almıştır. Çalışmasında yolsuzluğun kontrolü, zorunlu düzenlemeler, hükümet etkinliği, politik istikrar, hesap verilebilirlik, DYY'ler, ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak panel veri, sabit etkiler modeli, GMM modeli, Pedroni nedensellik testi, Kao testi, Granger Nedensellik testi uygulanmışlardır. Çalışma sonucunda, tüm değişkenlerin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etki ettiği ve DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Ayrıca ülkelerin kendi ülkelerine DYY girişini artırmak için iyi politikalar yürütmesi gerekmektedir.

İntisar vd., (2020), çalışmalarında 19 ülke ekonomisi için 1985-2017 dönemini ele alarak Doğu Asya ve Batı Asya ülkeleri olmak üzere kent nüfusu, toplam nüfus, yükseköğretim düzeyi, işgücüne katılım oranı, ticari açıklık, DYY ve ekonomik büyümeyi değişken olarak alarak Panel veri, Kao ve Fisher panel eş-bütünleşme testi, FMOLS, DOLS, Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi uygulamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, Doğu Asya ülkeleri için ekonomik büyümeden DYY'e doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Batı Asya ülkeleri için DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Ustaoglu (2020), çalışmasında, 19 gelişmekte olan ülke ekonomisi için 2000-2017 dönemi verilerini ele aldığı çalışmasında DYY'ler, ekonomik büyüme ve beşerî sermaye arasındaki ilişkiyi Sistem-GMM tahmincisi vasıtasıyla analiz etmiştir. Analiz sonucunda, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 5 Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Ülke Grupları Bakımından İnceleyen Çalışmaların Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
Fry (1993)	16 GOÜ *	1975-1991	Havuzlanmış Zaman Seri Analizi	Türkiye'nin de içinde bulunduğu 11 gelişmekte olan ülke için DYY (-) Ekonomik Büyüme Diğer 5 ülke için DYY (+) Ekonomik Büyüme
Balasubramanayam vd., (1996)	46 GOÜ *	1970-1985	Yatay Kesit Verileri, EKK Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Olofsdotter (1998)	50 GOÜ *	1980- 1990	Panel Veri, EKK Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Bashir (1999)	6 Güney Akdeniz Ülkeleri *	1975-2002	Panel Veri	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Nair-Reichert ve Weinhold (2001)	24 GOÜ *	1975-1990	Panel Veri Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Mohtadi ve Agarwal (2001)	12 GOÜ *	1977-1997	Panel Veri, EKK Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Teboul ve Moustir (2001)	9 ÜLKE *	1960-1996	Panel Veri, EKK Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Kumar ve Pradhan (2002)	98 GOÜ *	1980-1999	Panel Veri, Granger Nedensellik Testi	Türkiye'nin de dahil olduğu çoğunluğu oluşturan ülke grubu için DYY Δ Ekonomik Büyüme
Alfaro vd., (2003)	20 OECD Ülkeleri ve 52 OECD Üyesi Olmayan Ülke *	1975-1995	Panel Veri, EKK Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Basu vd. (2003)	23 GOÜ *	1978-1996	Panel Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testi	Dışa açık ekonomiler için; DYY → Ekonomik Büyüme Dışa kapalı ekonomiler için; DYY Δ Ekonomik Büyüme
Choe (2003)	80 Ülke *	1971-1995	Panel Veri, VAR, Granger Nedensellik Testi	DYY (+) ↔ Ekonomik Büyüme
Durham (2004)	21 OECD Ülkeleri ve 62 OECD Üyesi Olmayan Ülkeler *	1979-1998	Panel Veri, EKK Yöntemi ve 2SLS yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Hassan (2004)	95 Ülke ve 8 MENA Ülkeleri *	1980-2001	Panel Veri ve Havuzlanmış Kesit Veri	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Kherfi ve Soliman (2005)	23 Ülke *	1979-2002	İki Aşamalı EKK yöntemi, Panel Veri Regresyon Modeli, Haussman Testini	Türkiye'nin dahil olduğu ülke grubu için (MENA); DYY (-) Ekonomik Büyüme
Khodly ve Sobrabian (2005)	25 Ülke *	1975-2002	Panel Veri, Granger Nedensellik Testleri	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Laureti ve Postiglione (2005)	11 Akdeniz Ülkeleri *	1990-2000	Panel Veri, GMM Modeli	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Li ve Liu (2005)	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan 84 Ülke *	1970-1999	Panel Veri, 3SLS Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Mody ve Murshid	90 gelişmekte olan	1979-1999	Panel Veri Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme

Tablo 5: Devamı

(2005)	ülke *			
Johnson (2006)	90 Ülke *	1980-2002	Panel Veri, Yatay Kesit Analizi, Hausman Testi	GOÜ'lerde; DYY (+) Ekonomik Büyüme Gelişmiş ülkelerde; DYY 0 Ekonomik Büyüme
Kinoshita ve Lu (2006)	OECD ülkesi olmayan 42 GOÜ *	1970- 2000	Panel Veri Yöntemi, EKK, GLS Yöntemi	DYY 0 Ekonomik Büyüme
Naveed ve Shabbir (2006)	23 Ülke *	1971-2000	Panel Veri, Sabit Etkiler Modeli, Değişken Kontrol Seti, Granger Nedensellik Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Okuyan ve Erbaykal (2008)	9 GOÜ *	1970-2006	Panel Veri Yöntemi, TY VAR, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	6 ülke için; Ekonomik Büyüme → DYY 1 ülke için; DYY → Ekonomik Büyüme 2 ülke için ise; DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Klasra (2009)	Türkiye ve Pakistan *	1975-2004	ARDL, Var Modeli, Granger Nedensellik Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Lee ve Chang (2009)	37 Ülke *	1970-2002	Panel Veri Yöntemi, EKK Yöntemi, Panel Nedensellik, Pedroni Eş-Bütünleşme	DYY (+) → Ekonomik Büyüme
Wang ve Wong (2009)	69 Ülke *	1970-1989	Panel Veri Yöntemi, SUR Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Tiwari ve Mutascu (2010)	23 Asya Ülkesi *	1986-2008	Panel Veri Yöntemi, EGLS Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Choong vd., (2010)	19 Gelişmiş ve 32 Gelişmekte Ülke *	1998-2002	Panel Veri Yöntemi, GMM Tahmincisi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Fukase (2010)	106 Ülke *	1969-2004	Panel Veri, Havuzlanmış EKK yöntemi, Sabit Etkiler Modeli, Birinci Fark GMM Modeli	OECD üyesi olmayan ülkeler için; DYY (+) Ekonomik Büyüme
Saini ve Singhania (2017)	85 Ülke *	2004-2013	Panel Veri, GMM Yöntemi	DYY 0 Ekonomik Büyüme
Vergil ve Karaca (2010)	25 GOÜ *	1980-2005	Panel Veri	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Choong (2011)	95 Gelişmiş ve GOÜ *	1983-2006	Panel Veri, GMM Modeli	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Solomon (2011)	111 Ülke *	1981-2005	Panel Veri, GMM Metodu	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Herzer (2012)	44 GOÜ *	1970-2005	Panel Veri, DOLS, Panel Eş-Bütünleşme Testi	DYY (-) → Ekonomik Büyüme
Lee (2012)	19 Ülke *	1971-2009	Panel Veri, Sabit Etkiler Modeli	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Öztürk vd., (2012)	12 GOÜ *	1970-2008	Panel Eş-Bütünleşme, Panel Nedensellik Testi	Kısa dönemde; DYY → Ekonomik Büyüme Uzun dönemde; DYY ↔ Ekonomik Büyüme

Tablo 5:Devamı

Öcal (2013)	12 OECD Ülkesi *	1976-2007	Panel Veri, Panel Nedensellik, DOLS, Zaman Serisi Analizi	Fransa dışında tüm ülkeler için; DYY (+) Ekonomik Büyüme Fransa için; DYY (-) Ekonomik Büyüme .
Akpan vd., (2014)	BRICS ve MINT Ülkeleri *	2001-2011	Panel Veri, RE Yöntemi	İki ülke grubu için de Ekonomik Büyüme (+) DYY
Arvin ve Pradhan (2014)	20 Gelişmiş ve GOÜ *	1998-2011	Panel Veri, Panel Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Gelişmiş ülkeler için; DYY ↔ Ekonomik Büyüme GOÜ için; DYY → Ekonomik Büyüme
Brahim ve Rachdi (2014)	19 MENA Ülkesi *	1984-2011	Panel Veri, PSTR ve NLS Modeli	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Emir ve Kutlu (2014)	6 GOÜ *	1983-2012	Panel Veri, Granger Nedensellik Testi	Ülkeden ülkeye değişkenlik gösterir. Türkiye için; DYY → Ekonomik Büyüme
Abbes vd., (2015)	65 Ülke *	1980-2010	Panel Veri, Panel Eş-Bütünleşme, FMOLS, DOLS Modeli, Granger Nedensellik Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Abdouli ve Hammam (2015)	17 Ülke *	1990-2012	Panel Veri, Statik ve Dinamik Panel Veri Yöntemi, EKK Yöntemi, Diff-GMM Yöntemi	6 ülke için; DYY (+) Ekonomik Büyüme 2 ülke için; DYY (-) Ekonomik Büyüme Türkiye ve diğer 8 ülke için; DYY 0 Ekonomik Büyüm
Mahmoodi ve Mahmoodi (2016)	Gelişmekte olan 8 Asya ve 8 Avrupa ülkesi *	1992-2013	Panel Veri, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), Pedroni ve Kao Eş Bütünleşme Testleri	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Jamel ve Maktouf (2017)	40 Avrupa Ülkesi *	1985-2014	Panel Veri, EKK Yöntemi, Panel Nedensellik	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Kalai ve Zghidi (2017)	23 Ülke *	1992-2012	Panel Veri, ARDL Sınır Testi, Vecm, Var, Granger Nedensellik Testi, Pedroni Eş-Bütünleşme Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Ünsal (2017)	OECD Ülkeleri *	1974-2015	Panel Veri, Johansen Eş-Bütünleşme, Vektör Hata Düzeltme Modeli	OECD ülkeleri için; DYY (+) Ekonomik Büyüme Türkiye için; DYY 0 Ekonomik Büyüme
Yılmaz vd., (2017)	BRICS ve MINT Ülkeleri *	1992-2013	Panel Veri, Pedroni ve Kao Panel Eş-Bütünleşme Testi	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Asongu vd., (2018)	BRICS ve MINT Ülkeleri *	2001-2011	Panel Veri, Havuzlanmış Zaman Serisi Yatay Kesit Analizi, EKK Yöntemi	Ekonomik Büyüme (+) DYY
Saud vd., (2018)	59 BRI Ülkesi *	1980-2016	Panel Veri, CADF, Kesitsel LM, Westerlund Eş-	DYY ↔ Ekonomik Büyüme

Tablo 5:Devamı

			Bütünleşme Testi, DSUR Yaklaşımı, Mumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Yaklaşımları	
Lin ve Benjamin (2018)	MINT Ülkeleri *	1990-2014	Panel Veri ve DOLS Eş-Bütünleşme Yöntemi	Türkiye için DYY (+) Ekonomik Büyüme
Öncü ve Çelik (2018)	BRICT Ülkeleri *	1998-2016	Panel Veri, Breush Pagan ve Pesaran Yatay Kesit Bağımlılığı, Pesaran CADF Birim Kök Testi ve Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testleri	Ekonomik Büyüme → DYY
Shaheen vd., (2019)	10 Turizm Ülkesi *	1995-2016	Panel Veri, Panel FMOLS, Granger Nedensellik Testi	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Raza vd., (2019)	35 Ülke *	1996-2013	Panel Veri, Sabit Etkiler Modeli, GMM Modeli, Pedroni Nedensellik Testi, Kao Testi, Granger Nedensellik Testi	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
İntisar vd., (2020)	19 Ülke (Doğu Asya ve Batı Asya ülkeleri) *	1985-2017	Panel Veri, Kao ve Fisher Panel Eş-Bütünleşme Testi, FMOLS, DOLS, Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testi	Doğu Asya ülkeleri için; DYY → Ekonomik Büyüme Türkiye'nin de içinde bulunduğu Batı Asya ülkeleri için; DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Ustaoglu (2020)	19 GOÜ *	2000-2017	Panel Veri, Sistem-GMM Tahmincisi	DYY (+) Ekonomik Büyüme

Tablo 5 literatürden yararlanılarak tarafımdan oluşturulmuştur. Ülke grupları içerisinde Türkiye'nin de olduğu çalışmalar * ile gösterilmiştir.

(→, ←, ↔, Δ, +, -, 0) sırasıyla nedensellik ilişkisinin yönünü, çift yönlü nedensellik ilişkisini, nedensellik ilişkisi yoktur, pozitif yönde ve negatif yönde etkilediğini, etkisinin bulunmadığını temsil etmektedir.

3.1.2. Tek Ülkeyi İnceleyen Çalışmalar

Aitken ve Harrison (1999), çalışmalarında 1976-1989 dönemi yıllık verileri ele alarak Venezuela ekonomisi için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EKK yöntemi ile incelemişlerdir. İnceleme sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Barthelemy ve Demurger (2000), Çin'in 24 bölgesi için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985-1996 dönemini ele alarak GMM tahmincisi ile incelemişlerdir. İnceleme sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Zhang (2001), Çin ekonomisinin 28 bölgesini ele alarak yaptığı çalışmada 1984-1998 dönemi verilerini kullanarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri, yatay kesit analizi ile

incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etki ettiği tespit edilmiştir.

Akinlo (2004), çalışmasında Nijerya ekonomisi için 1970-2001 dönemini ele alarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi hata düzeltme modeli (ECM), Johansen Eş-bütünleşme testi ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre DYY ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Dritsaki vd., (2004), Yunanistan ekonomisi için 1960-2002 dönemi yıllık verileri ele aldıkları çalışmada, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR, ECM, Johansen ve Juselius eş-bütünleşme, Granger nedensellik testi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda, DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Fedderke ve Romm (2006), Güney Afrika ekonomisi için 1956-2003 dönemi yıllık verileri kullanarak yaptıkları çalışmada DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, VAR, VECM yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerine pozitif yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır.

Zhao ve Du (2007), Çin ekonomisi için 1985-2003 dönemi yıllık verileri ele aldığı çalışmasında, VAR, Toda ve Philips nedensellik testi ve hata düzeltme modeli kullanarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İnceleme sonucunda iki değişken arasında anlamlı herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Magnus ve Fosu (2008), Gana ekonomisi için 1970-1983 ve 1983-2002 dönemi yıllık verilerini ayrı ayrı ele aldığı çalışmasında ekonomik büyüme ve DYY'ler arasındaki ilişkiyi VAR, Toda-Yamamoto, T-Y Granger nedensellik ve Johansen ML eş-bütünleşme testi ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre 1983 dönemi öncesi için iki değişken arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmazken, 1983 dönemi sonrası için DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Mun vd., (2008), Malezya ekonomisi için 1970-2005 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EKK yöntemi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda Malezya ekonomisi için DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Tang vd., (2008), Çin ekonomisi için 1988-2003 dönemi aylık verileri ele aldıkları çalışmada VAR, Granger nedensellik, ECM, Johansen eş-bütünleşme testi uygulayarak analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Falki (2009), Pakistan ekonomisi için 1980-2006 dönemi yıllık verileri ele aldığı çalışmasında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi OLS yöntemi, Engle-Granger eş-bütünleşme testi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Karimi ve Yusop (2009), Malezya ekonomisi için 1970-2005 dönemi yıllık verileri kullanarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki inceledikleri çalışmada VAR, Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi, ARDL sınır testi kullanmışlardır. Çalışma sonucunda DYY ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Ruxanda ve Muraru (2010), Romanya ekonomisi için 2000-2008 dönemi çeyrek verileri ele aldığı çalışmasında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2SLS ve 3SLS yöntemi kullanarak iki değişkeni de bağımlı değişken olarak incelemişlerdir. Çalışmada iki değişkenin de birbirini pozitif yönde etki ettiğine rastlanmıştır.

Anwar ve Sun (2011), 1970-2007 dönemi yıllık verileri kullanarak Malezya ekonomisi için DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi GMM yöntemi kullanarak incelemişlerdir. İnceleme sonucunda DYY'lerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Koojaroenprasit (2012), Kore ekonomisi için 1980-2009 dönemi yıllık verileri kullanarak DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serileri ile incelenmiştir. İnceleme sonucunda DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Inekwe (2013), çalışmasında Nijerya ekonomisi için 1990-2009 dönemi verilerini kullanarak istihdam, DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR yöntemi, VECM, Granger nedensellik testi ve etki-tepki analizi ile incelemiştir. İnceleme neticesinde Nijerya için DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Sung-Ming (2014), 1978-2009 dönemi verilerini ele aldığı çalışmasında Tayvan ekonomisi için DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ve VECM modeli kullanarak incelemiştir. İnceleme sonucuna göre iki değişken için eş-bütünleşiklik tespit edilmiştir.

Szkorpova (2014), Slovakya ekonomisi için 2001-2010 dönemi çeyrek verilerini ele aldığı çalışmasında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Johansen eş-bütünleşme testi, vektör hata düzeltme modeli ile incelemiştir. Çalışma sonucunda DYY'nin ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Suliman ve Elian (2014), Ürdün için 1980-2009 dönemi yıllık verileri ele alarak DYY, finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR, Johansen eş-bütünleşme, vektör hata düzeltme modeli ve Vec Pair-Wise Granger Nedensellik testi uygulayarak incelemişlerdir. Çalışmada DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Ullah vd., (2014), Pakistan ekonomisi için 1976-2010 dönemi verilerini kullandıkları çalışmada DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Johansen eş-bütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik testi ile incelemişlerdir. İnceleme sonucunda iki değişken arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğuna rastlanmıştır.

Rehman (2016), Pakistan için 1970-2012 dönemi verilerini kullanarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VECM kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Siddique (2017), Pakistan ekonomisi için 1980-2016 dönemi verilerini ele alarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL Sınır testi, Johansen eş-bütünleşme testi ile incelemiştir. İnceleme ekonomik büyümeden DYY'e doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Belloumi ve Alshehry (2018), Suudi Arabistan ekonomisi için 1970-2015 dönemi verilerini ele aldığı çalışmada DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL Sınır testi, çeşitli EKK testleri (FMOLS, DOLS ve CCR) ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda, DYY ile Petrol harici GSYH arasında çift ve negatif yönde bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

3.1.2.1. Türkiye İçin Gerçekleştirilen Çalışmalar

Alıcı ve Ucal (2003), 1987-2002 dönemi çeyrek verileri ele aldıkları çalışmada, Türkiye için ihracat, endüstriyel üretim, DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR, Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri ile incelemişlerdir. DYY'ler ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu durumun Türkiye'ye DYY'lerin yeteri kadar girmemesinden kaynaklanmaktadır.

Şen ve Karagöz (2005), çalışmalarında ekonomik büyüme, DYY'ler ve ihracat arasındaki ilişkiyi 1994-2004 dönemi çeyrek verileri ele alarak korelasyon analizi ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Açıkalın vd. (2006), çalışmalarında Türkiye için 1980-2002 dönemi verilerini ele alarak reel ücretler, ekonomik büyüme ve DYY'ler arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve Pairwise Granger Nedensellik testi ile incelemişlerdir. Çalışma neticesinde, uzun dönemde reel ücretler, ekonomik büyüme ve DYY'ler arasında eş bütünleşik ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapraklı (2006), 1970-2006 dönemi verilerini ele aldığı çalışmada DYY ve belirli makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme, Hata Düzeltme-Geliştirilmiş Granger Nedensellik testi incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Demir (2007), Türkiye'de uluslararası doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1996-2005 dönemi aylık verileri ele alarak incelediği çalışmada Granger Nedensellik ve Johansen Eş-bütünleşme testlerini kullanmıştır. Çalışma sonucunda DYY'lerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Afşar (2008), 1992-2006 dönemi çeyrek verileri ele aldığı çalışmasında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışmada DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Alagöz vd. (2008), 1992-2007 dönemi çeyrek verileri ele aldığı çalışmasında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Elde edilen regresyon sonucunda bu iki değişken arasında anlamlı bir nedenselliğe rastlanmamıştır.

Örnek (2008), 1996-2006 dönemi çeyrek verilerini ele aldığı çalışmasında DYY, yurtiçi yatırımlar, kısa vadeli sermaye girişleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR, Johansen-Juselius çoklu ko-entegrasyon testi, VECM ve Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Mucuk ve Demirsel (2009), 1992-2007 dönemi aylık verilerini ele alarak Türkiye'de doğrudan sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR, Eş-bütünleşme testi, Granger nedensellik testi, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma yöntemi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda, ekonomik büyüme ve doğrudan sermaye yatırımlarının uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu fakat ekonomik büyümenin doğrudan sermaye yatırımlarının açıklama yüzdesinin daha düşük olduğu saptanmıştır.

Ayaydın (2010), 1970-2007 dönemi yıllık verilerini ele aldığı çalışmasında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen-Juselius ko-entegrasyon testi, VAR nedensellik analizi ve varyans ayrıştırma yöntemi ile analiz etmiştir. Elde edilen bulgular DYY'lerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Acaravcı ve Bostan (2011), 1992-2007 dönemi çeyrek verileri ele aldığı çalışmasında bazı makroekonomik değişkenler ile DYY arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi, Eş-bütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda uzun dönemde DYY ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedenselliğe rastlanmazken, kısa dönemde DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Ekinci (2011), 1980-2010 dönemi yıllık verilerini kullanarak DYY, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında Granger nedensellik, Johansen Eş-bütünleşme testi ve varyans ayrıştırma yöntemi uygulamıştır. Elde edilen bulgular, DYY ile istihdam arasında bir ilişki bulunmazken, DYY'ler ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Yılmaz (2010), DYY, ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki incelemek için 1991-2007 dönemi çeyrek verileri ele aldığı çalışmasında Granger nedensellik testini kullanmıştır. Çalışma sonucunda DYY ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Yılmaz vd., (2011), 1980-2008 dönemini ele aldığı çalışmasında DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi EG Eş bütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulayarak incelemiştir. Çalışma sonuçları, DYY'lerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Göçer (2013), 1992-2012 dönemi çeyrek verileri kullanarak DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik ve ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemiştir. İnceleme sonucunda, DYY'nin ekonomik büyümenin nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Gerçekker (2015), 1994-2007 dönemi aylık verileri ele aldığı çalışmasında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR, eş-bütünleşme, Granger nedensellik, Etki-tepki, varyans ayrıştırma yöntemleri ile analiz etmiştir. Çalışmada uzun dönemde DYY ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Gülmez (2015), çalışmasında 1986-2014 dönemi yıllık verilerini ele alarak DYY, portföy yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL sınır testi, Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulayarak analiz etmiştir. Portföy yatırımları ile DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Acar (2016), 2001-2015 dönemi yıllık verileri ele aldığı çalışmasında Türkiye ekonomisi için DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda DYY'ler ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Acaravcı ve Akyol (2017), 1998-2015 dönemi çeyrek verileri kullanarak yaptıkları çalışmada Türkiye'de DYY'lerin dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki VAR, Johansen Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda, DYY'ler, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında ele alınan dönemler için uzun dönemli ilişkiye rastlanmazken, DYY ile ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur.

İsiksak vd. (2017), 2010-2016 dönemi verilerini ele alarak Türkiye ekonomisi için DYY, turizm, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için ARDL sınır testi, Granger nedensellik testi uygulamıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kısa dönemde ekonomik büyümeden DYY'lere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Köprücü (2017), 1981-2013 dönemi yıllık verilerini ele aldığı çalışmasında DYY, beşerî sermaye, dış açık, patent sayısı, ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Elde edilen bulgura göre, uzun dönemde DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Dereli (2018), Türkiye için DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek için 1995-2017 dönemi yıllık verilerini ele aldığı çalışmasında Toda-Yamamoto nedensellik ve Johansen Eş-bütünleşme testlerini uygulamıştır. Analiz sonucunda, Türkiye'de uzun dönemde DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Karış v Tandoğan (2020), çalışmasında 1980-2018 dönemi yıllık verileri ele alarak Türkiye ekonomisi için DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR yöntemi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulayarak test etmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyümeden DYY'ye doğru herhangi bir nedenselliğe rastlanmazken, ekonomik büyümeden DYY'e doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 6: Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmaların Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
Aitken ve Harrison (1999)	Venezuela	1976-1989	EKK	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Barthelemy ve Demurger (2000)	Çin	1985-1996	GMM Tahmincisi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Zhang (2001)	Çin	1992-2004	Panel Veri, Yatay Kesit Analizi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Alıcı ve Ucal (2003)	Türkiye	1987-2002	VAR, Granger ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Akinlo (2004)	Nijerya	1970-2001	ECM, Johansen Eş-Bütünleşme Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Dritsaki vd., (2004)	Yunanistan	1960-2002	VAR, ECM, Johansen ve Juselius Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	DYY $\rightarrow$ Ekonomik Büyüme
Şen ve Karagöz (2005)	Türkiye	1994-2004	Korelasyon Analizi ve Granger Nedensellik Testi	DYY $\leftrightarrow$ Ekonomik Büyüme
Açıkalın vd. (2006)	Türkiye	1980-2002	Pairwise Granger Nedensellik ve Eşbütünleşme Testi	DYY $\leftrightarrow$ Ekonomik Büyüme
Fedderke ve Romm (2006)	Güney Afrika	1956-2003	VAR, VECM Yöntemi	DYY $\rightarrow$ Ekonomik Büyüme
Yapraklı (2006)	Türkiye	1970-2006	Eş-Bütünleşme, Hata Düzeltme-Geliştirilmiş Granger Nedensellik Testi	DYY $\leftrightarrow$ Ekonomik Büyüme
Demir (2007)	Türkiye	1996-2005	Granger Nedensellik ve Johansen Eş-Bütünleşme Testi	DYY $\rightarrow$ Ekonomik Büyüme
Zhao ve Du (2007)	Çin	1985-2003	VAR, Toda ve Philips Nedensellik Testi ve Hata Düzeltme Modeli	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Afşar (2008)	Türkiye	1992-2006	Granger Nedensellik Testi	DYY $\rightarrow$ Ekonomik Büyüme
Alagöz vd. (2008)	Türkiye	1992-2007	Granger Nedensellik Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Magnus ve Fosu (2008)	Gana	1970-1983 1983-2002	VAR, Toda-Yamamoto, T-Y Granger Nedensellik ve Johansen ML Eş-Bütünleşme Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme DYY $\rightarrow$ Ekonomik Büyüme
Mun vd., (2008)	Malezya	1970-2005	EKK	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Örnek (2008)	Türkiye	1996-2006	VAR, Johansen-Juselius Çoklu Ko-Entegrasyon Testi, VECM ve Granger Nedensellik Testi	DYY $\rightarrow$ Ekonomik Büyüme

Tablo 6:Devamı

Tang vd., (2008)	Çin	1988-2003	VAR, Granger Nedensellik, ECM, Johansen Eş-Bütünleşme Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Falki (2009)	Pakistan	1980-2006	OLS Yöntemi, Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Karimi ve Yusop (2009)	Malezya	1970-2005	VAR, Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi, ARDL Sınır Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Mucuk ve Demirsel (2009)	Türkiye	1992-2007	VAR, Eş-Bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayırıştırma Yöntemi	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Ayaydın (2010)	Türkiye	1970-2007	Johansen-Juselius Ko-Entegrasyon Testi, VAR Nedensellik Analizi ve Varyans Ayırıştırma Yöntemi	DYY → Ekonomik Büyüme
Ruxanda ve Muraru (2010)	Romanya	2000-2008	2SLS ve 3SLS	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Yılmaz (2010)	Türkiye	1991-2007	Granger Nedensellik Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Anwar ve Sun (2011)	Malezya	1970-2007	GMM Yöntemi	DYY → Ekonomik Büyüme
Acaravcı ve Bostan (2011)	Türkiye	1992-2007	ARDL Sınır Testi, Eş-Bütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Ekinci (2011)	Türkiye	1980-2010	Granger Nedensellik, Johansen Eş-Bütünleşme Testi ve Varyans Ayırıştırma Yöntemi	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Yılmaz vd., (2011)	Türkiye	1980-2008	EG Eş Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Koojaroenprasit (2012)	Kore	1980-2009	OLS Yöntemi	DYY (+) Ekonomik Büyüme
Göçer (2013)	Türkiye	1992-2012	Granger Nedensellik ve ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	DYY → Ekonomik Büyüme
Inekwe (2013)	Nijerya	1990-2009	VAR Yöntemi, VECM, Granger Nedensellik Testi ve Etki-Tepki Analizi	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Sung-Ming (2014)	Tayvan	1978-2009	Granger Nedensellik Testi ve VECM	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Suliman ve Elian (2014)	Ürdün	1980-2009	VAR, Johansen Eş-Bütünleşme, Vektör Hata Düzeltme Modeli ve Vec Pair-Wise Granger Nedensellik Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Szkorupova (2014)	Slovakya	2001-2010	Johansen Eş-Bütünleşme Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli	DYY → Ekonomik Büyüme
Ullah vd., (2014)	Pakistan	1976-2010	Johansen Eş-Bütünleşme ve Toda-Yamamoto	DYY ↔ Ekonomik Büyüme

Tablo 6:Devamı

			Nedensellik Testi	
Gerçekker (2015)	Türkiye	1994-2007	Var, Eş-Bütünleşme, Granger Nedensellik, Etki-Tepki, Varyans Ayrıştırma Yöntemleri	DYY ↔ Ekonomik Büyüme
Gülmez (2015)	Türkiye	1986-2014	Ardl Sınır Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Acar (2016)	Türkiye	2001-2015	Granger Nedensellik Testi	DYY Δ Ekonomik Büyüme
Rehman (2016)	Pakistan	1970-2012	VECM	DYY → Ekonomik Büyüme
Acaravcı ve Akyol (2017)	Türkiye	1998-2015	VAR, Johansen Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
İsiksai vd. (2017)	Türkiye	2010-2016	ARDL Sınır Testi, Granger Nedensellik Testi	DYY ← Ekonomik Büyüme
Köprücü (2017)	Türkiye	1981-2013	Johansen Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	DYY → Ekonomik Büyüme
Siddique (2017)	Pakistan	1980-2016	ARDL Sınır Testi, Johansen Eş-Bütünleşme Testi	DYY ← Ekonomik Büyüme
Belloumi ve Alshehry (2018)	Suudi Arabistan	1970-2015	ARDL Sınır Testi, Çeşitli EKK Testleri (FMOLS, DOLS ve CCR), Granger Nedensellik Testi	DYY (-) ↔ Ekonomik Büyüme
Dereli (2018)	Türkiye	1995-2017	Toda-Yamamoto Nedensellik ve Johansen Eş-Bütünleşme Testlerini	DYY → Ekonomik Büyüme
Karış ve Tandoğan (2020)	Türkiye	1980-2018	VAR Yöntemi ve Toda Yamamoto Nedensellik Testi	DYY ← Ekonomik Büyüme

(→, ←, ↔, Δ, +, -) sırasıyla nedensellik ilişkisinin yönünü, çift yönlü nedensellik ilişkisini, nedensellik ilişkisi yoktur, pozitif yönde ve negatif yönde etkilediğini temsil etmektedir.

Öncelikle DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz etmek istenmiştir. DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki farklı ülkeler için çeşitli veri ve yöntemlerle inceleyen çalışmalar araştırılmıştır. Literatürdeki çalışmaların incelenmesi sonucunda Türkiye'de DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda sert kırılmaları dikkate alan çalışmalara rastlanmıştır. Fakat yumuşak formda kırılmaların incelendiği Fourier testleri ile araştıran çalışma tespit edilememiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın literatüre katkısı açısından Türkiye'de DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki yumuşak formda kırılmaların da tespit edilebildiği Fourier testleri ile analiz edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1980-2020 TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu bölümde Türkiye ekonomisi için DYY'lerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Öncelikle; kurulan modeldeki değişkenlerin durağanlık düzeyleri Christopoulos ve León Ledesma'nın (2010) FADF ve ADF birim kök testleri ile belirlenmiştir. Sonrasında regresyon tahminlerinden önce Banerjee vd. (2017) çalışması takip edilerek Fourier ADL Eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Kurulan model tam değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS), dinamik en küçük kareler (DOLS) ve kanonikal eşbütünleşme regresyonu (CCR) tahmincileri ile tahmin edilerek DYY'lerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ortaya koyulmuştur. Kurulan modelde yer alan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Granger (1969), Toda ve Yamamoto (1995), Enders ve Jones (2016), Nazlıoğlu vd. (2016) ve Pata ve Yılancı (2020) yaklaşımları ile tespit edilmiştir.

4.1. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada DYY'lerin ekonomik büyümeye etki edip etmediği, şayet ediyorsa etkinin yönü aşağıdaki Denklem (1) ile tespit edilmiştir.

$$\ln RGDP = \alpha_0 + \alpha_1 \ln REX_t + \alpha_2 \ln RFDI_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde $\ln RGDP$, $\ln REX$, $\ln RFDI$ sırasıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2015 yılı sabit fiyatları), Reel İhracat (2015 yılı sabit fiyatları) ve Reel Doğrudan Yabancı Yatırımları (2015 yılı sabit fiyatları) göstermektedir. İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırım serileri Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Deflatörü [$\text{Deflatör} = 100 \times \text{Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla} / \text{Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2015 yılı sabit fiyatları)}$] ile reelleştirilmiştir. (1) numaralı denklemdeki katsayıların yorumu ancak serilerin durağan olması ile mümkündür. Bundan ötürü durağanlık seviyesinin tespiti için birim kök testi kullanılmalıdır.

4.1.1. Birim Kök Testi

Zaman serisi yöntemi kullanılan serilerin birim kök taşıması durumunda sahte regresyon olarak da isimlendirilen problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problemten kaçınmak için durağan seriler ile tahminler gerçekleştirilir. Dolayısıyla zaman serisi analizinde öncelikle serilerin

durağanlık düzeyleri tespit edilir. Durağanlık testi literatürde Dickey ve Fuller (1979) testi ile başlamıştır. Bu test otokorelasyon problemini göz ardı ettiğinden yine Dickey ve Fuller tarafından 1981 yılında Genişletilmiş Dickey Fuller testi (ADF) ile güncellenmiştir. Böylece literatürde birim kök testi literatürü gelişmeye başlamıştır. Perron (1989), birim kök testine dışsal olan yapısal kırılmaları eklemiştir. Böylece birim kök literatüründe yapısal kırılmaların varlığı tartışılmaya başlanmış birçok araştırmacı bu alana katkı sağlamıştır. Yapısal kırılmalar içsel mi dışsal mı tartışması başlamış, literatürde dışsal ve içsel kırılmalara izin veren testler geliştirilmiştir. Ayrıca Becker vd. (2006) ile kırılmaların yumuşak formda olabileceği görüşü literatüre kazandırılmıştır. Böylece birçok test yumuşak kırılmaları gözeterek geliştirilmiştir. Bu çalışmada, Genişletilmiş Dickey Fuller birim kök testi ve Christopoulos ve León-Ledesma'nın (2010) Fourier Genişletilmiş Dickey Fuller testi ile serilerin durağanlık seviyeleri belirlenmiştir.

4.1.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi serilerin durağanlığını belirleyen bir birim kök testidir. Dickey-Fuller (DF) birim kök denklemlerine bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin ilave edilmesiyle oluşturulmuş olup, DF birim kök testinin genişletilmiş halidir. ADF birim kök testi DF testinin göz ardı ettiği otokorelasyon sorununu da dikkat almaktadır. Böylelikle ADF birim kök testi otokorelasyon sorununun olduğu durumlarda da uygulanabilmektedir. ADF birim kök testi, aynı seviyede durağan olmayan serilerin birinci derece farklarının alınması şeklinde uygulanmaktadır. ADF birim kök testi sabitli, sabitli ve trendli, sabitsiz ve trendsiz model olmak üzere üç model şeklinde kullanılmaktadır.

$$\Delta Y = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^z \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 trend + \sum_{i=1}^z \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta Y = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^z \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Yukarıda ADF birim kök testinde kullanılan denklemlerden (2) numaralı sabitli, (3) numaralı sabitli ve trendli, (4) numaralı ise sabitsiz trendsiz birim kök testini göstermektedir. Y_t durağanlığı sınanan değişkeni; Δ serinin devresel farkını; β_0 sabit değişkeni, z optimal gecikme uzunluğunu; t trendli ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. Otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmak için belirlenen optimal gecikme uzunluğu (z) Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) gibi kriterlerden yararlanılarak belirlenmektedir. Serinin durağan olabilmesi için β_1 katsayısının negatif işaretli ve aynı zamanda katsayının istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle β_1 katsayısının t -istatistiğinin McKinnon tablo kritik değerinden mutlak değer olarak büyük olması gerekmektedir.

4.1.1.2. Fourier Genişletilmiş Dickey-Fuller (FADF) Birim Kök Testi

Fourier Genişletilmiş Dickey Fuller birim kök testi Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan yapıları dikkate alarak geliştirilen bu test serilerin ortalamalarındaki büyük değişimleri yakalamayı amaçlamaktadır.

Bir stokastik Y_t değişkeni için aşağıdaki model dikkate alınmaktadır;

$$Y_t = \delta(t) + v_t \quad (5)$$

Burada $v_t \sim N(0, \sigma)$ ve $\delta(t)$ zamanla değişen deterministik bileşendir. Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010), $\delta(t)$ için Fourier serilerini kullanarak aşağıdaki denklemi oluşturmuştur;

$$\delta(t) = \delta_0 + \sum_{k=1}^G \delta_1^k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^G \delta_2^k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (6)$$

Denklemde k , Fourier fonksiyonunun frekans sayısını, t zaman terimini, T örneklem boyutunu ve $\pi=3.1416$ 'yı ifade etmektedir. Boş hipotezin ($\delta_k \neq 0$) en az bir bir frekans ($k=1,2,3,\dots,G$) için reddedilmesi halinde doğrusal olmayan fonksiyon, Y_t 'nin determinist bileşenini yeterince açıklayabilmektedir ve veri üretme sürecinde en az bir yapısal değişiklik bulunmaktadır. Aksi takdirde herhangi bir yapısal değişim olmadan doğrusal model özel bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010), modele eklenecek frekans sayısını (G) belirlemek için tek frekansın yeterli olduğunu ileri süren Ludlow ve Enders (2000)'ı takip ederek yeni bir denklem oluşturmuştur. Böylece Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010), (6) numaralı denklemi aşağıdaki gibi yeniden ifade etmiştir;

$$\delta_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (7)$$

Denklemdeki k 'nın gerçek değeri genellikle bilinmediğinden uygun frekans sayısını bulabilmek için k 'nın 1 ile 5 arasındaki herhangi bir tamsayı değeri için (5) numaralı denklem tahmin edilir ve k hangi değerde en küçük kalıntı kareler toplamına sahipse o değer uygun frekans sayısını verir. Burada yumuşak kırılmaların varlığı boş hipotezi ($H_0 : \delta_1=\delta_2=0$) alternatif hipoteze karşı test edilerek sınanmaktadır. Boş hipotez F istatistiği kullanılarak test edilmektedir. Yapısal kırılmaların varlığını test eden bu test, kırılmaların geçici olduğunda ve kırılmalar zıt yönde olma eğilimi gösterdiği durumlarda diğer testlere göre daha iyi performans sergilemektedir.

FADF test istatistiği (5) numaralı denklem kullanılarak yeniden oluşturulmuştur.

$$y_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (8)$$

h_t 'nin ortalaması sıfır olan durağan bir süreci temsil ettiği varsayılmakta olup boş hipotez $H_0: v_t = \mu_t, \mu_t = \mu_{t-1} + h_t$ şeklinde ifade edilmektedir. Uygun frekans sayısı (k) belirlenerek (8) numaralı denkleme EKK metodu uygulanır. Daha sonra (8) numaralı denkleme hata terimi tahmini aşağıdaki şekilde gerçekleştirilir;

$$\hat{v}_t = y_t - \left[\hat{\delta}_0 + \hat{\delta}_1 \sin\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) + \hat{\delta}_2 \cos\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) \right] \quad (9)$$

(9) numaralı modelde elde edilen EKK kalıntıları kullanılarak birim kök taşıyıp taşımadığı tahmin edilir.

$$\Delta \hat{v}_t = \alpha_1 \hat{v}_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta \hat{v}_{t-j} + u_t \quad (10)$$

Birim kökün varlığını sınavan boş hipotez reddedilirse F testi kullanılır. Bu aşamada boş hipotez ($H_0 : \delta_1 = \delta_2 = 0$) alternatif hipoteze ($H_1 : \delta_1 = \delta_2 \neq 0$) karşı test edilir. Boş hipotez reddedilirse değişkenin yumuşak kırılmalı deterministik bir fonksiyon etrafında durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

4.1.2. Banerjee vd. (2017) Fourier Eşbütünleşme Testi

Engle ve Granger (1987), regresyon denklemindeki serilerin birim kök taşıması durumunda sahte regresyon ilişkisini bertaraf etmek için eşbütünleşme testi geliştirmişlerdir. Bu test regresyon denkleminin kalıntılarının birim kök taşıyıp taşımadığı testi ile gerçekleştirilmektedir. Öncelikle regresyon en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir. Bu tahminden elde edilen hata terimleri birim kök testine tabi tutulur. Birim kök testi sabitsiz ve trendsiz olarak gerçekleştirilir. Bu testten elde edilen T istatistiği Engle ve Granger (1987) tablo kritik değerleri ile karşılaştırılır. Eğer test istatistiği tablo kritik değerinden büyükse eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını gösteren boş hipotez reddedilir ve eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu gösteren alternatif hipotez geçerli olur. Bir başka ifade ile eşbütünleşme ilişkisine karar verilir. Engle Granger eşbütünleşme testi sahte regresyonun içsel ve dışsal değişkenin belirlenmesi ile başlatılır. Ancak Johansen ve Juselius (1988) eşbütünleşme testinde değişkenlerin içsel olduğu varsayılmıştır. Bu iki test değişkenlerin fark durağan olması durumunda uygulanır. Ancak bağımsız değişkenlerden biri seviyesinde durağan ise bu testler uygulanamaz. Bu durumda Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen gecikmesi dağıtılmış otoregresif model ile eşbütünleşme ilişkisi tahmin edilir. Eşbütünleşme literatüründe tıpkı birim kök literatüründe olduğu gibi eşbütünleşme vektörün de kırılmaların olup olmadığı da tartışılmıştır. Kırılmalar içsel mi dışsal mı ve kırılmaların sayısı literatürde ele alınmıştır. Banerjee vd. (2017) ile kırılmaların yumuşak formda olabileceği ileri sürülmüş ve böylece literatürde fourier eşbütünleşme testi uygulanmaya başlanmıştır. Bu test, sinüs ve cosinüs fonksiyonlarından oluşan terimleri içermektedir. Aşağıda sunulan denklem fourier eşbütünleşme testinin başlangıç aşamasını oluşturmaktadır.

$$\Delta Y_t = d(t) + \delta_1 Y_{1,t-1} + \gamma' Y_{2,t-1} + \alpha \Delta Y_{2,t} + \varepsilon_t \quad (11)$$

Denklemdaki Δ birinci fark operatörünü, $d(t)$ ise aşağıda denklem (12)'de gösterilen deterministik terimi ifade etmektedir.

$$d(t) = \beta_0 + \varphi_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varphi_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (12)$$

Yukarıdaki denklemde verilen t trendi, T gözlem büyüklüğünü, π 3,1614'ü ve k frekans değerini ifade etmektedir. (11) numaralı denklemin (10) numaralı denkleme yerleştirilerek (12) numaralı denklem elde edilir.

$$\Delta Y_{1,t} = \beta_0 + \varphi_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varphi_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_1 Y_{1,t-1} + \gamma' Y_{2,t-1} + \alpha \Delta Y_{2,t} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Eşbütünleşme ilişkisi β_0 katsayısının t istatistiği ile sınanmakta ve hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır.

$$H_0 = \beta_0 = 0 \text{ (eşbütünleşme ilişkisi yoktur)}$$

$$H_1 = \beta_0 \neq 0$$

Fourier gecikmesi dağıtılmış eşbütünleşme testi (FADL) kritik değerleri Banerjee vd. (2017) tarafından verilmiştir. Elde edilen test istatistiği ile karşılaştırma yapılarak seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığına karar verilmektedir.

4.1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi İle Tespiti

Bu çalışmada DYY'ler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki tam değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS), dinamik en küçük kareler yöntemi (DOLS) ve kononikal eşbütünleşme regresyon tahmini (CCR) kullanılarak incelenmiştir.

4.1.3.1. En Küçük Kareler Yöntemi

İlk olarak 1795'te Carl Friedrich Gauss tarafından geliştirilen en küçük kareler yöntemi regresyon çözümlemesinde en yaygın kullanılan yöntemlerden birisidir. EKK yöntemi hata karelerini minimum yapmak üzerine kurulu olan bu regresyon modeli birbirleri ile bağlantılı iki değişken arasındaki ilişkiyi mümkün olduğunca gerçeğe uygun bir denklem olarak yazmak için kullanılan bir yöntemdir.

Eşbütünleşme analizi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmıyorsa, bu değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmini sorunu ortaya çıkmaktadır. Değişkenler birinci dereceden durağan ve değişkenler arasında eşbütünleşme varsa bu modelin EKK ile tahmin edilmesi yöntemin tutarlı, sapmasız ve etkinlik özelliklerinin kaybolmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu durum modelin hipotez testlerinin de geçersiz olmasına yol açmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmek için Phillips ve Hansen (1990) Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemini (FMOLS), Park (1992) Kanonik Koentegrasyon Regresyonunu (CCR) ve Saikkonen (1992) ile Stock ve Watson (1993) Dinamik En Küçük Kareler Yöntemini (DOLS) geliştirmiştir.

4.1.3.2. Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi

Phillips ve Hansen (1990), eşbütünleşik seriler arasındaki ilişkiyi OLS yöntemi ile gerçekleştirilen tahminlerde karşılaşılan sapma ve içsellik problemlerini geliştirdiği Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yöntemi ile ortadan kaldırmıştır. FMOLS tahmincisi uzun dönem regresyonu ile bu regresyona ait stokastik hata terimi arasındaki otokorelasyon sorununu dikkate alan yarı parametrik bir düzeltme yöntemi kullanmaktadır. FMOLS tahmincisi asimptotik olarak sapmasız ve kullandığı Wald ve Ki-kare istatistikleri yönü ile de tam etkindir. FMOLS yöntemi tek eş bütünleşme vektörünün olduğunu varsayan tek denklem yöntemidir. Değişkenlerin birinci farklarında eşbütünleşik olduğu durumda uygulanması uygun olan bir yöntemdir.

FMOLS yöntemi $(n+1)$ boyutlu zaman serisi vektörü ile aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$Y_t = X_t' \beta + D_{1t}' \gamma_1 + u_{1t} \quad (14)$$

(14) numaralı denklemde gösterilen $D_t = (D_{1t}', D_{2t}')$ determinist trend değişkenleri ve stokastik değişkenler X_t denkleminde içerisinde belirlenir:

$$X_t = \Gamma_{21}' D_{1t} + \Gamma_{22}' D_{2t} + \varepsilon_{2t} \quad (15)$$

$$\Delta \varepsilon_{2t} = u_{2t} \quad (16)$$

Hata teriminin durağan ve sıfır ortalamalı ($u_t = (u_{1t}, u_{2t})$) olduğu varsayımına dayanır. Hata terimin parçalara ayrılarak elde edilen eşzamanlı kovaryans matrisi Σ , tek taraflı uzun dönem kovaryans matrisi Λ ve kovaryans matrisi Ω aşağıda verilmiştir:

$$\Sigma = E(u_t, u_t') = \begin{bmatrix} \sigma_{11} & \sigma_{12} \\ \sigma_{21} & \sigma_{22} \end{bmatrix} \quad (17)$$

$$\Lambda = \sum_{j=0}^{\infty} E(u_t, u_{t-j}') = \begin{bmatrix} \lambda_{11} & \lambda_{12} \\ \lambda_{21} & \lambda_{22} \end{bmatrix} \quad (18)$$

$$\Omega = \sum_{j=0}^{\infty} E(u_t, u_{t-j}') = \begin{bmatrix} \omega_{11} & \omega_{12} \\ \omega_{21} & \omega_{22} \end{bmatrix} = \Lambda + \Lambda' - \Sigma \quad (19)$$

İlk olarak FMOLS tahmincisi (14) numaralı denklemde hata terimlerin simetrik ve tek taraflı uzun dönem kovaryans matrisinden $\hat{u}_{1t}$ daha sonra (16) numaralı denklemden $\hat{u}_t = (\hat{u}_{1t}, \hat{u}_{2t})$ kullanılarak uzun dönem kovaryans matrisi ($\hat{\Lambda}$ ve $\hat{\Omega}$) tahmini gerçekleştirilir.

Düzeltilmiş veri:

$$Y_t^+ = Y_t - \hat{\omega}_{12} \hat{\Omega}_{22}^{-1} \hat{u}_2 \quad (20)$$

Ve daha sonra aşağıda verilen sapma düzeltme terimi elde edilir:

$$\hat{\lambda}_{12}^+ = \hat{\lambda}_{12} - \hat{\omega}_{12} \hat{\Omega}_{22}^{-1} \hat{\lambda}_{22} \quad (21)$$

Son olarak Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler tahmincisine ait matematiksel ifade, (22) numaralı denklemde gösterilmektedir.

$$\hat{\theta} = \begin{bmatrix} \hat{\beta} \\ \hat{\gamma} \end{bmatrix} = (\Sigma_{t=1}^T Z_t Z_t')^{-1} (\Sigma_{t=1}^T Z_t Y_t + T \begin{bmatrix} \hat{\lambda}_{12}^+ \\ 0 \end{bmatrix}) \quad (22)$$

(22) numaralı denklemde verilen $Z_t = (X_t', D_t')$ şeklinde ifade edilmektedir.

4.1.3.3. Kanonik Koentegrasyon Regresyon Tahmini

Kanonik Koentegrasyon Regresyon Tahmini (CCR) eşbütünleşme modelindeki değişkenlerin katsayılarının tahmini ve yorumlanması için Park (1992) tarafından geliştirilmiş bir yöntemdir. CCR yöntemi OLS tahmincisi sonucunda elde edilen ikinci dereceden sapmaları ortadan kaldırmaktadır ve eşbütünleşme regresyonundaki değişkenlerin dönüşümlerine dayanmaktadır. CCR yöntemi FMOLS yöntemi ile yakından ilişkilidir. FMOLS yönteminden farklı olarak CCR yöntemi ile stokastik şoklar arasındaki uzun dönemli bağımlılığı ortadan kaldırmak için (Y_t, X_t) değişkenlerinin durağan dönüşümlerini kullanmaktadır.

İlk olarak hata terimleri belirlenir:

$$u_t = (u_{1t}, u_{2t}') \quad (23)$$

Daha sonra uzun dönem kovaryans matrisi elde edilir. λ sütunundan u_t ve u_{2t}' 'ye karşılık gelen uzun vadeli kovaryans matrisi sütununu çıkartılır.

$$\lambda_2 = \begin{bmatrix} \lambda_{12} \\ \lambda_{22} \end{bmatrix} \quad (24)$$

(Y_t, X_t) dönüşümü kullanılarak;

$$X_t^* = X_t - (\Sigma^{-1} \lambda_2)' u_t \quad (25)$$

$$Y_t^* = Y_t - (\Sigma^{-1} \lambda_2 \beta + \begin{bmatrix} 0 \\ \Omega_{22}^{-1} w_{21} \end{bmatrix})' u_t \quad (26)$$

Burada β eşbütünleşme denklem katsayılarının tahminleridir. CCR tahmincisi dönüştürülmüş verilere uygulanan OLS tahmincisi olarak tanımlanır.

Son olarak Kanonik Koentegrasyon Regresyon (CCR) tahmincisi aşağıdaki şekilde tanımlanır:

$$\begin{bmatrix} \beta \\ \gamma_1 \end{bmatrix} = (\Sigma_{t=1}^T Z_t^* Z_t^{*1})^{-1} \Sigma_{t=1}^T Z_t^* Y_t^* \quad (27)$$

$Z_t^* = Z_t', D_t'$ 'dir. CCR yöntemi FMOLS yönteminde olduğu gibi tam etkin, yansız ve normal dağılıma sahiptir. Ayrıca CCR yöntemi FMOLS yöntemi gibi tek denklem yöntemidir. Park (1992) içsel sonunun CCR dönüşümü ile ortadan kaldırılabileceğini ve asimtotik yanlışlığın düzeltilebileceğini göstermiştir.

4.1.3.4. Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi

Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS), Stock ve Watson (1993) tarafından bağımlı değişken ve açıklayıcı değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmak için geliştirilmiş bir modeldir. OLS'deki sapma ve içsellik sorunlarını düzeltebilmek için, bağımsız değişkenlerin seviye değerleri ile farklarının gecikmeli değerlerini ve öncül değerlerinin de modele dahil edilmesi ile oluşturulmuştur. Bu yöntem, farklı entegrasyon derecelerine sahip değişkenler sistemine uygulanabildiğinden dolayı DOLS diğer yöntemlerden daha üstündür. Bu şekilde geliştirilen DOLS yöntemi, eşbütünleşik seriler arasındaki uzun ve kısa dönem analizlerinin yapılmasında etkili bir tahmincidir.

DOLS tahmincisine ait matematiksel ifade (3) numaralı denklemde verilmiştir.

$$Y_t = X_t' \beta + D_{1t}' \gamma_1 + \sum_{j=-q}^r \Delta X_{t+j}' \delta + v_{1t} \quad (28)$$

Denklemde n; optimal gecikme uzunluğu, m; optimal öncül değeri ifade etmektedir. Bu değerler Akaile ve Schwarz Bilgi kriteri kullanılarak belirlenmektedir.

4.1.4. Nedensellik Testi

4.1.4.1. Granger Nedensellik Testi

İki zaman serisi arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen test Granger (1969) tarafından geliştirilmiştir. Bu test herhangi iki değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin var olup-olmadığını, eğer varsa bu ilişkinin yönünü, hangisinin neden, hangisinin ise sonuç olduğunu belirlemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Bir değişkenin mevcut değeri ya da geçmiş değerleri diğer değişkenlerin tahmin derecesini artırıyorsa, bu değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir. Granger nedensellik testi, değişkenler arasında içsel ve dışsal değişken ayrımı yapmaksızın karşılıklı ilişkileri inceler.

Granger Nedensellik testi aşağıdaki iki denklem kullanılarak uygulanmaktadır:

$$\ln Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \rho_i \ln Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \partial_i \ln X_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (29)$$

$$\ln X_t = \lambda_0 + \sum_{i=1}^n \varphi_i \ln X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \mu_i \ln X_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (30)$$

(29) numaralı denklem Y'den X'e doğru nedenselliği, (30) numaralı denklem ise X'den Y'ye doğru nedenselliği göstermektedir. Denklemlerdeki X ve Y nedensellik ilişkisi araştırılan değişkenleri, β_0 ve λ_0 sabit terimleri, ρ_i ve ∂_i , φ_i , μ_i bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikme katsayılarını, n AIC ve SIC gibi bilgi kriterlerinden yararlanarak belirlenen optimal gecikme uzunluğunu ve ε_1 ve ε_2 hata terimlerini ifade etmektedir. Granger nedensellik testi, denklemlerdeki bağımsız değişkenlerin gecikme katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyinde grup şeklinde sıfıra eşit olup olmadığı sınanarak uygulanır.

Y'den X'e doğru nedensellik ilişkisi aşağıdaki hipotezle belirlenir

$$H_0: \partial_1 = \partial_2 = \partial_3 = \dots = \partial_n = 0$$

$$H_1: \partial_1 = \partial_2 = \partial_3 = \dots = \partial_n \neq 0$$

Yukarıdaki şekilde kurulan H_0 hipotezinin H_1 hipotezine karşı F testi ile test edilmesi ile bulunur. H_0 hipotezi kabul edilirse Y'den X'e doğru nedensellik ilişkisi yoktur; eğer bu hipotez reddedilirse Y'den X'e doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılır.

Benzer şekilde X'den Y'ye doğru nedensellik ilişkisi aşağıdaki hipotezle sınıdır:

$$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_n = 0$$

$$H_1: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_n \neq 0$$

H_0 hipotezinin H_1 hipotezine karşı F testi ile test edilmesi ile bulunur. H_0 hipotezi kabul edilirse X'den Y'ye doğru nedensellik ilişkisi yoktur; eğer bu hipotez reddedilirse X'den Y'ye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılır.

Her iki koşulun birlikte gerçekleşmesi durumunda ise ($H_1: \partial_1 = \partial_2 = \partial_3 = \dots = \partial_n \neq 0$ ve $H_1: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_n \neq 0$) X ve Y değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna varılır.

4.1.4.2. Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi Vektör Otoregresif Modeline (VAR) dayanmaktadır. Toda ve Yamamoto nedensellik testi, Granger nedensellik testinin analiz edilmesinden aranan durağanlık koşuluna gerek duymadan nedenselliğin analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca Toda ve Yamamoto nedensellik testinde değişkenler arasında eşbütünleşiklik koşulu aranmamaktadır.

İki değişken ile oluşturulan Toda-Yamamoto nedensellik testi ile tahmin edilecek VAR modeli denklemi (31) ve (32) numaralı denklemdeki şekilde yazılabilir:

$$Y_t = \beta_1 + \sum_{i=1}^n \delta_{i1} Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{n+d_{max}} \delta_{i2} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \partial_{i1} X_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{n+d_{max}} \partial_{i2} X_{t-i} + \varepsilon_{t1} \quad (31)$$

$$X_t = \beta_2 + \sum_{i=1}^n \vartheta_{i1} X_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{n+d_{max}} \vartheta_{i2} X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \alpha_{i1} Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{n+d_{max}} \alpha_{i2} Y_{t-i} + \varepsilon_{t2} \quad (32)$$

(31) ve (32) numaralı denklemde gösterilen n, optimal gecikme uzunluğunu, d_{max} , değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini, δ_i , ∂_i , ϑ_i , α_i değişkenlerin katsayılarını, β_1 ve β_2 sabit terimleri, ε_t hata terimin ifade etmektedir. Toda ve Yamamoto nedensellik testinde maksimum bütünleşme derecesi (d_{max})'a optimal gecikme uzunluğu (n) eklenerek ($n+d_{max}$) VAR modelinin derecesi belirlenir ve nedenselliğin olup olmadığını sınamak için MWALD (Modifiye WALD) testi uygulanır.

(31) numaralı denklem X'den Y'ye doğru nedensellik sınanırken, (32) numaralı denklem ile Y'den X'e doğru nedensellik sınanmıştır. (31) numaralı denklem için boş hipotezler şu şekildedir;

$$H_0: \forall_i \partial_i = 0$$

$$H_1: \forall_i \partial_i \neq 0$$

(32) numaralı denklem için boş hipotezler şu şekildedir;

$$H_0: \forall_i \alpha_i = 0$$

$$H_1: \forall_i \alpha_i \neq 0$$

İki değişken arasında nedensellik ilişkisinden söz edilebilmesi için ∂_i ve α_i 'nin bir bütün olarak sıfırdan farklı olmalıdır. (31) ve (32) numaralı VAR sistemi SUR [(Seemingly Unrelated Regression (Görünürde İlişkisiz Regresyon)] yöntemi ile tahmin edilir ve MWALD testi sonucunda MWALD istatistik değeri anlamlı ise H_0 hipotezleri reddedilir ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna varılır.

4.1.4.3. Enders ve Jones Nedensellik Testi

VAR ile kurulan Granger nedensellik testi yapısal kırılmaları göz ardı etmektedir. Enders ve Jones (2016), Gallant (1981)'in Fourier fonksiyonunu VAR'a dahil ederek yumuşak formulu kırılmaları modele dahil etmiştir. Böylelikle yapısal kırılmaları tarihi ve sayısı bilinmeksizin dikkate alan Fourier-Granger nedensellik testini literatüre kazandırmıştır. Aşağıda verilen Fourier terimlerinden oluşan trigonometrik terim standart Granger nedensellik testinin uygulandığı VAR modeline dahil edilerek nedensellik sınanması yapılmaktadır.

$$\delta(t) = \beta_0 + \varphi_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varphi_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (33)$$

(33) numaralı denklemde verilen k, optimal frekans değerini, t, trendi, π pi sayısını ve T gözlem sayısını ifade etmektedir. (33) numaralı denklem (29) ve (30) numaralı denklemlere dahil edilerek aşağıda verilen VAR modeli oluşturulmaktadır.

$$\ln Y_t = \beta_0 + \beta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{i=1}^n \rho_i \ln Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \partial_i \ln X_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (34)$$

$$\ln X_t = \lambda_0 + \lambda_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \lambda_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{i=1}^n \varphi_i \ln X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \mu_i \ln X_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (35)$$

Oluşan yeni denklemler için optimal gecikme uzunluğu (n) belirlenerek EKK tahmini yapılır. (34) ve (35) numaralı denklem için oluşturulan hipotezler aşağıda verilmiştir.

$$H_0: \partial_i = 0 \forall_i$$

$$H_1: \partial_i \neq 0 \forall_i$$

X'den Y'ye doğru nedensellik yukarıda verilen hipotezlerin wald testi ile test edilmesi ile nedenselliğe karar verilir. Test sonucu hesaplanan χ^2 istatistik değeri tablo kritik değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilir ve X'den Y'ye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılır.

$$H_0: \varphi_i = 0 \forall_i$$

$$H_1: \varphi_i \neq 0 \forall_i$$

Y'den X'e doğru nedenselliğe de aynı şekilde yukarıdaki hipotezlerin wald testi ile test edilmesi karar verilir. Walt testi sonucunda hesaplanan χ^2 tablo kritik değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilir ve Y'den X'e doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılır.

4.1.4.4. Fourier Toda Yamamoto Nedensellik Testi

Enders ve Jones (2016), VAR modeli içinde granger nedensellik testlerinin sınanmasında yapısal kırılmaların göz ardı edilmesinden dolayı sıfır hipotezinin reddedilmesine yönelik bir önyargı oluşturmuştur. Ayrıca Enders ve Jones'un nedensellik testini kullanmak için değişkenlerin durağanlığının test edilmesi ve seriler birim kök taşıyorsa değişkenlerinin farkının alınması gerekmektedir. Bu işlemin uzun dönemde bilgi kaybına neden olacağından dolayı Nazlıoğlu vd. (2016) yumuşak formda yapısal kırılmaları yakalayabilmek için Toda ve Yamamoto nedensellik testine fourier terimlerini dahil ederek genişletmiştir. Fourier Toda ve Yamamoto nedensellik testi seriler için sayı, tarih ve yapısal kırılma gibi ön bilgilere ihtiyaç duymaksızın aşamalı veya yumuşak kırılmaları yakalayabilmektedir. Standart VAR modelindeki sabit terimi zamanda değişen forma dönüştürerek aşağıda verilen denkleme ulaşılmaktadır.

$$y_t = \alpha(t) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d_{max}} y_{t-(p+d_{max})} + \varepsilon_t \quad (36)$$

Denklemden $\alpha(t)$ sabit terimin zaman fonksiyonunu, t zamanı, 1 VAR modelinin optimal gecikme uzunluğunu, y_t içsel değişkeni, d_{max} değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. Sabit terimin fourier dönüşümü aşağıdaki şekilde gösterilebilir;

$$\alpha(t) \cong \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (37)$$

Burada t, T, k, n, γ_1 ve γ_2 sırasıyla, trendi, gözlem sayısını, optimal frekans değerini, frekans sayısını, frekans büyüklüğünü ve hareketini ifade etmektedir. (39) numaralı denklemde verilen frekans sayısı (n) artışı serbestlik derecesinin de artışı neden olmaktadır. Bu sorunu çözmek için Nazlıoğlu vd. (2016) Becker vd. (2006)'yı takip ederek tek bir frekans bileşeni kullanmıştır. Denklem geliştirilmiş hali aşağıdaki gibidir:

$$\alpha(t) \cong \alpha_0 + \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (38)$$

Denklemden verilen k , π , t ve T sırasıyla, optimal frekans değerini, π sayısını, trendi ve gözlem sayısını göstermektedir. Ayrıca optimal frekans değeri (k) 1’den ve 5’e kadar olan tamsayılar için değer alabilen tek bir frekansı göstermektedir. (38) numaralı denklem (36) numaralı denklemde yerine yazılarak yeni bir denklem oluşturulmuştur.

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d_{\max}} y_{t-(p+d_{\max})} + \varepsilon_t \quad (39)$$

Yukarıdaki (39) numaralı VAR modeli tahmin edilir ve boş hipotez ($\beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_p = 0$) F istatistiği ile karşılaştırılarak nedensellik ilişkisine karar verilir. F istatistiği bootstrap simülasyonu ile hesaplanan tablo kritik değeri ile karşılaştırılır. Hesaplanan istatistik değeri tablo kritik değerinden büyük olması durumunda boş hipotez reddedilir ve nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varılır.

4.1.4.5. Kesirli Fourier Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi

Nazlıoğlu vd. (2016), optimal frekans değerini (k) tamsayı değeri olarak $1 \leq k \leq 5$ için tahmin etmeyi önermiştir. Christopoulos ve Leon-Ledesma (2011) frekans değeri tamsayı ise geçici kırılmaları, kesirli ise kalıcı kırılmaları yakalayabileceği fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu fikirden hareketle, Pata ve Yılancı (2020) Fourier Toda ve Yamamoto testini geliştirerek frekansın belirlenmesinde kesirli sayıları da modele dâhil etmiştir. Pata ve Yılancı (2020) tarafından geliştirilen modeller aşağıda verilmiştir.

$$\ln Y_t = \beta_0 + \beta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{i=1}^{1+d_{\max}} \rho_i \ln Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{1+d_{\max}} \partial_i \ln X_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (40)$$

$$\ln X_t = \lambda_0 + \lambda_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \lambda_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{i=1}^{1+d_{\max}} \varphi_i \ln X_{t-i} + \sum_{i=1}^{1+d_{\max}} \mu_i \ln Y_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (41)$$

Denklemden semboller daha önceki testlerde tanımlandığı gibidir. (40) ve (41) numaralı denklemlerin boş hipotezleri sırasıyla, $H_0: \partial_i = 0$ ve $H_0: \varphi_i = 0$ şeklinde oluşturulmuştur. Boş hipotezlerin Wald istatistiği ile sınanması ile nedensellik ilişkisine karar verilmektedir. Hesaplanan wald istatistiği bootstrap simülasyonu ile hesaplanan tablo kritik değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılır.

4.2. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

(1) numaralı denklemin tahmin edilmesi ile DYY’lerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türkiye için 1980-2020 döneminde belirlenmiştir. (1) numaralı denklemde yer alan değişkenler $\ln \text{RGDP}$ ekonomik büyümeyi, $\ln \text{REX}$ ihracatı, $\ln \text{RFDI}$ doğrudan yabancı yatırımları göstermektedir. Tüm değişkenler Dünya Bankası Gelişmişlik Göstergeleri (WDI) veri tabanından sağlanmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak ekonometrik analizlerde kullanılmışlardır.

Tablo 7: Tanımlayıcı İstatistikler

	lnRGDP	lnREX	lnRFDI
Ortalama	26.7730	25.1247	21.6387
Medyan	26,7148	25,2730	21,2919
Maksimum	27.6462	26.4948	23.7370
Minimum	25.8784	22.9341	17.6300
Standart Sapma	0.52924	0.82691	1.58947
Jarque-Bera	2.07017	1.46799	2.15760
Anlamlılık	0.35519	0.47998	0.34000
Gözlem Sayısı	41	41	41

Aşağıda (1) numaralı denklemdeki değişkenlere ait Pearson korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 8: Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	lnRGDP	lnREX	lnRFDI
lnRGDP	----- ----- -----		
lnREX	0.9673 (23.82427) [0.0000]	----- ----- -----	
lnRFDI	0.9239 (15.0872) [0.0000]	0.9252 (15.2261) [0.0000]	----- ----- -----

Not: Parantez ve köşeli parantez içindeki değerler sırasıyla t istatistiği ve anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 8'e görüldüğü gibi tüm değişkenler arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı korelasyon katsayıları tespit edilmiştir.

4.3. Ekonometrik Bulgular

4.3.1. FADF ve ADF Birim Kök Testi Sonuçları

lnRGDP, lnRFDI ve lnREX serilerinin birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 9: FADF ve ADF Testleri Sonuçları

Değişken	Min SSR	K	Fourier ADF	F(k)	ADF
lnRGDP	4.8536	1	-1.1479(3)	24.8589***	
Δ lnRGDP	0.0564	4	-7.4179*** (0)	2.3267	-6.5157*** (0)
lnREX	15.0916	1	-1.4166 (1)	15.4345***	
Δ lnREX	0.86025	4	-6.5573*** (1)	1.8675	-5.7208*** (1)
lnRFDI	45.7587	1	-3.5177 (0)	22.9610***	
Δ lnRFDI	11.4613	5	-8.4072*** (0)	1.3633	-8.0971*** (0)

Not: Christopoulos ve León-ledesma (2010) Tablo 1'den FADF testi tablo kritik değerleri 100 gözlem ve 1. frekans için %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla -4.43, -3.85 ve -3.52 olarak temin edilmiştir. Becker vd. (2006) Tablo 1(c)'den ise fourier terimlerin anlamlılığında kullanılan F testi tablo kritik değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla 6.730, 4.929 ve 4.133 olarak temin edilmiştir. *** ve parantez içindeki değerler sırasıyla %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel anlamlılığı ve 9. maksimum gecikme uzunluğuna göre AIC bilgi kriterinden yararlanarak seçilen optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Tablo 9'da elde edilen bulgulara göre lnRGDP, lnRFDI ve lnREX serilerinin seviye FADF birim kök testinde fourier terimlerin %1 anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğu F istatistiklerinden görülmektedir. Dolayısıyla FADF testi sonuçları seviye birim kök testinde geçerlidir. Ancak FADF test istatistikleri Christopoulos ve León-Ledesma'nın (2010) %10 seviyesindeki tablo kritik değerinden küçük olduğundan tüm seriler seviyesinde birim köklüdür. Seriler 1. farkı alınarak tekrar FADF birim kök testine tabi tutulmuştur. Fourier terimler F testine göre 1. fark FADF testinde anlamsız tespit edildiğinden FADF testi yerine standart ADF testi sonuçları geçerli olmaktadır. ADF testi sonuçlarına göre %1 anlamlılık seviyesinde tüm seriler 1. farkında durağan tespit edilmiştir. 1. fark durağan seriler Banerjee vd. (2017) Fourier ADL eşbütünleşme testine sokulmuştur.

4.3.2. Fourier ADL Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Banerjee vd. (2017) eşbütünleşme testi (13) numaralı denklemin en uygun frekans ve (1) numaralı denklemde yer alan serilerin en uygun 1. fark gecikmelerinin belirlenmesi ile gerçekleştirilmektedir. (13) numaralı denklemin tahmin sonucu aşağıda tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Fourier ADL Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Sabit	37.5637***	8.4082	4.4675	0.0002
Trend	0.0638***	0.0154	4.1279	0.0004
$\ln \text{RGDP}_{t-1}$	-1.5380***	0.3379	-4.5507	0.0001
$\ln \text{REX}_{t-1}$	0.0699	0.0758	0.9223	0.3655
$\ln \text{RFDI}_{t-1}$	0.0225	0.0153	1.4680	0.1551
$\Delta \ln \text{RGDP}_{t-1}$	-0.0733	0.0631	-1.1613	0.2569
$\Delta \ln \text{RGDP}_{t-2}$	-0.0897	0.0594	-1.5093	0.1443
$\Delta \ln \text{REX}_{t-1}$	0.8233***	0.2595	3.1719	0.0041
$\Delta \ln \text{REX}_{t-2}$	0.6253**	0.2414	2.5899	0.0161
$\Delta \ln \text{REX}_{t-3}$	0.4525**	0.2103	2.1513	0.0417
$\Delta \ln \text{RFDI}_{t-1}$	-0.0074	0.0155	-0.4776	0.6372
$\cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0471***	0.0151	3.1194	0.0047
$\sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0773**	0.0308	2.5075	0.0193

Not:*** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. AIC kriterinden yararlanarak optimal frekans değeri 1 olarak tespit edilmiştir. Eşbütünleşme testi tablo kritik değerleri k=1 için %1, %5, ve %10 anlamlılık değerlerinde sırasıyla -5.17, -4.55 ve -4.24 olarak Banerjee (2017) Tablo 1b'den temin edilmiştir.

Tablo 10'da görüldüğü gibi bağımlı değişken $\ln \text{RGDP}$ serisinin bağımsız değişken seviye değerinin bir gecikmesi ($\ln \text{RGDP}_{t-1}$) katsayısı -1.53809 ve bu katsayının t istatistiği -4.55071 tespit edilmiştir. Dolayısıyla tespit edilen t istatistiği (-4.55701) değeri Banerjee vd. (2017) %5 tablo kritik değerinden (-4.55) büyük olduğu için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Bu aşamayı FDI ve İhracat değişkenlerinin büyüme üzerindeki etkinin tespit edilmesi takip etmektedir. Aşağıda Tablo 8, FMOLS tahmin sonuçları ortaya koyulmuştur.

Tablo 11: FMOLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
$\ln \text{REX}_t$	0.0344	0.0546	0.6316	0.5318
$\ln \text{RFDI}_t$	0.0265*	0.0140	1.8934	0.0668
Sabit	24.5216***	1.2972	18.9032	0.0000
Trend	0.0404***	0.0042	9.4660	0.0000
$\sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0385*	0.0203	1.8946	0.0667
$\cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0402***	0.0110	3.6274	0.0009

Not:*** ve * sırasıyla %1 ve %10'da anlamlılığı göstermektedir. Uzun dönem kovaryans tahmininde Bartlett kernel, Newey-West sabit bant genişliği 4 olarak alınmıştır.

Tablo 11'de görüldüğü gibi ihracat değişkeni katsayısı pozitif fakat istatistiksel olarak %10 anlamlılık seviyesine göre anlamlı tespit edilememiştir. Diğer taraftan $\ln \text{RFDI}$ değişkeni katsayısı

pozitif ve %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre lnRFDI'da meydana gelecek %1'lik bir artış lnRGDP'yi yaklaşık %0.27 olarak artıracaktır. Aşağıda Tablo 9'da DOLS tahmin sonuçları ortaya koyulmuştur.

Tablo 12: DOLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
lnREX _t	0.1709*	0.0832	2.0525	0.0503
lnRFDI _t	0.0423**	0.0184	2.2932	0.0302
Sabit	20.9546***	2.0117	10.415	0.0000
Trend	0.0302***	0.0066	4.5708	0.0001
$\sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0337	0.0239	1.4089	0.1707
$\cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0540***	0.0116	4.6245	0.0001
Not:***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlılığı göstermektedir. Uzun dönem kovaryans tahmininde Bartlett kernel, Newey-West sabit bant genişliği 4 olarak alınmıştır.				

Tablo 12'de görüldüğü üzere ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar değişkenleri katsayıları pozitif ve sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir., lnREX ve lnRFDI değişkenlerinde meydana gelecek %1'lik bir artış lnRGDP'yi sırasıyla yaklaşık %0.17, %0.042 olarak artıracaktır.

Aşağıda Tablo 13'te CCR tahmin sonuçları ortaya koyulmuştur.

Tablo 13: CCR Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
lnREX _t	0.0261	0.0456	0.5734	0.5701
lnRFDI _t	0.0264*	0.0148	1.7780	0.0843
Sabit	24.7248***	1.0407	23.7560	0.0000
Trend	0.0409***	0.0038	10.5968	0.0000
$\sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0383*	0.0216	1.7699	0.0857
$\cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$	0.0400***	0.0112	3.5744	0.0011
Not:*** ve * sırasıyla %1 ve %10'da anlamlılığı göstermektedir. Uzun dönem kovaryans tahmininde Bartlett kernel, Newey-West sabit bant genişliği 4 olarak alınmıştır.				

Tablo 13'de görüldüğü üzere ihracat değişkeni katsayısı pozitif fakat istatistiksel olarak %10 anlamlılık seviyesine göre anlamsız bulunmuştur. lnRFDI değişkeni katsayısı pozitif ve %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. lnRFDI değişkeninde meydana gelecek %1 artış lnRGDP üzerinde yaklaşık %0.026 olarak artıracaktır.

4.3.3. Nedensellik Testleri Sonuçları

(1) numaralı denklemdeki değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Granger (1969), Toda ve Yamamoto (1995), Enders ve Jones (2016), Nazlıoğlu vd. (2016) ve Pata ve Yılcı (2020) nedensellik testleri ile belirlenmiştir.

4.3.3.1. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Granger (1969) nedensellik testi sonuçları Aşağıda Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14: Granger Nedensellik Testi Bulguları

Boş Hipotez	F İstatistiği	Anlamlılık Değeri	Gecikme (n)	Karar
$\ln REX \nrightarrow \ln RGDP$	0.0008	0.9768	1	$\ln REX \nrightarrow \ln RGDP$
	0.0791	0.9241	2	
	0.8298	0.4880	3	
$\ln RFd1 \nrightarrow \ln RGDP$	0.0350	0.8526	1	$\ln RFd1 \nrightarrow \ln RGDP$
	0.1076	0.8983	2	
	0.0716	0.9747	3	
$\ln RGDP \rightarrow \ln REX$	4.2990**	0.0453	1	$\ln RGDP \rightarrow \ln REX$
	3.7153**	0.0351	2	
	3.0038**	0.0459	3	
$\ln RFd1 \nrightarrow \ln REX$	0.0892	0.7669	1	$\ln RFd1 \nrightarrow \ln REX$
	1.0682	0.3552	2	
	0.7468	0.5327	3	
$\ln RGDP \rightarrow \ln RFd1$	7.5755***	0.0092	1	$\ln RGDP \rightarrow \ln RFd1$
	3.9077**	0.0300	2	
	2.4531*	0.0825	3	
$\ln REX \rightarrow \ln RFd1$	0.0100	0.9206	1	$\ln REX \rightarrow \ln RFd1$
	0.5213	0.5985	2	
	0.2733	0.8441	3	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10’da anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 14’ten görüldüğü gibi 1, 2 ve 3 gecikme için $\ln RGDP$ ’den $\ln REX$ ’e doğru %5 anlamlılık seviyesinde ve 1, 2 ve 3 gecikme için $\ln RGDP$ ’den $\ln RFDI$ ’ye doğru sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

4.3.3.2. Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi sonuçları Aşağıda Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15: Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi Bulguları

VAR (2) n=1, d _{max} =1			
Boş Hipotez	χ^2 İstatistiği	Anlamlılık Değeri	Karar
lnREx $\nrightarrow$ lnRGdp	0.0906	0.7633	lnREx $\nrightarrow$ lnRGdp
lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnRGdp	0.0781	0.7798	lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnRGdp
lnRGdp $\rightarrow$ lnREx	11.4911***	0.0007	lnRGdp $\rightarrow$ lnREx
lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnREx	1.5541	0.2125	lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnREx
lnRGdp $\rightarrow$ lnRFd ₁	9.5083***	0.0020	lnRGdp $\rightarrow$ lnRFd ₁
lnREx $\nrightarrow$ lnRFd ₁	0.1356	0.7126	lnREx $\nrightarrow$ lnRFd ₁
Not: *** %1'de anlamlılığı göstermektedir.			

Tablo 15'ten görüldüğü gibi lnRGDP'den lnREX'e doğru ve lnRGDP'den lnRFDI'ye doğru %1 anlamlılık seviyesinde tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

4.3.3.3. Enders ve Jones Nedensellik Testi

Maksimum gecikme sayısı 3 alınarak elde edilen Enders ve Jones (2016) nedensellik testi sonuçları Aşağıda Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16: Enders ve Jones Nedensellik Testi Bulguları

Boş Hipotez	Wald İstatistiği	Bootsrapt Anlamlılık Değeri	Optimal Gecikme (n)	Optimal Frekans (k)	Karar
lnREx $\nrightarrow$ lnRGdp	0.2771	0.5988	1	2	lnREx $\nrightarrow$ lnRGdp
lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnRGdp	0.0896	0.7732	1	2	lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnRGdp
lnRGdp $\rightarrow$ lnREx	10.0387***	0.0029	1	2	lnRGdp $\rightarrow$ lnREx
lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnREx	0.2989	0.5851	1	2	lnRFd ₁ $\nrightarrow$ lnREx
lnRGdp $\rightarrow$ lnRFd ₁	6.2428**	0.0180	1	2	lnRGdp $\rightarrow$ lnRFd ₁
lnREx $\nrightarrow$ lnRFd ₁	0.0020	0.9645	1	2	lnREx $\nrightarrow$ lnRFd ₁
Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5'te anlamlılığı göstermektedir.					

Tablo 16'dan görüldüğü gibi lnRGDP'den lnREX'e doğru %1 anlamlılık seviyesinde ve GDP'den FDI'ye doğru %5 anlamlılık seviyesinde tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

4.3.3.4. Nazhoğlu vd. Nedensellik Testi

Maksimum gecikme sayısı 3 alınarak elde edilen Nazhoğlu vd. (2016) nedensellik testi sonuçları Aşağıda Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17: Nazhoğlu vd. Nedensellik Testi Bulguları

Boş Hipotez	Wald İstatistiği	Bootsrapt Anlamlılık Değeri	Optimal Gecikme (n)	Optimal Frekans (k)	Karar
$\ln REX \rightarrow \ln RGdp$	0.2771	0.5962	1	2	$\ln REX \rightarrow \ln RGdp$
$\ln RFd1 \rightarrow \ln RGdp$	0.0896	0.7682	1	2	$\ln RFd1 \rightarrow \ln RGdp$
$\ln RGdp \rightarrow \ln REX$	10.0387	0.0034***	1	2	$\ln RGdp \rightarrow \ln REX$
$\ln RFd1 \rightarrow \ln REX$	0.2989	0.5918	1	2	$\ln RFd1 \rightarrow \ln REX$
$\ln RGdp \rightarrow \ln RFd1$	6.2428	0.0166**	1	2	$\ln RGdp \rightarrow \ln RFd1$
$\ln REX \rightarrow \ln RFd1$	0.0020	0.9613	1	2	$\ln REX \rightarrow \ln RFd1$

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5’te anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 17’den görüldüğü gibi $\ln RGDP$ ’den $\ln REX$ ’e doğru %1 anlamlılık seviyesinde ve $\ln RGDP$ ’den $\ln RFDI$ ’ye doğru %5 anlamlılık seviyesinde tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

4.3.3.5. Pata ve Yılancı Nedensellik Testi

Maksimum gecikme sayısı 3 alınarak elde edilen Pata ve Yılancı (2020) nedensellik testi sonuçları Aşağıda Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 18: Pata ve Yılancı Nedensellik Testi Bulguları

Boş Hipotez	Wald İstatistiği	Bootsrapt Anlamlılık Değeri	Optimal Gecikme (n)	Optimal Frekans (k)	Karar
$\ln REX \rightarrow \ln RGdp$	0.8008	0.3728	1	4.5	$\ln REX \rightarrow \ln RGdp$
$\ln RFd1 \rightarrow \ln RGdp$	0.0923	0.7641	1	4.5	$\ln RFd1 \rightarrow \ln RGdp$
$\ln RGdp \rightarrow \ln REX$	6.2226	0.0170**	1	4.5	$\ln RGdp \rightarrow \ln REX$
$\ln RFd1 \rightarrow \ln REX$	0.7851	0.3870	1	4.5	$\ln RFd1 \rightarrow \ln REX$
$\ln RGdp \rightarrow \ln RFd1$	5.1028	0.0304**	1	4.5	$\ln RGdp \rightarrow \ln RFd1$
$\ln REX \rightarrow \ln RFd1$	0.2368	0.6358	1	4.5	$\ln REX \rightarrow \ln RFd1$

Not: ** %5’te anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 18’de görüldüğü gibi $\ln RGDP$ ’den $\ln REX$ ’e doğru ve $\ln RGDP$ ’den $\ln RFDI$ ’ye doğru %5 anlamlılık seviyesinde tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası sermaye yatırımlarının bir türü olan DYY'ler küreselleşme ile büyük önem kazanmıştır. Diğer yatırım türlerine kıyasla ev sahibi ülkeye daha istikrarlı fon girişi sağlamaları ve uzun vadeli bir pozisyonu temsil etmeleri bu yatırım türlerini ülkeler için daha cazip hale getirmiştir.

ÇUŞ'lar için DYY'lerin yapılacağı ülkenin doğru şekilde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. ÇUŞ'lar yatırım kararı alırken birçok etkeni dikkate almaktadırlar. Bu etkenlerden birisi de piyasa hacmidir. Piyasa hacmi, o ülke vatandaşlarının satın alma gücü, kamu harcama düzeyi, potansiyel büyüme gibi ekonomik göstergeler hakkında bilgi verdiğinden ÇUŞ'lar için yatırımın belirleyicilerindendir. Üretim maliyetlerini minimize etmeyi amaçlayan ÇUŞ'lar için işgücü ve taşıma maliyetlerinin düşük olması yatırım kararında belirleyici başka bir etkendir. Maliyetlerin yüksek olması hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda rekabet gücünü düşüreceğinden maliyetlerin düşük, kârın yüksek olduğu ülkeler yatırım için daha uygun olmaktadır. Ucuz hammadde ve kaynağa yakınlık, döviz kuru, dışa açıklık, uygun fiziki altyapı, sürdürülebilir ekonomik büyüme, ekonomik ve siyasi istikrar, yatırım teşvikleri, vergi politikaları, ülkede uygulanan tarife ve kotalar gibi etkenlerde DYY'lerin belirleyicileri olarak dikkate alınmaktadır.

Küreselleşme ve serbestleşme hareketi ile özellikle GOÜ ve AGÜ'ler'in DYY'lere olan ilgisi artmıştır. GOÜ ve AGÜ için ekonomik büyümenin önündeki en önemli engel sermaye yetersizliğidir. Bu ülkeler, yatırımlarını finanse etmek için yeterli sermayeye sahip olmadıklarından dolayı DYY'leri yatırımların finansında dış kaynak olarak görmektedirler. DYY'ler sadece sermaye yatırımından ibaret bir yatırım türü olarak sınırlandırılmaz. DYY'ler yatırımın gerçekleştiği ev sahibi ülkede yeni tesisler kurulması ile üretim kapasitesini artırarak istihdam sağlamaktadırlar. Sağladığı teknoloji transferi ve işletme bilgisi ile mevcut işgücünün daha nitelikli hale getirmektedir. Ülkeye sermaye sağlayarak sermaye yetersizliğini gidermektedir. Ayrıca ülkeye döviz girişi sağlama, ihracatı artırma, dış ticaret ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve rekabet gücünün artırılması gibi birçok olumlu etkisi vardır. Günümüzde çoğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler DYY'leri ülkelerine yöneltebilmek adına çeşitli hukuki düzenleme ve teşvik politikalarına başvurmaktadır. DYY'lerin ev sahibi ülke üzerine olumlu etkilerinin yanı sıra bazı riskleri de vardır. ÇUŞ'lar ileri teknoloji ve işletme bilgisi ile yerel firmaların rekabet gücünü düşürerek ülkede tekel gücü elde edebilirler. Tekel gücü yerel firmaların piyasadan dışlanmasına ve böylelikle fiyatların yükselmesine neden olabilir. Ayrıca, ülke ekonomisinde yabancı denetiminin ve dışa bağımlılığın artması evre kirliliğine sebep olma ve haksız rekabet gibi birtakım riskleri de mevcuttur.

Dünyada DYY'lerin gelişimi Sanayi Devrimi ile başlamıştır. 1980'lerde sermaye hareketinin serbestleşmesi ile uluslararası ticaretin önündeki engel tamamen kalkmıştır. Böylece DYY'ler dünyada yaygın hale gelmiştir. 1990'lara kadar DYY'ler gelişmiş ülkelere yönelirken 1990'larda gelişmekte olan ülkelere yönelmeye başlamıştır. 1990'lı yılların başında dünyada toplam yatırım hacmi, 1990'lı yılların ortalarında yaklaşık iki katına çıkmış ve artmaya devam etmiştir.

Türkiye'de DYY'lerin tarihi Osmanlı Dönemine kadar uzanmaktadır. Nitekim Osmanlı ve İngiltere arasında 1838 yılında Balta Limanı Anlaşması imzalanmış ve İngiltere'ye çeşitli imtiyazlar tanınmıştır. Bu anlaşma ile ülkeye yabancı sermaye girmeye başlamış ve ülkeye giren sermayenin büyük çoğu demiryolları alanına gitmiştir. Cumhuriyet daha ilan edilmeden önce Mustafa Kemal Atatürk, 17 Şubat 1923 tarihindeki İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında yeni kurulacak devletin egemenliğine aykırı olmayan ve ekonominin millileşmesini engellemeyen her türlü yabancı şirkete açık olduğunu belirtmiştir. Tüm dünyada etkisini gösteren 1929 Ekonomik Krizi, Türkiye'ye yönelen yabancı sermayeyi de olumsuz etkilemiştir. Krizin getirdiği olumsuz etkileri azaltabilmek için hükümet birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda 22 Nisan 1947 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma (TPKK) Kanunun çıkarılması ülkeye yabancı sermaye girişini daha da sınırlamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yabancı yatırımları teşvik etmek için çeşitli kanun ve düzenlemeler çıkarılmıştır. 1950 yılında çıkarılan yeni kanun ile Türkiye'ye gelen yabancı yatırımcıların kârlarının bir kısmını kendi ülkelerine transfer etme hakkı tanımıştır. Ayrıca 9 Ağustos 1951 tarihinde Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile belirli sektörlerle yönelen sermayeye bazı hak ve imtiyazlar tanınmıştır. 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılarak yabancı yatırımcıların faaliyet alanları üzerindeki sınırlamalar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra çıkarılan Petrol Kanunu ile yabancı şirketlerin Türkiye'de petrol arama, çıkarma ve dağıtmasına izin verilmiş ancak ülkeye beklenen yabancı sermaye çekilememiştir. Türkiye'de ithal ikameci stratejiye geçiş, 1973 Petrol Krizi ve ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık ülkeye yönelen yabancı yatırımların toplu bir şekilde ülkeden çıkmasına yol açmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye ekonomisi dışa açılmaya başlamıştır. Yabancı Sermaye Dairesi kurularak yabancı sermaye teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 1995 yılında Yabancı Sermaye Çerçeve Kararları" alınmış, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Antlaşması yapılmıştır. Buna ilaveten, 1989 yılında kambiyo denetimi kaldırılmasıyla yabancı sermaye tamamen liberalleşmiştir. Yabancı Sermaye Dairesinin Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlanması, 1992 yılında Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün kurulması da yabancı yatırımları teşvik etmeye yönelik diğer düzenlemelerdir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında Türkiye'de bankacılık ve döviz krizi yaşanmıştır. Bu kriz ülkeye yönelen DYY'lerin düşmesine neden olmuştur. Ülke ekonomisinin iyileştirilmesi ve yabancı yatırımların tekrar ülkeye çekebilmek için sıkı maliye politikaları uygulanmıştır. 15 Nisan 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe girmiştir. 2003 yılında Doğrudan

Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı yatırımcılara eşit muamele ilkesi ile DYY'lerin ülkeye teşvik edilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. DYY'ler genel olarak yükseliş eğiliminde olmalarına rağmen, 2007 yılında Amerikan mortgage sisteminin çökmesi ve 2020 Covid-19 küresel krizlerinin yaşandığı süreçte önemli düşüşler yaşanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisine ait 1980-2020 dönemi yıllık verileri kullanılarak doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve ihracat arasında ilişki incelenmiştir. 1980-2020 dönemini ele alan çalışmada, ekonomik büyüme, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenleri kullanılmıştır.

Değişkenler arasında eşbütünleşiklik ilişki Banerjee vd. (2017) Fourier ADL eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları değişkenler arasında eşbütünleşiklik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tespit etmek için çeşitli EKK (FMOLS, DOLS, CCR) testleri uygulanmıştır. Uygulanan EKK testlerinden elde edilen sonuçlar birbirleri ile karşılaştırıldığında benzer sonuçlar elde edildiği saptanmıştır. Testlerin tamamında DYY'lerde meydana gelecek bir artışın ekonomik büyümede bir artış yarattığı sonucuna varılmıştır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger (1969), Toda ve Yamamoto (1995), Enders ve Jones (2016), Nazlıoğlu vd. (2016) ve Pata ve Yılancı (2020) nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Nedensellik testlerinin tamamında ekonomik büyümeden ihracata ve DYY'lere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Çalışmadan elde edilen bulgular ele alındığında Türkiye ekonomisi için DYY'lerin ekonomik büyümenin sebeplerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye ekonomisine giren DYY'ler arttıkça ülkenin ekonomik büyüme seviyesi de artmaktadır. Aynı zamanda ihracattaki artışlar da ekonomik büyüme seviyesini artırdığı tespit edilmiştir.

DYY'lerin ülke ekonomisine sağladığı katkılar göz önüne alındığında Türkiye için DYY'lerin önemi oldukça fazladır. Bu yatırımlar, Türkiye ekonomisine yeni kaynak sağlar. Ayrıca ülke ekonomisinin büyümesine, istihdam yaratılmasına, teknoloji transferine ve sanayi gelişimine katkı sağlar. Yabancı yatırımcılar ile ülkeye giren sermaye Türkiye'nin yurt dışından finansman sağlama ihtiyacını azaltır. Böylelikle bu yatırımlar Türkiye'nin dış borç yükünün azaltılmasına ve finansal istikrarı sağlar. Buna ilaveten DYY'ler, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü artırarak, ülkeyi uluslararası daha çekici bir yatırım merkezi haline getirir.

DYY'lerin önemi dikkate alındığında, Türkiye'de DYY'lerin artırılmasına yönelik bir dizi teşvik politikası önerilebilir. Bu politika önerileri; yatırım ortamının iyileştirilmesi, vergi teşvikleri, istikrarlı ve öngörülebilir ekonomik politikalar, yatırım fırsatlarının tanıtımı, teknoloji transferi ve yerli işgücünün eğitimi ve bölgesel teşvikler şeklinde sıralanabilir. Yatırım ortamının iyileştirilmesi, yabancı yatırımcılar için işletme maliyetlerinin düşürülmesi, hukuki çerçevenin güçlendirilmesi, yatırım süreçlerinin kolaylaştırılması ve bürokratik işlemlerin azaltılması ile sağlanabilir. Vergi teşvikleri, yabancı yatırımcıların yatırımlarının maliyetini düşürerek DYY'leri teşvik edebilir. Ayrıca, istikrarlı ve öngörülebilir ekonomik politikalar, yabancı yatırımcıların

ülkeye güvenli bir şekilde yatırım yapmalarını sağlayabilir. Yatırım fırsatlarının tanıtımı, Türkiye'nin yabancı yatırımcılar için cazip bir yatırım merkezi olarak sunulmasını sağlayarak yatırımları artırabilir. Teknoloji transferi ve yerli işgücünün eğitimi, yabancı yatırımcıların Türkiye'de faaliyet gösterirken yerli işgücünün niteliğini artırarak ülke ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlayabilir. Bölgesel teşvikler, Türkiye'nin farklı bölgelerinde yatırımların artırılmasını amaçlayarak ülkenin kalkınması için önemli bir rol üstlenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abbes, Sahraoui Mohammed vd. (2015), "Causal Interactions between FDI, and Economic Growth: Evidence from Dynamic Panel Co-Integration", **Procedia Economics and Finance**, 23, 276-290.
- Abdouli, Mohamed ve Hammami, Sami (2017), "Economic Growth, FDI Inflows and Their Impact on the Environment: an Empirical Study for the MENA Countries", **Quality & Quantity**, 51(1), 121-146.
- Abubakar, Mukhtar Salisu (2014), **Graduate School of Social Sciences Department of International Trade and Finance**, Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Acar, Merve (2016), "Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(3), 92-105.
- Acaravcı, Ali ve Akyol, Müge (2017), "Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, 3(1), 17-33.
- Acaravcı, Ali ve Bostan, Ali (2011), "Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Ampirik Bir Çalışma", **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 8(2), 56-68.
- Açıkalın, Sezgin vd. (2006) "Ücretler ve Büyüme İle Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16, 1-12.
- Açıkgöz, Şenay (2008), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerini Kontrol Etmede Kullanılabilecek Araçlar**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Afşar, Muharrem (2008), "The Causality Relationship between Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20, 1-9.
- Agarwal, Jamuna P. (1980),” Determinants of Foreign Direct Investment: a Survey”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, 116(4), 739-773.
- Ağır, Hüseyin ve Rutbil, Merve (2019), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, 5(3), 287-299.

- Aitken, J. Brian ve Harrison, Ann A. (1999), “Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment Evidence from Venezuela”, **The American Economic Review**, 89(3), 605-618.
- Akbaş, Yusuf Ekrem (2012), **Ekonomik Büyüme, Cari Açık ve Kısa Vadeli Sermaye Akımları Arasındaki Karşılıklı İlişkinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıncı, Merter (2010), **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008)**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akinlo, A. Enisan (2004), “Foreign Direct Investment and Growth in Nigeria an Empirical Investigation”, **Journal of Policy Modeling**, 26, 627-639
- Akpan, Uduak vd. (2014), "Determinants of Foreign Direct Investment in Fast-Growing Economies: a Study of BRICS and MINT", **African Governance and Development Institute**, 14(2), 1-21.
- Akyıldız, Ahmet (2021), **Asya Kaplanları ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyol, Müge (2016), **Türkiye’de Yabancı Doğrudan Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alagöz, Mehmet vd. (2008), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1),79-89.
- Alfaro, Laura vd. (2003), “FDI and Economic Growth: The Role of the Financial Markets”, **Journal of International Economics**, 64(1), 89-112.
- Alıcı, Aslı Akgüç ve Ucal, Meltem Şengün (2003), "Foreign Direct Investment, Exports and Output Growth of Turkey: Causality Analysis", **European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference**, 11-13.
- Anwar, Sajid ve Sun, Sizhong, (2011), “Financial Development, Foreign Investment and Economic Growth in Malaysia”, **Journal of Asian Economics**, 22(4), 335-342.
- Arslan, Nurdan vd., (2014),” Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme ve Reel Döviz Kuru ile İlişkisi”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 5(10), 15-32.

- Arvin, B. Mak ve Pradhan, Rudra P. (2014), "Broadband Penetration and Economic Growth Nexus: Evidence from Cross-Country Panel Data", **Applied Economics**, 46(35),4360-4369.
- Ashraf, Ayesha vd. (2016), "The Effects of Greenfield FDI and Cross-Border M&As on Total Factor Productivity", **The World Economy**, 39(11), 1728-1755.
- Asiedu, Elizabeth (2002), "On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?", **World Development**, 30(1), 107-119.
- Aslan, Elif (2019), **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi**, Dicle Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Asongu, Simplice, Uduak vd. (2018), "Determinants of Foreign Direct Investment in Fast-Growing Economies: Evidence from the BRICS and MINT Countries", **Financial Innovation**, 4(1), 1-17.
- Ateş, Sanlı (1998), **Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi**, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayaydın, Hasan (2008), **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayaydın, Hasan (2010), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 26(1),133-145.
- Aydın, Rahman (2015), **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, Enis (2019), **Türkiye'ye Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkilerinin Analizi (2005-2018)**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balasubramanyam, Venkataraman N. vd. (1996), "Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries", **The Economic Journal**, 106(434), 92-105.
- Baldwin, Robert E. ve Winters, L. Alan (2004), **Challenges to Globalization**, University of Chicago Press, Chicago and London.
- Ballı, P. Ezgi (2019), **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Ve İstihdama Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Baran, Didem (2017), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barthelemy, Jean Claude ve Demurger, Sylvie (2000), “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China”, **Review of Development Economics**, 4 (2), 140- 155.
- Bashir, Abdel-Hameed M. (1999), “Foreign Direct Investment and Economic Growth in Some MENA Countries: Theory and Evidence”, **Topics in Middle Eastern and North African Economies**, 1, 1-7.
- Basu, Parantap vd. (2003), “Liberalization, FDI, and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach”, **Economic Inquiry**, 41(3), 510-516.
- Başarır, Yasemin (2013), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi (Türkiye Uygulaması)**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batmaz, Nihat ve Tunca, Halil (2007), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş Bütünleşme Analizi (1992–2003)”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 199-224.
- Belloumi, Mounir ve Alshehry, Atef (2018), “The Impacts of Domestic and Foreign Direct Investments on Economic Growth in Saudi Arabia”, **Economies**, 6(1), 1-17.
- Berber, Metin (2019), **Makro İktisat**, 3. Baskı, Celepler Yayın, Trabzon.
- Berument, Hakan ve Dinçer, N. Nergiz (2014), “Do **Capital Flows Improve Macroeconomic Performance in Emerging Markets? The Turkish Experience**”, **Emerging Markets Finance and Trade**, 40(4), 20-32.
- Bildirici, Zeki (2008), “Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Portföy Yatırımları ve Sıcak Para”, http://blog.bluzz.net/wp-content/uploads/2008/02/kisa-vadeli-sermaye_hareketleri.pdf, (01.12.2021).
- Bilgi, Dursiye (2009), **Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Blomstrom, Magnu (1991), “Host Country Benefits of Foreign Investment”, **National Bureau of Economic Research Working Paper Series**, 3615, 1-3.
- Bocutoğlu, Ersan (2012), ‘İktisat Teorisinde Emegın Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emegge Yolculuk’, **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 1(1), 127-150.

- Bozdağlıoğlu, Yasemin ve Evlimoğlu, Umut (2014), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 11(6) 32-52.
- Brahim, Mariem ve Houssein Rachdi (2014), “Foreign Direct Investment, Institutions and Economic Growth: Evidence from the MENA Region”, **Journal of Reviews on Global Economics**, 3, 328-339.
- Buckley, J Peter ve Cason, Mark (1998), **An Economic Model of International Joint Venture Strategy**, In International Business Palgrave Macmillan, London. 106-139.
- Ceyhan, Sinan (2015), **Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türkiye Ekonomisindeki Yerinin ve Geleceğinin Analizi**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chakrabarti, Avik (2003), “A Theory of the Spatial Distribution of Foreign Direct Investment”, **International Review of Economics & Finance**, 12(2), 149-169.
- Cheng, Yung-Ming (2006), “Determinants of FDI Mode Choice: Acquisition, Brownfield and Greenfield Entry in Foreign Markets”, **Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration**, 23(3), 202-220.
- Cheong Chia Sin vd., (2017), **Determinates Influencing Foreign Direct Investment Decision in Malaysia**, Doktora Tezi, University Tunku Abdul Rahman.
- Chili, N. A. (2000), **Economic Growth and Employment in South Africa: A Critical Policy Analysis**, Doctoral Dissertation, University of Johannesburg, South Africa.
- Cho, Joon Wan (2003), “Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies”, **Investment Promotion and Enterprise Development Bulletin for Asia and the Pacific**, 1, 99-112.
- Choe, I. John, (2003), “Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?”, **Review of Development Economics**, 7(1), 44-57.
- Choong, Chee-Keong (2012), “Does Domestic Financial Development Enhance the Linkages between Foreign Direct Investment and Economic Growth?”, **Empirical Economics**, 42(3), 819-834.
- Choong, Chee-Keong vd. (2010),” Private Capital Flows, Stock Market and Economic Growth in Developed and Developing Countries: A Comparative Analysis”, **Japan and the World Economy**, 22(2), 107-117.
- Chuhan, Punam vd. (1996), “**International Capital Flows: Do Short-Term Investment and Direct Investment Differ?**”, World Bank Policy Research Working Paper, No.1669.

- Çağdaş, Devrim (2021), **Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağdemir, Ahmet (2019), **Seçilmiş Makro Ekonomik Faktörlerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Yusuf (2007), "Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Olan Etkisinin Türkiye Bağlamında Test Edilmesi", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 34,152-161.
- Dereli, Deniz Dilara (2018), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye (1995-2017)", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 19(2),145-156.
- Desai, A Mihir vd. (2002),” International Joint Ventures and the Boundaries of the Firm”, **NBER Working Paper** No. 9115, 6.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara.
- Dikmen, Hüseyin (2010), **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sorunu**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dinler, Zeynel (2012), **İktisada Giriş**, 18. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınlar, Bursa.
- Dorbonova, Irima (2011), **Yükselen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dristsaki, Melina vd. (2004), “A Causal Reationship between Trande, Foreign Direct Investment and Economic Growth in Greece”, **American Journal of Applied Sciences**, 1(3), 230-235.
- Dumludağ, Devrim (2006), "Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketlerinde Yatırım Promosyon Ajanslarının Rolü-Türkiye Örneği." **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 21(1), 219-238.
- Durgan, Selma (2016), **Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi**, Uzmanlık Tezi - Kalkınma Bakanlığı.
- Durham, J.Benson (2004), “Absorptive Capacity and The Effects of Foreign Direct Investment and Equity Foreign Portfolio Investment on Economic Growth”, **European Economic Reviee**, 48, 285-306.
- Ekinci, Aykut (2011), "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6(2), 71-96.

- Elgar, Edward (Ed.) (2003), **The Theory of Economic Growth: A ‘Classical’ Perspective**, Edward Elgar Publishing Limited, Italy.
- Emir, M. ve Kutlu, M. (2014), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)**, 1, 38-45.
- Ercan, M. Kâmil (2001), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (2) :81-92.
- Erdilek, Asım (2006), “Türkiye’nin Osmanlı’dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (30), 16-35.
- Ertan, Z. Sena (2010), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Uygulama**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertürk, Abdullah (2021), **Ülkeler Arası Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri Arasındaki Nedensellik Analizi: Kırılğan Beşli Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fedderke, Johannes W. ve Romm, Aylit T. (2006), “Growth Impact and Determinants of Foreign Direct Investment into South Africa, 1956-2003”, **Economic Modelling**, 23(5), 738-760.
- Fry, Maxwell J. (1993), “Foreign Direct Investment in A Macroeconomic Framework: Finance, Efficiency, Incentives and Distortions”, **World Bank Publications** 1114, 1-30.
- Fukase, Emiko (2010), “Revisiting Linkages between Openness, Education and Economic Growth: System GMM Approach”, **Journal of Economic Integration**, 25(1),193-222.
- Gerber, James (2014), **International Economics**, Sixth Edition, New Jersey, Pearson Education.
- Gerçeker, Mustafa (2010), “Vektör Otoregresif Model Yardımıyla Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 13(1), 385-403.
- Goldstein, I ve Razin, A. (2006), “An Information-Based Trade off between Foreign Direct Investment and Foreign Portfolio Investment”, **Journal of International Economics**, 70(1), 271-295.
- Göçer, İsmet (2013), “Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 75-91.

- Göz, Devlet (2009), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grosse, Robert ve Behrman, N. Jack (1992), "Theory in International Business", **Transnational Corporations**, 1(1), 115.
- Güleç, Betül (2019), **Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Doğrudan Yabancı Yatırım ile Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülmez, Ahmet (2015), "Türkiye'de Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11(2), 139-152.
- Gülmez, Ahmet ve Akpolat, Ahmet Gökçe (2014). "AR&GE & İnovasyon ve Ekonomik Büyüme: Türkiye ve AB Örneği için Dinamik Panel Veri Analizi", **AĞBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14(2): 1-17.
- Güney, Nermin ve Hopoğlu, Sertaç (2021), "Covid-19 Pandemisinin Uluslararası Sermaye Hareketliliği Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği". **Ekonomi Maliye İşletme Dergisi**, 4(1), 56-74.
- Haddad, A. Walid (2016), **Regional Characteristics on Foreign Direct Investment and Economic Growth**, Doktora Tezi, Northcentral University.
- Hansen, W. Michael (1998), Economic Theories of Transnational Corporations, Environment and Development, Copenhagen Business School, 3(1), 7.
- Hassan, M. Kabir (2004), "FDI, Information Technology and Economic Growth in the MENA Region", in **Economic Research Forum 10th Annual Conference**, 16-18.
- Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (2002), **Sermaye Raporu**, 46-47.
- Herzer, Dierk (2012), "How Does Foreign Direct Investment Really Affect Developing Countries' Growth?", **Review of International Economics**, 20(2), 396-414.
- Iamsiraroj, Sasi ve Hristos Doucouliagos, Hristos (2015), "Does Growth Attract FDI?", **Economics**, 9(1).
- IMF (2009), **Balance of Payments and International Investment Position Manual: Sixth Edition (BPM6)**, International Monetary Fund, Washington.
- Inekwe, John Nkwoma (2013), "FDI, Employment and Economic Growth in Nigeria", **African Development Review**, 25(4), 421-433.
- Intisar, Amna vd. (2020), "Impact of Trade Openness and Human Capital on Economic Growth: A Comparative Investigation of Asian Countries", **Sustainability**, 12(7), 1-19.

- Isiksal, Aliya Zhakanova vd. (2017), “The Impact of Foreign Direct Investment on Turkish Economy 2010-2016”, **Economics-Innovative and Economic Research**, 5(2), 69-81.
- İbrahim, Lawhedh Khaleel (2021), **Impact of Foreign Direct Investment of Multination Corporation on Macroeconomic Variables on Iraq Economy: A Comparison with Selected Middle East and North African (Mena) Countries**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Türk Hava Yolları Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnandım, Şeyda (2005), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 17.
- Jamel, Lamia ve Maktouf, Samir (2017), “The Nexus between Economic Growth, Financial Development, Trade Openness, and Co2 Emissions in European Countries”, **Cogent Economics & Finance** 5(1), 1-25.
- Johnson, Andreas (2006),” The Effects of Fdi Inflows on Host Country Economic Growth”, **The Royal Institute of Technology**, 58, 1-57.
- Joshua, John (2015), **The Contribution of Human Capital Towards Economic Growth in China**, Springer.
- Kaçar, Ekrem (2019), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Seçili Makroekonomik Değişkenler Üzerinde Etkileri: Türkiye Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalai, Maha ve Zghidi, Nahed (2019), “Foreign Direct Investment, Trade, and Economic Growth in Mena Countries: Empirical Analysis Using Ardl Bounds Testing Approach”, **Journal of the Knowledge Economy**, 10(1), 397-421.
- Kaplan, Mustafa (2021), **Yabancı Sermayeye Sağlanan Teşvikler ve Ekonomik Etkileri Açısından 1990 Sonrası Türkiye İncelemesi**, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, Hakan (2012), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Faiz Arasındaki İlişki**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakoç, Sevtap (2020), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları- İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Analiz: 1980-2018**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karış, Çiğdem ve Tandoğan Dilek (2020), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı”, **Journal of Economics, Business & Organization Research**, 2(1), 6-20.

- Karimi, Mohammad Sharif ve Zulkornain Yusop (2009), “FDI and Economic Growth in Malaysia”, **Munich Personal RePEc Archive**, 1-23.
- Kaygusuz, Sinan (2014), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazaz, Davut (2020), **Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Karbon Emisyonu: Yeşil ve Kahverengi Alan Yatırımlarının Etkisinin Karşılaştırması**, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, Nagehan (2008), **Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kherfi, Samer ve Soliman, Mohamed (2005), “FDI and Economic Growth in CEE and MENA Countries: A Tale of Two Regions”, **International Business & Economics Research Journal (IBER)**, 4(12), 113-120.
- Kholdy, Shady ve Sohrabian, Ahmad (2005), “Financial Market, FDI and Economic Growth: Granger Causality Tests in Panel Data Model”, **EFA 2005 Moscow Meetings**, 1-32.
- Kinoshita, Yuko ve Lu, Chia-Hui (2006),” On the Role of Absorptive Capacity: Fdi Matters to Growth”, William Davidson Institute Working Paper Number 845, 1-31.
- Kizir, Aslı (2011), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru İlişkisi; Türkiye Uygulaması**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Klasra, Mushtaq Ahmad (2011), “Foreign Direct Investment, Trade Openness and Economic Growth in Pakistan and Turkey: An Investigation Using Bounds Test”, **Quality & Quantity**, 45(1), 223-231.
- Koçtürk, O. Murat ve Eker Meral (2012) “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 18(1), 35-42.
- Koojaroenprasit, Sauwaluck (2012), “The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of South Korea”, **International Journal of Business and Social Science**, 3(21), 8-19.
- Kotabe, Masaaki vd. (2000), “Strategic Alliances in Emerging Latin America: A View From Brazilian, Chilean, and Mexican Companies”, **Journal of World Business**, 35(2), 114-132.
- Köprücü, Yılmaz (2017), "Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojik Yayılma ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 15(30), 105-122.

- Köroğlu, Y. Emre (2019), **Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye ve Polonya Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kula, Ferit (2003), “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2(147).
- Kumar, Nagesh ve Pradhan, Jaya Parakash (2005), “Foreign Direct Investment, Externalities and Economic Growth in Developing Countries: Some Empirical Explorations” **In Multinationals and Foreign Investment in Economic Development Palgrave Macmillan**, 42-84.
- Kurtaran, Ahmet (2007), “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(2), 367-382.
- Kurtishi-Kastrati, Selma (2013), “The Effects of Foreign Direct Investments for Host Country’s Economy”, **European Journal of Interdisciplinary Studies** 5 (1): 13.
- Kutlu, Sinem ve Horvath, László Csaba (2020), “Post Keynesyen İktisatta Fonksiyonel Gelir Dağılımının Evrimi: Eleştirel Bir Literatür Analizi.”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11.21: 331-352.
- Laureti, Lucio ve Postiglione, Paolo (2005), “The Effects of Capital Inflows on the Economic Growth in the Med Area”, **Journal of Policy Modeling**, 27(7), 839-851.
- Lee, Chien-Chiang ve Chang, Chun-Ping (2009), “Fdi, Financial Development, and Economic Growth: International Evidence”, **Journal of Applied Economics**, 12(2), 249-271.
- Lee, Jung Wan (2013); “The Contribution of Foreign Direct Investment to Clean Energy Use, Carbon Emissions and Economic Growth”, **Energy Policy**, 55, 483-489.
- Li, Xiaoying ve Liu, Xiaming (2005), “Foreign Direct Investment and Economic Growth: an Increasingly Endogenous Relationship”, **World Development**, 33(3), 393-407.
- Lin, Boqiang ve Benjamin, I. Nelson (2018), “Causal Relationships between Energy Consumption, Foreign Direct Investment and Economic Growth for MINT: Evidence from Panel Dynamic Ordinary Least Square Models”, **Journal of Cleaner Production**, 197, 708-720.
- Loewendahl, Henry ve Ertugal, E. Loewendahl (2000), “Turkey’s Performance in Attracting Foreign Direct Investment; Implications of EU Enlargement”, **CEPS Working Document**, No. 157.
- Loree, David W. ve Guisinger, Stephen E. (1995), “Policy and Non-Policy Determinants of US Equity Foreign Direct Investment”, **Journal of International Business Studies**, 26(2), 281-299.

- Lucas, Robert E. (1988), “On the Mechanic of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, (22): 3-42.
- Magnus, F.J. ve Fosu, O. (2008) “Bivariate Causality Analysis between FDI Inflows and Economic Growth in Ghana” **International Research Journal of Finance and Economics**, 15, 103-112.
- Mahmoodi, Majid ve Mahmoodi, Elahe (2016), “Foreign Direct Investment, Exports and Economic Growth: Evidence from Two Panels of Developing Countries”, **Economic Research-Ekonomska İstraživanja**, 29(1), 938-949.
- Markusen, James.R. (1995), “The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade”, **The Journal of Economic Perspective**, 9 (2): 169- 189.
- Mayar, Rahmatullah (2020), **Dış Borçlar ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mehrara, Mohsen ve Musai, Maysam (2013), “The Relationship between Economic Growth and Human Capital in Developing Countries”, **International Letters of Social and Humanistic Sciences**, 5, 55-62.
- Meyer, E. Klaus ve Estrin, Saul (2011), “Brownfield Acquisitions a Reconceptualization and Extension”, **Management International Review**, 51, 485-509.
- Mockevicius, Povilas (2014), **The Effects of FDI on Economic Growth in Central and Eastern Europe: Mergers & Acquisitions, and Greenfield Investment**, MSc Economics Thesisy Lund University, School of Economy and Management.
- Mody, Ashoka ve Murshid, Antu Panini (2005), “Growing up with Capital Flows”, **Journal of International Economics** 65(1), 249-266.
- Mohtadi, Hamid ve Agarwal, Sumit (2001), “Stock Market Development and Economic Growth: Evidence from Developing Countries”, Oxford University Press, 1-14.
- Moosa, A. Imad (2002), **Foreign Direct Investment Theory, Evidence, Practice**, Springer, London.
- Mucuk, Mehmet ve Demirsel, Mustafa Tahir (2009), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21, 365-373.
- Mun, Har Wai vd. (2008), “FDI and Economic Growth Relationship: An Empirical Study on Malaysia”, **International Business Research**, 1(2), 11-18.

- Muratoğlu, Yusuf (2011), **Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye’de Okun Yasasının Sınanması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Myftio, Melda (2015), **Türk Firmalarının Kosova’daki Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nair-Reichert, Usha ve Weinhold, Diana (2001), “Causality Tests for Cross-Country Panels: A New Look at Fdi and Economic Growth in Developing Countries”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 63(2), 153-171.
- Nand Dhameja, “Financial Crisis: Impact, Challenges and Way Out”, **Indian Journal of Industrial Relations**, 45(3), 2010, 11-16.
- Narula, Rajneesh ve Dunning, John H. (2000), “Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries”, **Oxford Development Studies**, 28(2), 141-167.
- Naveed, Amjad ve Shabbir, Ghulam (2006), “Trade Openness, FDI and Economic Growth: A Panel Study”, **Pakistan Economic and Social Review**, 44(1), 137-154.
- Neuhaus, Marco (2006), **The Impact of FDI on Economic Growth: an Analysis for the Transition Countries of Central and Eastern Europe**, Springer Science & Business Media, 1. Baskı, London.
- Okuyan, Hasan Aydın ve Erbaykal, Erman (2008), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Ekonomik Yaklaşım**, 19(67), 47-58.
- Olofsdotter, Karin (1998), “Foreign Direct Investment, Country Capabilities and Economic Growth”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, 134 (3), 534-547.
- Onkvisit, Sak ve Shaw, John (2009), **International Marketing: Strategy and Theory**, 4.Baskı, Routledge.
- Osipian, Ararat (2009), **The Impact of Human Capital on Economic Growth: A Case Study in Post-Soviet Ukraine, 1989–2009**. Springer.
- Öcal, Oğuz (2013), “Dolaysız Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Dinamik Analizi: OECD Ülkeleri Örneği”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, 2(2), 177-191.
- Örnek, İbrahim (2008), “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. 63(2), 199-217.

- Özaslan, Metin (2006), “Spatial Development Tendencies and Emergence of New Industrial Districts in Turkey in the Post-1980 Era”, **46th Congress of the European Regional Science**, 3, 2.
- Özcan, M. Efe (2014), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’nin Ekonomik Büyümesindeki Rolü: 2003 Öncesi ve Sonrası**, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkara, N. Ece (2019), **Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerine Etkisi: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, M. Başaran vd. (2012), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Etkileşimi: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi.”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14(2), 1-16.
- Öztürk, Salih ve Saygın, Selin (2017), “The Economic Effects of the 1973 Oil Crisis and Stagflation Case”, **Bjss Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(12), 1-13.
- Paez, Laura (2011), **Liberalizing Financial Services and Foreign Direct Investment: Developing a Framework for Commercial Banking FDI**, Copyright Licensing Agency, London.
- Pamuk, Seda (2006), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Protsenko, Alexander (2004), **Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries**, Doktora Tezi, Ludwig-Maximilians-University.
- Raza, Syed Ali vd. (2021), "Relationship between FDI and Economic Growth in the Presence of Good Governance System: Evidence from OECD Countries", **Global Business Review**, 22(6), 1471-1489.
- Rehman, Naqeeb Ur. (2016), "FDI and Economic Growth: Empirical Evidence from Pakistan", **Journal of Economic and Administrative Sciences**, 32(1), 63-76.
- Rodrik, Dani ve Velasco, Andres (1999), “Short-Term Capital Flows”, **NBER Working Paper** No 7364, 14.
- Romer, Paul M. (1990), “Endogenous Technological Change”, **The Journal of Political Economy**, 98(5), 71-102.
- Romer, Paul M. (1994), “The Origins of Endogenous Growth”, **Journal of Economic Perspectives**, 8(1), 3-22.

- Ruxanda, Gheorge ve Muraru, Andrea (2010), “FDI and Economic Growth Evidence from Simultaneous Equation Model”, **Romanian Journal of Economic Forecasting**, 13(1), 45-58.
- Sabır, Hasan (2002), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, **Dış Ticaret Dergisi**, 21, 70-87.
- Saini, Neha ve Monica Singhanian (2018), “Determinants of FDI In Developed and Developing Countries: A Quantitative Analysis Using GMM”, **Journal of Economic Studies**, 349-382.
- Sarımaden, Aysima (2021), **Finansal Serbestleşme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saud, Shah vd. (2019), “Impact of Financial Development and Economic Growth on Environmental Quality: An Empirical Analysis from Belt and Road Initiative (BRI) Countries”, **Environmental Science and Pollution Research**, 26(3), 2253-2269.
- Sengupta, Jati (2011), **Understanding Economic Growth: Modern Theory and Experience**, Springer Science & Business Media.
- Shaheen, Kanwal vd. (2019), “Dynamic Linkages between Tourism, Energy, Environment, and Economic Growth: Evidence from Top 10 Tourism-Induced Countries”, **Environmental Science and Pollution Research**, 26(30), 31273-31283.
- Shukur, Tarlan (2020), **Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Siddique, Hafiz Muhammad Abubakar (2017), “Impact of FDI on Economic Growth: Evidence from Pakistan”, **Bulletin of Business and Economics**, 6(3), 111-116.
- Skenderi, Mamica (2012), **The Impact of Technological Transfer from Foreign Direct Investment (FDI) on Host Economies: The Case of Albania**, Doktora Tezi, University of Sheffield.
- Solomon, Edna Maeyen (2011), “Foreign Direct Investment, Host Country Factors and Economic Growth”, **Ensayos Revista De Economia**, 30,41-70.
- Stiglingh, Abigail (2015), **Financial Development and Economic Growth in BRICS and G-7 Countries: A Comparative Analysis**, Doctoral dissertation, The North-West University.
- Suliman, Adil H. ve Elian, Mohammad I. (2014), “Foreign Direct Investment, Financial Development, and Economic Growth: A Cointegration Model”, **The Journal of Developing Areas**, 219-243.

- Sung-Ming, Hsia (2014), “Foreign Direct Investment, Trade and Economic Growth in Taiwan”, **Modern Economy**, 5(1), 21-23.
- Süleymanlı, Javid (2015), **Azerbaycan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Szkorpova, Zuzana (2014), “A Causal Relationship between Foreign Direct Investment, Economic Growth and Export for Slovakia”, **Procedia Economics and Finance**, 15, 123-128.
- Şen, Ali ve Karagöz, Murat (2007), “Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi”, **In Journal of Social Policy Conferences**, 50, 1063-1076.
- Şeren Yıldız, Gamze (2011), **Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Finansal Krizlere Etkileri Işığında Tobin Vergisinin Değerlendirilmesi ve Uygulanabilirliği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, Mevlüdiye ve Behdioğlu, Sema (2006), “Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20, 47-65.
- Tang, Sumei vd. (2008), “Foreign Direct Investment, Domestic Investment and Economic Growth in China: A Time Series Analysis”, **The World Economy**, 31(10), 1292-1309.
- Teboul, Rene ve Moustier, Emmanuelle (2001), “Foreign Aid and Economic Growth: The Case of the Countries South of the Mediterranean”, **Applied Economics Letters**, 8(3), 187-190.
- Terazi, Ebru (2011), **Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tiwari, Aviral Kumar ve Mutascu, Mihai (2011), “Economic Growth and Fdi in Asia: A Panel-Data Approach”, **Economic Analysis and Policy**, 41(2), 173-187.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (2022), “Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırım”, <https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx> (23.01.2023).
- ____ (2022), “Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi”, <https://www.invest.gov.tr/tr/library/publications/lists/investpublications/turkiye-uluslararasi-dogrudan-yatirim-stratejisi-2021-2023.pdf> (23.01.2023).
- Ullah, Irfan vd. (2014), “Domestic Investmen, Foreign Direct Investment, and Economic Growth Nexus: A Case of Pakistan”, **Economics Research International**, 5, 1-6.
- UNCTAD (1998), **World Investment Report 1998: Trend and Determinants**. United Nations, New York and Geneva.

- _____ (2006), **World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development**, United Nations Conference on Trade and Development, United Nations.
- _____ (2021), **World Investment Report**, International Tax Reforms and Sustainable Investment, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva.
- Uslu, Hüseyin (2020), **Türkiye’de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi Teori Araştırma ve Uygulama**, 1. Baskı, İksad Yayınevi, Ankara.
- Ustaoglu, Erkan (2020), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: İnsan Sermayesinin Sağladığı Yayılma Etkilerine İlişkin Yeni Kanıtlar”, **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5(4), 717-729.
- Uzun, Sevcan (2010), **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: AB’ye Üyelik Sürecinin Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünsal, Mehmet Emre (2017), “Fdi and Economic Growth: Comparative Analyses between Turkey and the Other Oecd Countries”, **Journal of Current Researches on Business and Economics**, 7(2), 207-216.
- Vergil, Hasan ve Karaca Coşkun (2008), “Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi”, **Ege Akademik Bakis**, 10(4), 1207-1216.
- Yapraklı, Halil (2010), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz**, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yapraklı, Sevda (2006), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, **D.E.Ü. İİBF Dergisi**, 21(2), 23-48.
- Yardımcı, Pınar (2006), “İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, (1), 96-114.
- Yaşar, Ercan (2005), **Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’deki Ücretler Üzerindeki Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavan, Nuri ve Kara, Hamdi (2003), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 1(1), 19-42.

- Yılmaz vd. (2017), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Karbondioksit Emisyonu İlişkisi: BRICS ve MINT Ülkeleri Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2(4), 1235-1254.
- Yılmaz, Mustafa (2008), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Ömer vd. (2011), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008)”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 25(3-4), 13-30.
- Yılmaz, Tayfun vd. (2017), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Karbondioksit Emisyonu İlişkisi: BRICS ve MINT Ülkeleri Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 22(4), 1235-1254.
- Yılmaz, Mine (2010), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, **Celal Bayar Üniversite SBE Dergisi**, 8 (1), 241-260.
- Yülek, A. Murat (1997), “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, (6), 89-105.
- Zhang, Kevin Hoglin (2001), “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth in China”, **Economics of Transition**, 9(3), 679-693.
- Zhao, Changwen ve Du, Jiang (2007), “Causality between FDI and Economic Growth In China”, **The Chinese Economy**, 40(6), 68-82.

ÖZGEÇMİŞ

Özgenur DEMİREL YILDIZ,, 2002 Yılında İlköğretime Karabük Kayabaşı İlköğretim Okulu'nda başlayıp Kayseri Fatih İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2014 yılında da Kayseri Anadolu Ticaret Meslek Lisesi'ni bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi - İktisat Bölümü'nden yüksek onur öğrencisi olarak mezun oldu. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nda İngilizce Hazırlık okudu. 2019 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

Yıldız, evli ve bir erkek annesi olup, İngilizce bilmektedir.